FJODOR MICHAJLOVIČ DOSTOJEVSKIJ

Zápisky z podzemí

AUDIOKNIHY CZ · AUDIOKNIHYCZ.CZ

Fjodor Michajlovič Dostojevskij

I. Podzemí

Autor zápisků i samy „Zápisky“ jsou pochopitelně smyšlené. Přesto lidé, jako je pisatel takových zápisků, v naší společnosti nejen mohou, ale dokonce musejí existovat, když vezmeme v úvahu okolnosti, za kterých se naše společnost vůbec utvářela. Chtěl jsem předvést před zraky publika, zřetelněji než obvykle, jeden z charakterů nedávné minulosti. Je to jeden z představitelů generace, která ještě dožívá. V tomto úryvku, nadepsaném „Podzemí“, se ten člověk představuje sám, líčí svůj pohled na svět a jako by chtěl objasnit příčiny, proč se mezi námi objevil a proč se objevit musel. V dalším úryvku už přijdou skutečné „zápisky“ tohoto člověka o některých událostech jeho života.

Fjodor Dostojevskij

I

Jsem nemocný člověk… Jsem zlý člověk. Nepříjemný jsem člověk. Myslím, že mě bolí játra. Ostatně své nemoci nerozumím ani za mák a pořádně nevím, co mě vlastně bolí. Neléčím se a nikdy jsem se neléčil, ačkoli si medicíny i lékařů vážím. K tomu jsem ještě pověrčivý, a to až do krajnosti; no, aspoň natolik, abych si medicíny vážil. Jsem dost vzdělaný na to, abych nebyl pověrčivý, ale pověrčivý jsem. Kdepak, prosím, léčit se nechci, ze zlosti. Tohle vy asi neráčíte chápat. No prosím, ale já to chápu. Samozřejmě vám nedokážu vysvětlit, komu tou

svou zlostí v tomhle případě vlastně zavařím; moc dobře vím, že ani lékařům nijak „nevyvedu sviňárnu“ tím, že se u nich neléčím; vím líp než kdokoli jiný, že tím vším uškodím jedině sobě a nikomu jinému. Ale přece jen, jestli se neléčím, je to ze zlosti. Bolí mě játra, tak ať si bolí ještě víc!

Takhle už žiju dlouho – nějakých dvacet let. Teď je mi čtyřicet. Dřív jsem sloužil, teď už nesloužím. Byl jsem zlý úředník. Byl jsem hrubý a měl jsem z toho potěšení. Úplatky jsem přece nebral, a tak jsem se musel odměnit aspoň tímhle. Špatný vtip; ale neškrtnu ho. Napsal jsem ho v domnění, že bude velice duchaplný; a teď, když jsem sám viděl, že jsem se chtěl jen hnusně vytahovat, ho schválně neškrtnu! Když k mému stolu, u kterého jsem sedával, přicházeli žadatelé, kteří si chodili pro nějaké potvrzení, skřípal jsem na ně zuby a cítil jsem nenasytnou rozkoš, kdykoli se mi podařilo někoho zarmoutit. Skoro vždycky se to podařilo. Většinou to byli bázliví lidé: to se ví – žadatelé. Ale z těch fešáků jsem zvlášť nemohl vystát jednoho důstojníka. Za nic na světě se nechtěl podřídit a odporně řinčel šavlí. Kvůli té šavli jsme spolu vedli rok a půl válku. Nakonec jsem zvítězil. Přestal řinčet. To se ovšem stalo ještě za mého mládí. Ale víte, pánové, v čem spočíval hlavní bod mé zlosti? No právě v tom byl celý vtip, právě v tom vězela ta největší ohavnost, že jsem si každou chvíli, dokonce i ve chvílích toho nejprudšího vzteku, hanebně uvědomoval, že nejen nejsem zlý, ale že nejsem dokonce ani rozzlobený člověk, že jen nadarmo plaším vrabce a bavím se tím. Od úst mi jde pěna, ale přineste mi nějakou panenku, dejte mi čajíček s cukříkem, a já se možná uklidním. Dokonce se v duši rozněžním, i když potom na sebe určitě budu skřípat zuby a hanbou několik měsíců trpět nespavostí. Takový už je můj zvyk.

To jsem o sobě před chvílí nalhal, že jsem byl zlý úředník. Ze zlosti jsem to nalhal. Jen jsem si z rozpustilosti hrál, s žadateli i s tím důstojníkem, ale ve skutečnosti jsem se nikdy nedokázal stát zlým. Každou chvíli jsem si v sobě uvědomoval spoustu a spoustu prvků, které

byly tomu všemu naprosto opačné. Cítil jsem, jak se to jimi ve mně jen hemží, těmi opačnými prvky. Věděl jsem, že se ve mně hemžily celý život a draly se ze mě ven, na povrch, ale já je nepouštěl, nepouštěl, schválně jsem je ven nepouštěl. Trápily mě až k hanbě; až do křečí mě dohánějí a – omrzely mě nakonec, jak mě omrzely! Nezdá se vám snad, pánové, že se vám teď z něčeho kaju, že vás za něco prosím o odpuštění?... Jsem si jistý, že se vám to zdá... Ale ostatně vás ujišťuji, že je mi to jedno, i kdyby se vám to zdálo...

Nedokázal jsem se stát nejen zlým, ale vůbec ničím: ani zlým, ani dobrým, ani padouchem, ani poctivcem, ani hrdinou, ani hmyzem. A teď dožívám ve svém koutě a dráždím se zlomyslnou a k ničemu nepotřebnou útěchou, že chytrý člověk se ani nemůže vážně něčím stát a že něčím se stává jen hlupák. Ano, prosím, chytrý člověk devatenáctého století musí a je mravně povinen být bytostí především bezcharakterní; kdežto člověk s charakterem, člověk činu, má být bytostí především omezenou. To je moje čtyřicetileté přesvědčení. Je mi ted čtyřicet let, a čtyřicet let, to je přece celý život; to je přece to nejhlubší stáří. Žít déle než čtyřicet let je neslušné, vulgární, nemravné! Kdo žije déle než čtyřicet let – odpovězte upřímně, poctivě? Já vám povím, kdo žije: hlupáci a darebáci žijí. Řeknu to do očí všem starcům, všem těm ctihodným starcům, všem těm stříbrovlasým a navoněným starcům! Celému světu to řeknu do očí! Mám právo tak mluvit, protože se sám dožiju šedesáti let. Dožiju se sedmdesáti let! Dožiju se osmdesáti let!... Počkejte! Nechte mě popadnout dech...

Určitě si myslíte, pánové, že vás chci rozesmát? I v tom jste se spletli. Vůbec nejsem tak rozverný člověk, jak se vám zdá nebo jak se vám možná zdá; ostatně jestli vás všechno to tlachání podráždí – a já už cítím, že jste podráždění – a napadne vás zeptat se mě: kdo tedy vlastně jsem? – tak vám odpovím: jsem jeden kolegijní asesor. Sloužil jsem, abych měl co jíst, ale jedině kvůli tomu, a když mi loni jeden můj vzdálený příbuzný odkázal v závěti šest tisíc rublů, okamžitě jsem

odešel do výslužby a usadil se ve svém koutě. Bydlel jsem v tom koutě už dřív, ale teď jsem se v tom koutě usadil. Můj pokoj je mizerný, ošklivý, na kraji města. Moje služka je venkovská ženská, stará, zlá z hlouposti, a k tomu z ní pořád ošklivě páchne. Říkají mi, že petrohradské podnebí mi začíná škodit a že s mými nepatrnými prostředky je život v Petrohradě velice drahý. To všechno vím, vím to líp než všichni ti zkušení a přemoudří rádci a přikyvovači. Ale zůstávám v Petrohradě; z Petrohradu neodjedu! Neodjedu proto… Ech! vždyť je to úplně jedno – jestli odjedu, nebo neodjedu.

Ale ostatně: o čem může slušný člověk mluvit s největším potěšením?

Odpověď: o sobě. Tak tedy i já budu mluvit o sobě.

II

Teď mám chuť vám vyprávět, pánové, ať už máte chuť to slyšet, nebo nemáte, proč jsem se nedokázal stát ani hmyzem. Slavnostně vám prohlašuji, že jsem se mnohokrát chtěl stát hmyzem. Ale ani toho jsem nebyl hoden. Přísahám vám, pánové, že uvědomovat si příliš – to je nemoc, skutečná, úplná nemoc. Pro lidskou potřebu by víc než stačilo obyčejné lidské vědomí, tedy o polovinu, o čtvrtinu menší, než je ta porce, která připadne vyspělému člověku našeho nešťastného devatenáctého století, a navíc člověku, kterého stihlo dvojnásobné neštěstí, že bydlí v Petrohradě, nejabstraktnějším a nejúmyslnějším městě na celé zeměkouli. Jsou totiž města úmyslná a neúmyslná. Úplně by stačilo například takové vědomí, z jakého žijí všichni takzvaní bezprostřední lidé a lidé činu. Vsadím se, že si myslíte, že tohle všechno píšu z vychloubačnosti, abych si vystřelil z lidí činu, a že navíc z vychloubačnosti ve špatném vkusu řinčím šavlí jako ten můj důstojník. Ale pánové, kdo se může pyšnit vlastními nemocemi, a ještě se jimi vytahovat?

Ostatně, co to povídám? – dělají to všichni; nemocemi se lidé právě pyšní, a já možná víc než všichni ostatní. Nebudeme se přít; moje námitka je nesmyslná. Ale přesto jsem pevně přesvědčen, že nejen příliš mnoho vědomí, ale dokonce jakékoli vědomí je nemoc. Na tom trvám. Nechme i to na chvíli stranou. Řekněte mi tohle: jak to, že se stávalo, jako naschvál, že právě v těch samých, ano, právě v těch samých chvílích, kdy jsem byl nejvíc schopen uvědomovat si všechny jemnosti „všeho krásného a vznešeného“, jak se u nás kdysi říkávalo, jsem si už nic neuvědomoval, ale dopouštěl jsem se takových nevábných skutků, takových, které… no ano, jedním slovem, které sice možná dělají všichni, ale které u mě, jako naschvál, přicházely právě tehdy, když jsem

si nejvíc uvědomoval, že by se vůbec neměly dělat? Čím víc jsem si uvědomoval dobro a všechno to „krásné a vznešené“, tím hlouběji jsem se nořil do svého bahna a tím schopnější jsem byl v něm úplně uváznout. Ale hlavní rys byl v tom, že tohle všechno ve mně jako by nebylo náhodou, ale jako by to tak právě mělo být. Jako by to byl můj nejnormálnější stav, a vůbec ne nemoc nebo zkaženost, takže mě nakonec přešla i chuť s tou zkažeností bojovat. Skončilo to tím, že jsem málem uvěřil – a možná jsem doopravdy uvěřil –, že tohle je snad opravdu můj normální stav. Ale zpočátku, na začátku, co jsem se v tom boji natrápil! Nevěřil jsem, že se to stává i jiným, a proto jsem to celý život tajil v sobě jako tajemství. Styděl jsem se, a možná se stydím ještě teď; zašlo to tak daleko, že jsem cítil jakousi tajnou, nenormální, podlou rozkošičku, když jsem se, bývalo, nějaké nejohavnější petrohradské noci vracel do svého kouta a zbystřeně si uvědomoval, že jsem i dnes zase provedl nějakou ohavnost, že co se stalo, to se zase nijak nedá vzít zpátky, a vnitřně, tajně jsem se za to hryzal, hryzal zuby, pižlal a vysával sám sebe tak dlouho, až se hořkost nakonec proměnila v jakousi hanebnou, prokletou sladkost a nakonec – v rozhodnou, vážnou rozkoš! Ano, v rozkoš, v rozkoš! Na tom trvám. Rozpovídal jsem se právě proto, že pořád chci s jistotou vědět: zažívají i jiní takové rozkoše? Vysvětlím vám to: rozkoš tu pramenila právě z příliš jasného vědomí vlastního ponížení; z toho, že už sám cítíš, žes došel až k poslední zdi; že je to ohavné, ale že to ani jinak být nemůže; že už pro tebe není východisko, že se už nikdy nestaneš jiným člověkem; že i kdyby ještě zbýval čas a víra, aby ses předělal v něco jiného, určitě by ses sám předělávat nechtěl; a kdybys chtěl, stejně bys nic nezmohl, protože ve skutečnosti se možná ani není v co předělávat. A hlavně, a úplně nakonec, tohle všechno probíhá podle normálních a základních zákonů zbystřeného vědomí a podle setrvačnosti, která z těch zákonů přímo vyplývá, a tudíž se tu nejenže nepředěláš, ale prostě s tím nic nenaděláš. Vychází z toho například, následkem zbystřeného vě-

domí: máš pravdu, že jsi padouch – jako by to pro padoucha byla útěcha, když už sám cítí, že je opravdu padouch. Ale dost… Ech, kolik jsem toho napovídal, a co jsem vysvětlil?… Čím se tu ta rozkoš vysvětluje? Ale já to vysvětlím! Však já to dotáhnu do konce! Proto jsem taky vzal pero do ruky…

Já jsem například strašně ješitný. Jsem podezíravý a urážlivý jako hrbáč nebo trpaslík, ale opravdu, bývaly u mě takové chvíle, že kdyby se stalo, že by mi někdo dal facku, byl bych možná i tomu rád. Říkám to vážně: určitě bych dokázal najít i v tom svého druhu rozkoš, samozřejmě rozkoš zoufalství, ale právě v zoufalství bývají ty nejpalčivější rozkoše, zvlášť když si už velmi silně uvědomuješ bezvýchodnost svého postavení. A tady, při té facce – tady tě přímo rozdrtí vědomí, na jakou kaši tě rozmázli. Hlavně ale, ať to obracíš jak chceš, pořád z toho vychází, že ve všem jsem vždycky vinen já první, a co je nejurážlivější, vinen bez viny, a takříkajíc podle přírodních zákonů. Za prvé jsem vinen proto, že jsem chytřejší než všichni, kdo mě obklopují. Neustále jsem se považoval za chytřejšího než všichni, kdo mě obklopují, a někdy, věřili byste, jsem se za to dokonce styděl. Přinejmenším jsem se celý život díval jaksi stranou a nikdy jsem se nedokázal lidem podívat přímo do očí. A nakonec jsem vinen proto, že i kdyby ve mně byla velkorysost, měl bych z ní jen o to víc trápení, protože bych si uvědomoval, jak je k ničemu. Já bych se svou velkorysostí určitě nic nedokázal udělat: ani odpustit, protože ten, kdo mě urazil, mě možná udeřil podle přírodních zákonů, a přírodní zákony se odpouštět nedají; ani zapomenout, protože i když jsou to přírodní zákony, přece jen to uráží. A konečně, i kdybych vůbec nechtěl být velkorysý a naopak se chtěl tomu, kdo mě urazil, pomstít, nemohl bych se nikomu v ničem pomstít, protože bych se určitě neodhodlal něco udělat, i kdybych mohl. Proč bych se neodhodlal? O tom bych rád řekl zvlášť pár slov.

III

Vždyť u lidí, kteří se umějí pomstít a vůbec se za sebe postavit – jak to u nich například chodí? Jakmile se jich, dejme tomu, zmocní touha po pomstě, nezůstane po tu dobu v celé jejich bytosti nic jiného než ten pocit. Takový pán se rovnou žene k cíli jako zběsilý býk se skloněnými rohy a zastavit ho může snad jen zeď. Mimochodem: před zdí takoví pánové, totiž bezprostřední lidé a lidé činu, upřímně kapitulují. Zed pro ně není výmluva, jako třeba pro nás, lidi myslící, a tudíž nic nedělající; není to záminka, proč se vrátit z cesty, záminka, které lidé našeho ražení obvykle sami nevěří, ale které jsou vždycky velice rádi. Ne, oni kapitulují se vší upřímností. Zeď má pro ně v sobě něco uklidňujícího, mravně rozhřešujícího a definitivního, možná dokonce něco mystického... Ale o zdi až potom. No prosím, a právě takového bezprostředního člověka považuji za skutečného, normálního člověka, jakého ho chtěla vidět sama něžná matka příroda, když ho laskavě plodila na zemi. Takovému člověku závidím, až se mi žluč vaří. Je hloupý, o tom se s vámi nepřu, ale možná že normální člověk má být hloupý, co vy víte? Možná je to dokonce velice krásné. A o tomhle, takříkajíc, podezření jsem přesvědčen o to víc, že když vezmeme například protiklad normálního člověka, totiž člověka se zbystřeným vědomím, který samozřejmě nevzešel z lůna přírody, ale z retorty – to už je skoro mysticismus, pánové, ale i to tuším –, tak tenhle retortový člověk před svým protikladem někdy natolik kapituluje, že sám sebe i s celým svým zbystřeným vědomím svědomitě považuje za myš, a ne za člověka. Ať je to třeba myš se zbystřeným vědomím, ale přece jen myš, kdežto tamto je člověk, a tudíž... a tak dále. A hlavně, on sám, on sám se přece považuje za myš; nikdo ho o to nežádá; a to je důležitý bod.

Podívejme se teď na tu myš v akci. Dejme tomu, že je například taky uražená – a ona bývá uražená skoro pořád – a taky se chce pomstít. Zlosti se v ní možná nahromadí ještě víc než v l'homme de la nature et de la vérité. Odporné, nízké přáníčko oplatit tomu, kdo ji urazil, stejným zlem v ní možná škrábe ještě odporněji než v l'homme de la nature et de la vérité, protože l'homme de la nature et de la vérité ve své vrozené hlouposti považuje svou pomstu prostě a jednoduše za spravedlnost; kdežto myš kvůli svému zbystřenému vědomí tady spravedlnost popírá. Dojde nakonec na samotnou věc, na samotný akt pomsty. Nešťastná myš kromě té jedné původní ohavnosti už stačila kolem sebe nakupit v podobě otázek a pochybností tolik jiných ohavností; k jedné otázce přivedla tolik nevyřešených otázek, že se kolem ní chtě nechtě nahromadí jakási osudová břečka, jakési páchnoucí bahno, které se skládá z jejích pochybností, rozrušení a nakonec z plivanců, jež se na ni sypou od bezprostředních lidí činu, kteří kolem slavnostně stojí jako soudci a diktátoři a chechtají se jí z plna zdravého hrdla. Samozřejmě jí nezbývá nic jiného, než nad vším mávnout tlapkou a s úsměvem předstíraného pohrdání, kterému sama nevěří, hanebně vklouznout do své škvírky. Tam, ve svém odporném, páchnoucím podzemí, se naše uražená, zbitá a vysmátá myš okamžitě ponoří do studené, jedovaté a hlavně věčné zloby. Čtyřicet let v kuse si bude připomínat svou urážku do posledních, nejhanebnějších podrobností a pokaždé k nim ze svého přidá podrobnosti ještě hanebnější a bude se zlomyslně popichovat a dráždit vlastní fantazií. Sama se bude za svou fantazii stydět, ale stejně si všechno připomene, všechno probere, navymýšlí si o sobě věci, které se nikdy nestaly, pod záminkou, že se taky mohly stát, a nic neodpustí. Možná se začne i mstít, ale nějak po kouscích, maličkostmi, zpoza kamen, inkognito, a nebude věřit ani svému právu mstít se, ani úspěchu své pomsty, a bude předem vědět, že se všemi svými pokusy o pomstu sama natrápí stokrát víc než ten, komu se mstí, a ten se možná ani nepoškrábe. Na smrtelné posteli si

zase všechno připomene, i s úroky, které se za celou tu dobu nastřádaly, a... Ale právě v tomhle studeném, odporném polozoufalství, poloviře, v tomhle vědomém pohřbení sebe samého zaživa ze žalu, v podzemí na čtyřicet let, v téhle usilovně vytvořené, a přece zčásti pochybné bezvýchodnosti svého postavení, v celém tom jedu neukojených přání, která se obrátila dovnitř, v celé té horečce váhání, navěky přijatých rozhodnutí a za minutu zase přicházejících výčitek – právě v tom je šťáva té zvláštní rozkoše, o které jsem mluvil. Je tak jemná, tak se někdy vymyká vědomí, že trochu omezení lidé nebo dokonce prostě lidé se silnými nervy v ní nepochopí ani jediný rys. „Možná ji nepochopí ani ti," dodáte vy ze svého a zašklebíte se, „kdo nikdy nedostali facku," a tak mi zdvořile naznačíte, že jsem za svůj život možná taky zakusil facku, a proto mluvím jako znalec. Vsadím se, že si to myslíte. Ale uklidněte se, pánové, facky jsem nedostával, ačkoli je mi úplně jedno, co si o tom myslíte. Možná sám ještě lituji, že jsem jich za svůj život rozdal málo. Ale dost, ani slovo víc o tomhle pro vás neobyčejně zajímavém tématu.

Pokračuji klidně o lidech se silnými nervy, kteří nechápou jistou rafinovanost rozkoší. Tihle pánové za některých okolností například řvou z plna hrdla jako býci, a dejme tomu, že jim to dělá tu největší čest, ale jak už jsem řekl, před nemožností se okamžitě pokoří. Nemožnost – to znamená kamenná zeď? Jaká kamenná zeď? No samozřejmě přírodní zákony, závěry přírodních věd, matematika. Jakmile ti například dokážou, že pocházíš z opice, nemá smysl se mračit, ber to, jak to je. Jakmile ti dokážou, že ve skutečnosti ti jedna kapička tvého vlastního sádla má být dražší než sto tisíc tobě podobných a že tímhle výsledkem se nakonec vyřeší všechny takzvané ctnosti a povinnosti a ostatní blouznění a předsudky, tak to tak prostě ber, nedá se nic dělat, protože dvakrát dvě – to je matematika. Zkuste něco namítnout.

„Ale prosím vás," zakřičí na vás, „bouřit se nemůžete: tohle je dvakrát dvě jsou čtyři! Příroda se vás na nic neptá; je jí jedno, co si přeje-

te, a jestli se vám její zákony líbí, nebo nelíbí. Jste povinen ji přijímat takovou, jaká je, a tudíž i všechny její výsledky. Zeď je tedy zeď… a tak dále, a tak dále.“ Pane Bože, co je mi do přírodních zákonů a aritmetiky, když se mi z nějakého důvodu ty zákony a dvakrát dvě jsou čtyři nelíbí? Samozřejmě, takovou zeď čelem neprorazím, jestli na to opravdu nebudu mít sílu, ale ani se s ní nesmířím jen proto, že mám před sebou kamennou zeď a že mi nestačily síly.

Jako by taková kamenná zeď byla opravdu uklidněním a opravdu v sobě obsahovala aspoň nějaké slovo ke smíru, jedině proto, že je to dvakrát dvě jsou čtyři. Ó nesmysl nesmyslů! To je přece něco docela jiného – všechno chápat, všechno si uvědomovat, všechny nemožnosti a kamenné zdi; nesmířit se s žádnou z těch nemožností a kamenných zdí, jestli se vám to smiřování protiví; dojít cestou nejnevyhnutelnějších logických kombinací k nejodpornějším závěrům na věčné téma, že člověk je jaksi sám v něčem vinen dokonce i tou kamennou zdí, ačkoli je zase nad slunce jasnější, že vinen vůbec není, a v důsledku toho mlčky a bezmocně skřípat zuby a slastně ztuhnout v setrvačnosti a snít o tom, že vlastně nemáš ani na koho se zlobit; že se nenachází žádný předmět a možná se nikdy nenajde, že je tu podvrh, podfuk, falešná hra, že je to prostě břečka – neví se co a neví se kdo, ale navzdory všem těm nejasnostem a podfukům vás to přece jen bolí, a čím víc toho nevíte, tím víc to bolí!

IV

„Cha-cha-cha! Vy byste tedy našel rozkoš i v bolení zubů!“ vykřiknete se smíchem.

„A proč ne? I v bolení zubů je rozkoš,“ odpovím. „Bolely mě zuby celý měsíc; vím, že je. Tady se ovšem nezlobí mlčky, tady se sténá; ale tyhle steny nejsou upřímné, jsou to steny s jízlivostí, a právě v té jízlivosti je celý vtip. Právě v těch stenech se projevuje rozkoš trpícího; kdyby v nich necítil rozkoš, ani by nesténal. To je dobrý příklad, pánové, a já ho rozvedu. V těch stenech se za prvé projevuje celá ta pro naše vědomí ponižující bezúčelnost vaší bolesti; celá ta zákonitost přírody, na kterou vy samozřejmě kašlete, ale kvůli které přesto trpíte, kdežto ona ne. Projevuje se v nich vědomí, že nepřítel se nenachází, a bolest přitom je; vědomí, že vy i se všemi možnými Wagenheimy jste úplnými otroky svých zubů; že když bude někdo chtít, přestanou vás zuby bolet, a když nebude chtít, budou bolet ještě tři měsíce; a že konečně, jestli pořád nesouhlasíte a přesto protestujete, nezbývá vám pro vlastní útěchu nic jiného, než se sám zmrskat nebo pěstí co nejbolestněji praštit do té své zdi, a víc rozhodně nic. No prosím, a právě z těch krvavých urážek, právě z těch posměšků, kdoví čích, začíná nakonec rozkoš, která někdy dosahuje až té nejvyšší slasti. Prosím vás, pánové, poslechněte si někdy steny vzdělaného člověka devatenáctého století, kterého bolí zuby, tak druhý nebo třetí den nemoci, kdy už začíná sténat jinak, než sténal první den, totiž ne prostě proto, že ho bolí zuby; ne jako nějaký hrubý mužik, ale tak, jak sténá člověk, kterého se dotkl pokrok a evropská civilizace, jak sténá člověk, „který se odtrhl od půdy a národních základů“, jak se dnes říká. Jeho steny jsou jakési ošklivé, mrzce zlé a trvají celé dny a noci. A přece sám ví, že si

stenáním nijak neprospěje; ví líp než kdokoli, že jen nadarmo trýzní a dráždí sebe i ostatní; ví, že i publikum, před kterým se tak snaží, i celá jeho rodina už ho poslouchají s hnusem, nevěří mu ani za groš a v duchu chápou, že by mohl sténat jinak, prostěji, bez trylků a bez kudrlinek, a že takhle vyvádí jen ze zlosti, z jízlivosti. No a právě ve všech těch uvědoměních a hanbách tkví ta slast. ‚Ruším vás prý, rvu vám srdce, nikomu v domě nedám spát. Tak tedy nespěte, cíťte i vy každou minutu, že mě bolí zuby. Už pro vás nejsem hrdina, jakým jsem se dřív chtěl zdát, ale prostě odporný človíček, darebák. Tak ať! Jsem moc rád, že jste mě prokoukli. Je vám ošklivě, když posloucháte moje podlé stenání? Tak ať je vám ošklivě; hned vám tu předvedu ještě ošklivější trylek…‘ Ani teď nechápete, pánové? Ne, zřejmě je třeba se hluboko dovyvinout a douvědomit, aby člověk pochopil všechny záhyby té slasti! Smějete se? Velice mě to těší, prosím. Moje vtipy, pánové, jsou samozřejmě ve špatném vkusu, nevyrovnané, zmatené, plné nedůvěry k sobě. Ale to je přece proto, že si sám sebe nevážím. Copak si člověk, který si uvědomuje, může sám sebe aspoň trochu vážit?“

V

No copak se může, copak se může aspoň trochu vážit sám sebe člověk, který si troufl hledat rozkoš dokonce i v samotném pocitu vlastního ponížení? Neříkám to teď z nějaké přeslazené lítosti. A vůbec jsem nesnášel říkat: „Odpusťte, tatínku, už to víckrát neudělám," a to ne proto, že bych to nedokázal říct, ale naopak, možná právě proto, že jsem to dokázal až příliš, a jak ještě! Jako naschvál jsem se do toho, bývalo, zapletl právě tehdy, když jsem byl nevinen jako lilie. To bylo vůbec nejodpornější. Přitom jsem se zase v duši rozněžňoval, kál se, prolíval slzy a samozřejmě jsem šidil sám sebe, ačkoli jsem vůbec nepředstíral. Srdce mi tu nějak vyvádělo sviňárny... Tady už se nedalo obviňovat ani přírodní zákony, ačkoli přírodní zákony mě přesto celý život neustále a nejvíc ze všeho urážely. Je odporné na to všechno vzpomínat, a odporné to bylo i tehdy. Vždyť třeba hned za minutu jsem si, bývalo, se zlostí uvědomoval, že je to všechno lež, lež, odporná, předstíraná lež, totiž všechna ta pokání, všechna ta rozněžnění, všechny ty sliby nového života. A zeptáte se, proč jsem se tak sám kroutil a trápil? Odpověď: protože jsem se strašně nudil, když jsem seděl s rukama v klíně; tak jsem se pouštěl do kudrlinek. Opravdu, je to tak. Dávejte si sami na sebe líp pozor, pánové, a pak pochopíte, že je to tak. Sám jsem si vymýšlel dobrodružství a skládal si život, abych aspoň nějak žil. Kolikrát se mi stalo – no, třeba že jsem se urazil, jen tak, pro nic za nic, schválně; a člověk přece sám ví, bývalo, že se urazil pro nic za nic, že to na sebe jen navlékl, ale dožene se tak daleko, že se nakonec, namouduši, opravdu urazí. Mě to nějak celý život táhlo vyvádět takové kousky, až jsem nakonec přestal být sám sebe pánem. Jindy jsem se chtěl násilím zamilovat, dokonce dvakrát. A trpěl jsem přece, pánové,

ujišťuji vás. V hloubi duše se nevěří, že trpíš, hýbe se tam posměch, a přece trpím, a to skutečně, doopravdy; žárlím, jsem bez sebe... A všechno z nudy, pánové, všechno z nudy; setrvačnost mě rozdrtila. Vždyť přímým, zákonitým, bezprostředním plodem vědomí je setrvačnost, totiž vědomé sezení s rukama v klíně. Už jsem se o tom zmínil výš. Opakuji, usilovně opakuji: všichni bezprostřední lidé a lidé činu jsou činní právě proto, že jsou tupí a omezení. Jak to vysvětlit? Takhle: kvůli své omezenosti považují nejbližší a druhotné příčiny za prvotní, a tak se rychleji a snáz než ostatní přesvědčí, že pro svou věc našli neochvějný základ, no a uklidní se; a to je přece hlavní. Vždyť aby člověk začal jednat, musí být předem úplně uklidněný a nesmějí mu zbýt žádné pochybnosti. No a jak se mám uklidnit například já? Kde mám prvotní příčiny, o které se opřu, kde mám základy? Kde je vezmu? Cvičím se v myšlení, a tudíž u mě každá prvotní příčina okamžitě táhne za sebou další, ještě prvotnější, a tak dál do nekonečna. Taková je právě podstata každého vědomí a myšlení. Takže to jsou zase přírodní zákony. A co je nakonec výsledkem? No totéž. Vzpomeňte si: před chvílí jsem mluvil o pomstě. Vy jste to asi nepostřehli. Bylo řečeno: člověk se mstí, protože v tom nachází spravedlnost. Našel tedy prvotní příčinu, našel základ, a to spravedlnost. Je tedy ze všech stran uklidněný, a tudíž se mstí klidně a úspěšně, protože je přesvědčený, že koná čestnou a spravedlivou věc. Ale já tu žádnou spravedlnost nevidím, žádnou ctnost tu taky nenacházím, a tudíž kdybych se začal mstít, tak leda ze zlosti. Zlost by samozřejmě mohla přemoci všechno, všechny moje pochybnosti, a mohla by tedy úplně úspěšně posloužit místo prvotní příčiny, a to právě proto, že žádná příčina není. Ale co dělat, když nemám ani zlost? Vždyť právě tímhle jsem před chvílí začal. Zloba u mě zase kvůli těm prokletým zákonům vědomí podléhá chemickému rozkladu. Díváš se – a předmět vyprchává, důvody se vypařují, viník se nenajde, urážka už není urážkou, ale fatem, něčím jako bolení zubů, za které nikdo nemůže, a tudíž zase zbývá ten samý vý-

chod – totiž co nejbolestněji praštit do zdi. No a mávneš rukou, protože jsi nenašel prvotní příčinu. A zkus se nechat unést svým citem slepě, bez rozvažování, bez prvotní příčiny, a odhánět vědomí aspoň na tu chvíli; začni nenávidět nebo milovat, jen abys neseděl s rukama v klíně. Pozítří, a to je nejzazší lhůta, začneš sám sebou pohrdat za to, že jsi sám sebe vědomě ošálil. Výsledek: mýdlová bublina a setrvačnost. Ó pánové, vždyť já se možná považuji za chytrého člověka jen proto, že jsem celý život nic nedokázal ani začít, ani dokončit. Ať, ať jsem žvanil, neškodný, otravný žvanil, jako my všichni. Ale co dělat, když přímým a jediným posláním každého chytrého člověka je žvanění, totiž úmyslné přelévání z prázdného do prázdného.

VI

Ó, kdybych nic nedělal jen z lenosti. Pane Bože, jak bych si sebe tehdy vážil. Vážil bych si sebe právě proto, že jsem schopen mít v sobě aspoň lenost; aspoň jednu vlastnost bych v sobě měl, jakoby kladnou, kterou bych si byl sám jistý. Otázka: kdo je to? Odpověď: lenoch; vždyť to by se o sobě poslouchalo převelice příjemně. Je tedy kladně určen, je tedy co o mně říct. „Lenoch!“ – vždyť to je titul i poslání, to je kariéra, prosím. Nežertujte, je to tak. Jsem pak právem členem toho nejpřednějšího klubu a zabývám se jen tím, že si sebe neustále vážím. Znal jsem jednoho pána, který byl celý život pyšný na to, že se vyznal v lafitu. Považoval to za svou kladnou přednost a nikdy o sobě nepochyboval. Umřel s nejen klidným, ale přímo vítězoslavným svědomím, a měl naprostou pravdu. A já bych si tehdy vybral kariéru: byl bych lenoch a žrout, ale ne obyčejný, nýbrž například takový, který má pochopení pro všechno krásné a vznešené. Jak se vám to líbí? Už dávno se mi o tom zdávalo. Tohle „krásné a vznešené“ mi v mých čtyřiceti letech pořádně zatížilo šíji; ale to v mých čtyřiceti, kdežto tehdy – ó, tehdy by to bylo jinak! Hned bych si našel i odpovídající činnost, totiž pít na zdraví všeho krásného a vznešeného. Chytal bych se každé příležitosti, abych nejdřív do sklenky uronil slzu a pak ji vypil na všechno krásné a vznešené. Všechno na světě bych tehdy obrátil v krásné a vznešené; i v tom nejodpornějším, nepochybném svinstvu bych našel krásné a vznešené. Byl bych uslzený jako mokrá houba. Malíř například namaluje obraz jako Ge. Hned piju na zdraví malíře, který namaloval obraz jako Ge, protože miluji všechno krásné a vznešené. Autor napíše *„Jak kdo chce“*; hned piju na zdraví „kohokoli, kdo chce“, protože miluji všechno „krásné a vznešené“. Budu za to od lidí žádat úctu, budu

pronásledovat každého, kdo mi úctu neprokáže. Žiju klidně, umírám slavnostně – vždyť je to nádhera, učiněná nádhera! A takové bych si tehdy vypěstoval břicho, takovou trojitou bradu bych si vystavěl, takový nos rudý jako santal bych si vypracoval, že každý, kdo by mě potkal, by se na mě podíval a řekl: „To je ale plus! To je ale opravdu něco kladného!“ A ať si říkáte co chcete, takové posudky se v našem záporném věku poslouchají převelice příjemně, pánové.

VII

Ale to všechno jsou zlaté sny. Ó, řekněte, kdo to první oznámil, kdo první prohlásil, že člověk dělá ničemnosti jen proto, že nezná své skutečné zájmy; a že kdyby ho osvítili, kdyby mu otevřeli oči pro jeho skutečné, normální zájmy, člověk by okamžitě přestal dělat ničemnosti, okamžitě by se stal dobrým a ušlechtilým, protože jako osvícený, který chápe své skutečné výhody, by právě v dobru uviděl svou vlastní výhodu, a je známo, že žádný člověk nemůže vědomě jednat proti svým vlastním výhodám, a tudíž by, takříkajíc, z nutnosti začal konat dobro? Ó nemluvně! ó čisté, nevinné dítě! Kdy se to vůbec, za prvé, za všechna ta tisíciletí stalo, aby člověk jednal jedině kvůli své vlastní výhodě? Co si počít s miliony faktů, které svědčí o tom, jak lidé *vědomě*, totiž s plným pochopením svých skutečných výhod, odsunuli ty výhody na druhé místo a vrhli se na jinou cestu, do rizika, naslepo, aniž je k tomu kdo nebo co nutil, ale jako by právě jen nechtěli jít cestou, kterou jim ukázali, a tvrdohlavě, svévolně si razili jinou, obtížnou, nesmyslnou, a hledali ji málem potmě. Vždyť jim tedy ta tvrdohlavost a svévole byla opravdu milejší než jakákoli výhoda... Výhoda! Co je to výhoda? A troufáte si vůbec úplně přesně určit, v čem lidská výhoda vlastně spočívá? A co když se stane, že lidská výhoda *někdy* nejen může, ale dokonce musí spočívat právě v tom, že si člověk v nějakém případě přeje pro sebe něco špatného, a ne něco výhodného? A jestli je to tak, jestli je takový případ vůbec možný, pak celé pravidlo přišlo vniveč. Co myslíte, stává se takový případ? Smějete se; smějte se, pánové, ale jen odpovězte: jsou lidské výhody spočítány úplně správně? Nejsou takové, které se nejen nevešly, ale ani se nemohou vejít do žádné klasifikace? Vždyť vy, pánové, pokud vím, jste celý svůj rejstřík

lidských výhod vzali jako průměr ze statistických čísel a z vědecko-ekonomických vzorců. Vždyť vaše výhody, to je blahobyt, bohatství, svoboda, klid a tak dále, a tak dále; takže člověk, který by například zjevně a vědomě šel proti celému tomuhle rejstříku, by byl podle vás, no a samozřejmě i podle mě, tmář nebo úplný blázen, je to tak? Ale podivuhodné je tohle: jak to, že všichni ti statistici, mudrci a milovníci lidského pokolení při výčtu lidských výhod pokaždé jednu výhodu vynechají? Ani ji nezapočítají v té podobě, v jaké by se započítat měla, a na tom přitom závisí celý výpočet. Naštěstí by to nebylo velké, prostě ji vzít, tu výhodu, a zapsat do seznamu. Ale v tom je právě ta zhouba, že tahle záludná výhoda nespadá do žádné klasifikace a nevejde se do žádného seznamu. Já mám například přítele... Ech, pánové! vždyť je to i váš přítel; a komu, komu by nebyl přítelem! Když se chystá k nějakému činu, tenhle pán vám hned vyloží, květnatě a jasně, jak přesně musí jednat podle zákonů rozumu a pravdy. A nejen to: s pohnutím a vášní vám bude mluvit o skutečných, normálních lidských zájmech; s posměchem pokárá krátkozraké hlupáky, kteří nechápou ani své výhody, ani skutečný význam ctnosti; a – přesně za čtvrt hodiny, bez jakéhokoli náhlého, vnějšího podnětu, ale právě kvůli něčemu vnitřnímu, co je silnější než všechny jeho zájmy – vyvede docela jiný kousek, totiž půjde zjevně proti tomu, o čem sám mluvil: proti zákonům rozumu i proti vlastní výhodě, no, jedním slovem, proti všemu... Upozorňuji, že můj přítel je postava souhrnná, a proto je nějak těžké vinit jen jeho samotného. V tom to právě je, pánové: neexistuje snad opravdu něco, co je skoro každému člověku dražší než jeho nejlepší výhody, nebo – abych neporušil logiku – neexistuje jedna taková nejvýhodnější výhoda, totiž právě ta vynechávaná, o které jsme před chvílí mluvili, která je důležitější a výhodnější než všechny ostatní výhody a kvůli které je člověk, bude-li třeba, ochoten jít proti všem zákonům, totiž proti rozumu, cti, klidu, blahobytu, jedním slovem proti všem těm

krásným a užitečným věcem, jen aby dosáhl té prvotní, nejvýhodnější výhody, která je mu dražší než všechno?

„Tak přece jen výhody," přerušujete mě. „Dovolte, prosím, ještě si to vysvětlíme, a nejde tu o slovní hříčku, ale o to, že tahle výhoda je pozoruhodná právě tím, že boří všechny naše klasifikace a pokaždé rozbije všechny systémy, které sestavili milovníci lidského pokolení pro štěstí lidského pokolení. Jedním slovem, všemu překáží. Ale než vám tu výhodu pojmenuji, chci se osobně zkompromitovat, a proto drze prohlašuji, že všechny ty krásné systémy, všechny ty teorie, jak lidstvu vysvětlit jeho skutečné, normální zájmy, aby se ve své nutné snaze těch zájmů dosáhnout okamžitě stalo dobrým a ušlechtilým, jsou zatím podle mého názoru jen hra s logikou! Ano, prosím, hra s logikou! Vždyť tvrdit třeba jen tuhle teorii obnovy celého lidského pokolení pomocí systému jeho vlastních výhod, to je podle mě skoro totéž… jako třeba tvrdit po Bucklovi, že civilizace člověka zjemňuje, a že se tudíž stává méně krvežíznivým a méně schopným válčit. Podle logiky mu to tak, zdá se, opravdu vychází. Ale člověk je tak zaujatý pro systém a pro abstraktní závěr, že je ochoten úmyslně překroutit pravdu, je ochoten nevidět, co vidí, a neslyšet, co slyší, jen aby ospravedlnil svou logiku. Proto beru zrovna tenhle příklad, že je to až příliš křiklavý příklad. Vždyť se jen rozhlédněte kolem: krev teče proudem, a ještě tak rozjařeně, jako šampaňské. Tady máte celé to naše devatenácté století, ve kterém žil i Buckle. Tady máte Napoleona – toho velikého i toho dnešního. Tady máte Severní Ameriku – věčný svazek. Tady máte konečně to karikaturní Šlesvicko-Holštýnsko… A co v nás vlastně civilizace zjemňuje? Civilizace v člověku vypěstuje jen mnohostrannost pocitů a… a rozhodně nic víc. A rozvojem téhle mnohostrannosti člověk možná ještě dojde až k tomu, že v krvi najde rozkoš. Vždyť už se mu to stávalo. Všimli jste si, že ti nejrafinovanější prolévači krve byli skoro bez výjimky ti nejcivilizovanější pánové, kterým všichni ti různí Attilové a Sťenkové Razinové leckdy nesahali ani po kotníky, a jestli

tak křiklavě nebijí do očí jako Attila a Sťenka Razin, je to právě proto, že se s nimi setkáváme až příliš často, že jsou až příliš obyčejní, že jsme si na ně okoukali. Přinejmenším se člověk díky civilizaci stal když ne krvežíznivějším, tak určitě krvežíznivým horším, odpornějším způsobem než dřív. Dřív viděl v prolévání krve spravedlnost a s klidným svědomím vyhlazoval, koho bylo třeba; teď sice považujeme prolévání krve za ohavnost, ale přesto se tou ohavností zabýváme, a ještě víc než dřív. Co je horší? Posuďte sami. Říká se, že Kleopatra – promiňte ten příklad z římských dějin – ráda zabodávala zlaté špendlíky do prsou svých otrokyň a nacházela rozkoš v jejich křiku a svíjení. Řeknete, že to bylo v dobách, relativně řečeno, barbarských; že i teď jsou doby barbarské, protože – také relativně řečeno – i teď se špendlíky zabodávají; že i teď se člověk sice někdy naučil vidět jasněji než v dobách barbarských, ale ještě zdaleka si *nezvykl* jednat tak, jak mu ukazuje rozum a věda. Ale přesto jste úplně přesvědčeni, že si zvykne docela určitě, až docela zmizí některé staré, špatné návyky a až zdravý rozum a věda úplně převychovají a normálně nasměrují lidskou přirozenost. Jste přesvědčeni, že tehdy člověk sám přestane *dobrovolně* chybovat a takříkajíc chtě nechtě nebude chtít, aby se jeho vůle rozcházela s jeho normálními zájmy. A nejen to: tehdy, říkáte vy, věda sama člověka naučí – i když to už je podle mě přepych –, že žádnou vůli ani rozmar ve skutečnosti nemá a nikdy neměl a že on sám není nic víc než něco jako klávesa na klavíru nebo kolíček ve varhanách; a že na světě jsou kromě toho ještě přírodní zákony; takže všechno, co dělá, se vůbec neděje podle jeho chtění, ale samo od sebe, podle přírodních zákonů. Tudíž stačí ty přírodní zákony objevit, a člověk už nebude za své činy odpovídat a bude se mu žít neobyčejně lehce. Všechny lidské činy pak budou samozřejmě podle těch zákonů spočítány matematicky, jako tabulka logaritmů, až do sto osmi tisíc, a zapsány do kalendáře; nebo ještě líp, objeví se jakési dobře míněné publikace, něco jako dnešní encyklopedické slovníky, ve kterých bude všechno tak přesně

vypočítáno a označeno, že na světě už nebudou žádné činy ani dobrodružství.“

Tehdy – to všechno říkáte vy – nastanou nové ekonomické vztahy, už docela hotové a také vypočítané s matematickou přesností, takže v jediném okamžiku zmizí všechny možné otázky, vlastně proto, že se na ně dostane všech možných odpovědí. Tehdy se postaví křišťálový palác. Tehdy… No, jedním slovem, tehdy přiletí pták Kagan. Samozřejmě se nijak nedá zaručit – to už říkám já –, že tehdy nebude třeba strašná nuda, protože co by člověk dělal, když všechno bude spočítáno podle tabulky, ale zato všechno bude neobyčejně rozumné. Samozřejmě, z nudy si člověk ledacos vymyslí! Vždyť i zlaté špendlíky se zabodávají z nudy, ale to by ještě nic nebylo. Ošklivé je – a to zase říkám já –, že tehdy budou lidi možná, nedej bože, i zlatým špendlíkům rádi. Vždyť člověk je hloupý, fenomenálně hloupý. Totiž, vůbec hloupý není, ale zato je tak nevděčný, že byste jiného takového marně hledali. Vždyť já se například vůbec nebudu divit, když najednou ni z toho, ni z ničeho uprostřed všeobecné budoucí rozumnosti vyvstane nějaký gentleman s neurozenou, nebo lépe řečeno se zpátečnickou a posměšnou fyziognomií, dá si ruce v bok a řekne nám všem: a co, pánové, neměli bychom celou tu rozumnost jednou ranou skopnout, nohou, na prach, jedině za tím účelem, aby všechny ty logaritmy šly k čertu a abychom zase mohli žít podle své hloupé vůle! To by ještě nic nebylo, ale urážlivé je, že určitě najde následovníky: tak už je člověk udělaný. A to všechno z té nejprázdnější příčiny, o které by snad ani nestálo za to se zmiňovat: totiž proto, že člověk vždycky a všude, ať je to kdokoli, rád jednal tak, jak chtěl, a vůbec ne tak, jak mu velel rozum a výhoda; chtít se dá i proti vlastní výhodě, a někdy se *rozhodně musí*. To už je moje myšlenka. Vlastní, volné a svobodné chtění, vlastní, třeba i ten nejdivočejší rozmar, vlastní fantazie, rozdrážděná někdy třeba až k šílenství – právě to všechno je ta vynechaná, nejvýhodnější výhoda, která se nevejde do žádné klasifikace a kvůli které se všechny systémy a teorie

pořád rozlétají k čertu. A kde to všichni ti mudrci vzali, že člověk potřebuje nějaké normální, nějaké ctnostné chtění? Proč si tak určitě vymysleli, že člověk nutně potřebuje rozumně výhodné chtění? Člověk potřebuje jen jedno – *samostatné* chtění, ať ho ta samostatnost stojí cokoli a ať vede kamkoli. No a chtění, to ví čert…

VIII

„Cha-cha-cha! Vždyť chtění ve skutečnosti, chcete-li, vůbec není!“ přerušujete mě s chechtotem. „Věda už dnes stačila člověka tak rozpitvat, že už teď víme, že chtění a takzvaná svobodná vůle nejsou nic jiného než…“

„Počkejte, pánové, sám jsem chtěl začít takhle. Přiznám se, že jsem se dokonce lekl. Zrovna jsem chtěl vykřiknout, že chtění přece závisí čert ví na čem a že je to možná zaplaťpánbůh, ale vzpomněl jsem si na tu vědu a… zarazil jsem se. A vtom jste se rozmluvili vy. Vždyť opravdu, no, jestli se jednou doopravdy najde vzorec všech našich chtění a rozmarů, totiž na čem závisejí, podle jakých přesně zákonů vznikají, jak přesně se šíří, kam směřují v tom a tom případě a tak dále, a tak dále, totiž skutečný matematický vzorec – pak člověk možná hned přestane chtít, a možná dokonce určitě přestane. Copak je nějaká radost chtít podle tabulky? A nejen to: hned se z člověka promění v kolíček ve varhanách nebo v něco takového; protože co je člověk bez přání, bez vůle a bez chtění jiného než kolíček ve válci varhan? Co myslíte? Spočítejme pravděpodobnost – může se to stát, nebo ne?“

„Hm…“ usoudíte, „naše chtění bývají většinou chybná kvůli chybnému pohledu na naše výhody. Proto taky někdy chceme čiré nesmysly, protože v tom nesmyslu ze své hlouposti vidíme nejsnazší cestu, jak dosáhnout nějaké předem předpokládané výhody. No, a až tohle všechno bude vysvětleno, spočítáno na papírku – což je velice možné, protože je přece odporné a nesmyslné předem věřit, že některé přírodní zákony člověk nikdy nepozná –, pak samozřejmě nebudou žádná takzvaná přání. Vždyť jestli se chtění jednou úplně dohodne s rozumem, pak už budeme rozvažovat, a ne chtít, a to vlastně proto, že pře-

ce nelze například při zdravém rozumu *chtít* nesmysl, a tak vědomě jít proti rozumu a přát si něco škodlivého… A protože všechna chtění a úvahy se dají skutečně vypočítat, neboť jednou přece objevíme zákony naší takzvané svobodné vůle, může tedy, bez legrace, vzniknout něco jako tabulka, takže budeme opravdu chtít podle té tabulky. Vždyť jestli mi například jednou spočítají a dokážou, že když jsem tomu a tomu ukázal fíka, tak právě proto, že jsem ho nemohl neukázat, a že jsem ho musel ukázat právě tímhle prstem, co pak ve mně zbude *svobodného*, zvlášť jestli jsem vzdělanec a někde jsem vystudoval? Vždyť pak si budu moct celý svůj život spočítat dopředu na třicet let; jedním slovem, jestli se to tak zařídí, tak už nám nezbude nic jiného; stejně to bude třeba přijmout. A vůbec si musíme neúnavně opakovat, že v takové a takové chvíli a za takových a takových okolností se nás příroda rozhodně neptá; že je třeba ji přijímat takovou, jaká je, a ne takovou, jakou si ji vysníme, a jestli opravdu směřujeme k tabulce a ke kalendáři, no, a… no, třeba i k retortě, co se dá dělat, je třeba přijmout i retortu! jinak se ujme sama, bez vás…“

„Ano, prosím, ale právě tady je pro mě ten háček! Pánové, promiňte mi, že jsem se dal do filozofování; je za tím čtyřicet let podzemí! dovolte mi trochu fantazírovat. Víte, prosím: rozum, pánové, je dobrá věc, to je nesporné, ale rozum je jen rozum a uspokojuje jen rozumovou schopnost člověka, kdežto chtění je projevem celého života, totiž celého lidského života, i s rozumem a se vším tím škrábáním za ušima. A i když náš život v tomhle projevu často vychází jako pěkná mizérie, je to přece jen život, a ne pouhé odmocňování. Vždyť já například zcela přirozeně chci žít proto, abych uspokojil celou svou schopnost žít, a ne proto, abych uspokojil jen svou rozumovou schopnost, totiž nějakou jednu dvacetinu své schopnosti žít. Co ví rozum? Rozum ví jen to, co stačil poznat. Něco možná nepozná nikdy; to sice není útěcha, ale proč to neříct? Kdežto lidská přirozenost jedná celá najednou, vším, co v ní je, vědomě i nevědomě, a i když lže, přece žije. Tuším, pánové,

že se na mě díváte s lítostí; opakujete mi, že osvícený a vyspělý člověk, jedním slovem takový, jaký bude budoucí člověk, nemůže vědomě chtít něco pro sebe nevýhodného, že je to matematika. Úplně souhlasím, opravdu matematika. Ale opakuji vám posté, je jediný případ, jenom jediný, kdy si člověk může schválně, vědomě přát pro sebe dokonce i něco škodlivého, hloupého, dokonce to nejhloupější, a to: aby *měl právo* přát si pro sebe dokonce i to nejhloupější a nebyl vázán povinností přát si pro sebe jenom to rozumné. Vždyť tohle nejhloupější, vždyť tenhle vlastní rozmar může být opravdu, pánové, pro lidi našeho ražení výhodnější než cokoli na zemi, zvlášť v některých případech. A zvlášť může být výhodnější než všechny výhody dokonce i v takovém případě, kdy nám přináší zjevnou škodu a odporuje nejzdravějším závěrům našeho rozumu o výhodách, protože v každém případě nám zachovává to nejhlavnější a nejdražší, totiž naši osobnost a naši individualitu. Někteří totiž tvrdí, že právě tohle je pro člověka opravdu nejdražší; chtění se samozřejmě může, když chce, shodovat s rozumem, zvlášť když se toho nezneužívá, ale užívá se toho s mírou; to je užitečné, a dokonce někdy chvályhodné. Ale chtění se velice často, a dokonce většinou úplně a tvrdohlavě rozchází s rozumem a... a... a víte, že i to je užitečné, a dokonce někdy velice chvályhodné? Pánové, dejme tomu, že člověk není hloupý. A opravdu, to se o něm přece nijak říct nedá, už jen proto, že když bude hloupý on, kdo pak bude chytrý? Ale i když není hloupý, je přece jen nestvůrně nevděčný! Fenomenálně nevděčný. Dokonce si myslím, že nejlepší definice člověka zní: tvor na dvou nohou a nevděčný. Ale to ještě není všechno; to ještě není jeho hlavní vada; jeho nejhlavnější vadou je neustálá nemravnost, neustálá, počínaje potopou světa a konče šlesvicko-holštýnským obdobím lidských osudů. Nemravnost, a tudíž i nerozumnost; neboť je dávno známo, že nerozumnost nepochází odjinud než z nemravnosti. Zkuste tedy vrhnout pohled na dějiny lidstva; no, co uvidíte? Velkolepost? Dejme tomu, třeba i velkolepost; jen ten Rhodský kolos napří-

klad, to je přece něco! Ne nadarmo o něm pan Anajevskij dosvědčuje, že jedni říkají, že je dílem lidských rukou, kdežto druzí tvrdí, že ho stvořila sama příroda. Pestrost? Dejme tomu, třeba i pestrost; jen kdyby měl člověk rozebrat všechny slavnostní uniformy vojáků i civilních úředníků ve všech staletích a u všech národů – už jen to je něco, a se služebními uniformami si člověk může rovnou zlomit nohu; žádný historik to nevydrží. Jednotvárnost? No, dejme tomu i jednotvárnost: perou se a perou, teď se perou, dřív se prali a potom se prali – uznejte, že to už je dokonce až příliš jednotvárné. Jedním slovem, o světových dějinách se dá říct všechno, všechno, co jen může napadnout tu nejrozrušenější fantazii. Jen jedno se říct nedá – že jsou rozumné. Hned na prvním slově se zakuckáte. A dokonce na takovou věc tu člověk naráží každou chvíli: v životě se přece pořád objevují takoví mravní a rozumní lidé, takoví mudrci a milovníci lidského pokolení, kteří si dávají za cíl právě to, aby se celý život chovali co nejmravněji a nejrozumněji, aby takříkajíc svítili svým bližním, vlastně proto, aby jim dokázali, že se na světě opravdu dá žít mravně i rozumně. A co? Je známo, že mnozí z těch milovníků dříve či později, na sklonku života, sami sebe zradili a vyvedli nějakou aféru, někdy dokonce z těch nejneslušnějších. Teď se vás zeptám: co se dá čekat od člověka jako od bytosti obdařené takovými podivnými vlastnostmi? Zahrňte ho všemi pozemskými statky, utopte ho ve štěstí úplně až po hlavu, tak, aby na hladině štěstí vyskakovaly jen bublinky jako na vodě; dejte mu takový ekonomický dostatek, aby mu už vůbec nezbývalo nic jiného než spát, jíst perníčky a starat se o to, aby světové dějiny neustaly – a on vám, ten člověk, i tady, i tady jen z pouhé nevděčnosti, jen z pouhé potměšilosti provede nějakou ohavnost. Zariskuje dokonce i perníčky a schválně si bude přát ten nejzhoubnější nesmysl, tu nejneekonomičtější hloupost, jedině proto, aby do celé té kladné rozumnosti přimíchal svůj zhoubný fantastický prvek. Právě své fantastické sny, svou nejvulgárnější hloupost si bude chtít podržet jedině proto, aby si sám

potvrdil – jako by to bylo tak strašně nutné –, že lidé jsou pořád lidé, a ne klávesy na klavíru, na které sice hrají vlastnoručně samy přírodní zákony, ale hrozí, že se dohrají až tak daleko, že mimo kalendář už se nebude dát nic ani chtít. A nejen to: i v tom případě, kdyby se opravdu ukázalo, že je klávesou na klavíru, i kdyby mu to dokázali přírodními vědami a matematicky, ani pak nedostane rozum, ale schválně udělá něco naopak, jedině z pouhé nevděčnosti; vlastně jen aby prosadil svou. A v tom případě, že nebude mít prostředky, vymyslí zkázu a chaos, vymyslí různá utrpení a svou přece jen prosadí! Vypustí do světa kletbu, a protože proklínat může jedině člověk – to je už jeho výsada, kterou se nejvíc liší od ostatních zvířat –, dosáhne možná svého jen tou kletbou, totiž opravdu se přesvědčí, že je člověk, a ne klávesa na klavíru! Jestli řeknete, že i tohle všechno se dá spočítat podle tabulky, i chaos, i temnota, i kletba, takže už sama možnost předběžného výpočtu všechno zastaví a rozum si vezme své, pak se člověk pro ten případ schválně zblázní, aby neměl rozum a prosadil svou! Věřím tomu, ručím za to, protože celá ta lidská věc, zdá se, opravdu spočívá jen v tom, aby si člověk každou chvíli dokazoval, že je člověk, a ne kolíček! třeba i na vlastní kůži, ale aby dokazoval; třeba i jako jeskynní troglodyt, ale aby dokazoval. A jak potom nezhřešit, jak nepochválit, že tohle ještě není a že chtění zatím ještě závisí čert ví na čem…“

Křičíte na mě – jestli mě ovšem ještě poctíte svým křikem –, že mi tu přece nikdo vůli nebere; že se tu jen snaží nějak zařídit, aby se moje vůle sama, svou vlastní vůlí, shodovala s mými normálními zájmy, s přírodními zákony a s aritmetikou.

„Ech, pánové, jaká vlastní vůle to bude, když dojde na tabulku a na aritmetiku, když bude v oběhu jen dvakrát dvě jsou čtyři? Dvakrát dvě budou čtyři i bez mé vůle. Copak takhle vypadá vlastní vůle!“

IX

Pánové, samozřejmě žertuji, a sám vím, že žertuji nepovedeně, ale přece nelze všechno brát jako žert. Já možná žertuji a přitom skřípu zuby. Pánové, trápí mě otázky; rozřešte mi je. Vy třeba chcete člověka odnaučit starým návykům a napravit jeho vůli v souladu s požadavky vědy a zdravého rozumu. Ale odkud víte, že člověka nejen lze, ale že je *nutné* ho takhle předělávat? z čeho usuzujete, že lidské chtění se tak nezbytně *musí* napravit? Jedním slovem, odkud víte, že taková náprava člověku opravdu přinese výhodu? A když už to mám říct celé, proč jste tak *s jistotou* přesvědčeni, že nejít proti skutečným, normálním výhodám, které zaručují rozumové důvody a aritmetika, je pro člověka opravdu vždycky výhodné a že je to zákon pro celé lidstvo? Vždyť je to zatím jen váš předpoklad. Dejme tomu, že je to zákon logiky, ale možná vůbec ne zákon lidstva. Možná si myslíte, pánové, že jsem blázen? Dovolte mi jednu výhradu. Souhlasím: člověk je zvíře především tvořivé, odsouzené vědomě směřovat k cíli a zabývat se inženýrským uměním, totiž věčně a neustále si razit cestu, *ať už kamkoli*. Ale možná právě proto se mu někdy chce uhnout stranou, že je *odsouzen* tu cestu razit, a ještě možná proto, že ať je bezprostřední člověk činu jakkoli hloupý, přece jen ho někdy napadne, že ta cesta, jak se ukazuje, vede skoro vždycky *kamkoli* a že hlavní věc není v tom, kam vede, ale v tom, aby vůbec vedla a aby se mravné dítě, které pohrdá inženýrským uměním, neoddávalo zhoubné zahálce, která je, jak známo, matkou všech neřestí. Člověk rád tvoří a razí cesty, to je nesporné. Ale proč tak vášnivě miluje i zkázu a chaos? Tak tohle mi povězte! Ale o tom bych sám rád řekl zvlášť pár slov. Nemiluje snad zkázu a chaos tolik – vždyť je nesporné, že je někdy velice miluje, to už je tak – proto, že se sám in-

stinktivně bojí dosáhnout cíle a dokončit budovu, kterou staví? Co vy víte, možná tu budovu miluje jen zdálky, a rozhodně ne zblízka; možná ji jen rád staví, a ne v ní bydlí, a pak ji přenechá aux animaux domestiques, jako třeba mravencům, ovcím a tak dále, a tak dále. Mravenci, ti mají úplně jiný vkus. Mají jednu podivuhodnou budovu toho druhu, navěky nezničitelnou – mraveniště.

Mraveništěm ctihodní mravenci začali, mraveništěm také jistě skončí, což dělá velkou čest jejich stálosti a kladnosti. Ale člověk je tvor lehkomyslný a nepěkný a možná, podobně jako šachista, miluje jen samotný proces dosahování cíle, a ne cíl samotný. A kdo ví – zaručit se za to nelze –, možná že celý ten cíl na zemi, ke kterému lidstvo směřuje, spočívá jedině v té nepřetržitosti procesu dosahování, jinak řečeno v životě samém, a ne vlastně v cíli, který samozřejmě nemůže být nic jiného než dvakrát dvě jsou čtyři, totiž vzorec, a dvakrát dvě jsou čtyři přece už není život, pánové, ale začátek smrti. Přinejmenším se člověk vždycky nějak bál toho dvakrát dvě jsou čtyři, a já se ho bojím ještě teď. Dejme tomu, že člověk nedělá nic jiného, než že hledá to dvakrát dvě jsou čtyři, přeplouvá oceány, obětuje při tom hledání život, ale najít, opravdu najít – na mou duši, toho se jaksi bojí. Cítí totiž, že jakmile to najde, už nebude co hledat. Dělníci, když dokončí práci, aspoň dostanou peníze, půjdou do hospůdky, pak skončí na strážnici – no a mají zábavu na celý týden. Ale kam půjde člověk? Přinejmenším je na něm pokaždé znát jakési rozpaky, když takových cílů dosáhne. Dosahování má rád, ale dosáhnout už ne tak docela, a to je samozřejmě strašně směšné. Jedním slovem, člověk je udělaný komicky; v tom všem je zřejmě nějaká slovní hříčka. Ale dvakrát dvě jsou čtyři je přece jen převelice nesnesitelná věc. Dvakrát dvě jsou čtyři, to je přece podle mého názoru jen drzost, prosím. Dvakrát dvě jsou čtyři se tváří jako fešák, stojí vám napříč cestou, ruce v bok, a plive. Souhlasím, že dvakrát dvě jsou čtyři je skvělá věc; ale když už máme všechno chválit, pak i dvakrát dvě je pět je někdy moc roztomilá věcička.

A proč jste tak pevně, tak slavnostně přesvědčeni, že člověku je výhodné jen to normální a kladné, jedním slovem jen blahobyt? Nemýlí se rozum ve výhodách? Vždyť člověk možná nemiluje jen blahobyt? Možná přesně stejně miluje utrpení? Možná je pro něj utrpení přesně stejně výhodné jako blahobyt? A člověk někdy utrpení strašně miluje, vášnivě, a to je fakt. Tady ani netřeba nahlížet do světových dějin; zeptejte se sami sebe, jestli jste ovšem člověk a jestli jste aspoň trochu žili. Pokud jde o můj osobní názor, milovat jen blahobyt je dokonce jaksi neslušné. Ať je to dobře, nebo špatně, ale něco rozbít je někdy taky moc příjemné. Já se tu vlastně nezastávám utrpení, ale ani blahobytu. Zastávám se… svého rozmaru, a toho, aby mi byl zaručen, kdykoli bude třeba. Utrpení se například ve vaudevillech nepřipouští, to vím. V křišťálovém paláci je dokonce nemyslitelné: utrpení je pochybnost, je popírání, a co je to za křišťálový palác, o kterém se dá pochybovat? A přitom jsem přesvědčen, že člověk se skutečného utrpení, totiž zkázy a chaosu, nikdy nevzdá. Utrpení – vždyť to je jediná příčina vědomí. I když jsem na začátku prohlásil, že vědomí je podle mě pro člověka největším neštěstím, vím, že ho člověk miluje a nevymění ho za žádné uspokojení. Vědomí je například nekonečně výš než dvakrát dvě. Po dvakrát dvou už samozřejmě nic nezbude, nejen co dělat, ale dokonce ani co poznávat. Jediné, co pak bude možné, je ucpat si svých pět smyslů a ponořit se do rozjímání. Kdežto s vědomím sice vychází stejný výsledek, totiž taky nebude co dělat, ale aspoň se člověk může někdy sám zmrskat, a to přece jen oživí. Je to sice zpátečnické, ale pořád lepší než nic.

X

Vy věříte v křišťálovou budovu, navěky nezničitelnou, totiž v takovou, na kterou nebude možné ani kradmo vyplazit jazyk, ani ukázat fíka v kapse. No, a já se té budovy možná bojím právě proto, že je křišťálová a navěky nezničitelná a že na ni nebude možné ani kradmo vyplazit jazyk.

Vidíte: kdyby místo paláce byl kurník a začalo pršet, možná do toho kurníku vlezu, abych nezmokl, ale přece jen nebudu kurník považovat za palác z vděčnosti, že mě uchránil před deštěm. Smějete se, dokonce říkáte, že v takovém případě je kurník nebo panské sídlo – jedno a totéž. Ano, odpovídám, kdyby se mělo žít jen proto, aby člověk nezmokl.

Ale co dělat, když jsem si vzal do hlavy, že se nežije jen kvůli tomu a že když už žít, tak v panském sídle. To je moje chtění, to je moje přání. Vyškrábete mi ho z hlavy jedině tehdy, když změníte moje přání. Tak je změňte, zlákejte mě něčím jiným, dejte mi jiný ideál. Ale zatím kurník za palác nepovažuji. Ať je to třeba tak, že křišťálová budova je jen humbuk, že podle přírodních zákonů se s ní vůbec nepočítá a že jsem si ji vymyslel jen kvůli své vlastní hlouposti, kvůli některým starodávným, neracionálním zvykům naší generace. Ale co je mi do toho, že se s ní nepočítá? Není to jedno, jestli existuje v mých přáních, nebo lépe řečeno, jestli existuje, dokud existují moje přání? Možná se zase smějete? Jen se smějte; přijmu všechny posměšky, a přece neřeknu, že jsem sytý, když mám hlad; přece vím, že se nespokojím s kompromisem, s nekonečnou periodickou nulou, jen proto, že existuje podle přírodních zákonů a existuje *doopravdy*. Nepřijmu jako korunu svých přání solidní činžák s byty pro chudé nájemníky na smlouvu na tisíc

let a pro každý případ se zubním lékařem Wagenheimem na vývěsním štítu. Zničte moje přání, smažte moje ideály, ukažte mi něco lepšího, a já půjdu za vámi. Řeknete možná, že nestojí za to se se mnou zaplétat; ale v tom případě vám přece můžu odpovědět totéž. Uvažujeme vážně; a jestli mě nechcete poctít svou pozorností, tak se vám klanět nebudu. Mám své podzemí.

Ale dokud ještě žiju a přeji si – ať mi upadne ruka, jestli k takovému solidnímu činžáku přinesu jedinou cihličku! Nedívejte se na to, že jsem před chvílí sám odmítl křišťálovou budovu jedině z toho důvodu, že ji nebude možné škádlit jazykem. Neříkal jsem to vůbec proto, že bych tak rád vyplazoval jazyk. Možná jsem se zlobil jen proto, že budova, na kterou by se jazyk vyplazovat ani nemusel, se mezi všemi vašimi budovami dosud nenachází. Naopak, nechal bych si jazyk úplně uříznout, jen z pouhé vděčnosti, kdyby se to zařídilo tak, aby se mi už nikdy nechtělo ho vyplazovat. Co je mi do toho, že se to tak zařídit nedá a že je třeba spokojit se s byty. Proč jsem tedy udělaný s takovými přáními? Copak jsem udělaný jen proto, abych došel k závěru, že celé moje ustrojení je jen podvod? Copak je v tom celý cíl? Nevěřím.

Ale ostatně víte co: jsem přesvědčen, že lidi našeho podzemního ražení je třeba držet na uzdě. Takový člověk sice dokáže mlčky prosedět v podzemí čtyřicet let, ale jakmile vyjde na světlo a provalí se to z něj, tak mluví, mluví, mluví…

XI

Konec konců, pánové: nejlepší je nic nedělat! Nejlepší je vědomá setrvačnost! Tedy ať žije podzemí! I když jsem řekl, že normálnímu člověku závidím, až se mi žluč vaří, za takových podmínek, v jakých ho vidím, jím být nechci. I když mu přesto nepřestanu závidět. Ne, ne, podzemí je v každém případě výhodnější! Tam se aspoň dá... Ech! vždyť já tady zase lžu! Lžu, protože sám vím jako dvakrát dvě, že lepší není vůbec podzemí, ale něco jiného, docela jiného, po čem prahnu, ale co nijak nemůžu najít! K čertu s podzemím!

A tady by dokonce bylo lepší tohle: kdybych sám aspoň něčemu věřil ze všeho toho, co jsem teď napsal. Přísahám vám, pánové, že nevěřím ani jedinému, ani jedinému slovíčku z toho, co jsem tu naškrábal! Totiž, já tomu možná i věřím, ale zároveň, kdovíproč, cítím a tuším, že lžu, jako když tiskne.

„Tak proč jste to všechno psal?“ říkáte mi.

„No, kdybych vás tak posadil na nějakých čtyřicet let bez jakéhokoli zaměstnání a přišel se k vám za čtyřicet let do podzemí podívat, kam jste to dotáhl? Copak se dá člověk nechat čtyřicet let samotného bez práce?“

„A to není hanba, a to není ponižující!“ řeknete mi možná a pohrdavě zavrtíte hlavami. „Prahnete po životě, a přitom sám řešíte životní otázky logickou spletí. A jak dotěrné, jak drzé jsou vaše výpady, a zároveň jak se bojíte! Mluvíte nesmysly a jste s nimi spokojený; říkáte drzosti, a sám se kvůli nim neustále bojíte a prosíte o prominutí. Ujišťujete, že se ničeho nebojíte, a zároveň se podbízíte našemu mínění. Ujišťujete, že skřípete zuby, a zároveň vtipkujete, abyste nás rozesmál. Víte, že vaše vtipy nejsou vtipné, ale zřejmě jste velice spokojený s je-

jich literární hodnotou. Možná jste opravdu někdy trpěl, ale svého utrpení si vůbec nevážíte. Je ve vás i pravda, ale není ve vás cudnost; z té nejmalichernější ješitnosti vynášíte svou pravdu na odiv, na pranýř, na trh… Opravdu chcete něco říct, ale ze strachu skrýváte své poslední slovo, protože nemáte odhodlání ho vyslovit, jen zbabělou drzost. Chlubíte se vědomím, ale jen kolísáte, protože i když vám rozum pracuje, srdce máte zatemněné zhýralostí, a bez čistého srdce nebude plné, správné vědomí. A kolik je ve vás dotěrnosti, jak se vnucujete, jak se šklebíte! Lež, lež a lež!“

Všechna tahle vaše slova jsem si samozřejmě teď vymyslel sám. To je taky z podzemí. Tam jsem čtyřicet let v kuse těm vašim slovům naslouchal škvírkou. Vymyslel jsem si je sám, vždyť nic jiného se ani nevymýšlelo. Není divu, že jsem se je naučil nazpaměť a že dostala literární podobu…

Ale copak, copak jste opravdu tak lehkověrní, že si představujete, že tohle všechno vytisknu a ještě vám to dám číst? A tady je pro mě ještě jedna záhada: proč vám vlastně říkám „pánové“, proč se na vás obracím, jako byste opravdu byli čtenáři? Taková doznání, jaká hodlám začít vykládat, se netisknou a nedávají se číst jiným. Já aspoň tolik pevnosti v sobě nemám a ani nepovažuji za nutné ji mít. Ale víte: napadla mě jedna fantazie a chci ji za každou cenu uskutečnit. O to tedy jde.

Ve vzpomínkách každého člověka jsou takové věci, které neprozradí všem, leda přátelům. Jsou i takové, které neprozradí ani přátelům, leda sám sobě, a to ještě pod pečetí tajemství. Ale jsou konečně i takové, které se člověk bojí prozradit dokonce i sám sobě, a takových věcí se u každého slušného člověka nastřádá požehnaně. Dokonce se dá říct: čím je slušnější člověk, tím víc jich má. Já jsem se aspoň teprve nedávno odhodlal připomenout si některá svá dávná dobrodružství, a až dosud jsem se jim vždycky vyhýbal, dokonce s jakýmsi neklidem. Teď, když si je nejen připomínám, ale dokonce jsem se odhodlal je za-

pisovat, teď právě chci vyzkoušet: dá se aspoň sám k sobě být úplně upřímný a nezaleknout se celé pravdy? Mimochodem poznamenám: Heine tvrdí, že věrné autobiografie jsou skoro nemožné a že člověk o sobě určitě nalže. Podle něj Rousseau například ve svém vyznání o sobě určitě nalhal, a dokonce úmyslně, z ješitnosti. Jsem přesvědčený, že Heine má pravdu; velice dobře chápu, jak si člověk někdy může jedině z pouhé ješitnosti přišít celé zločiny, a dokonce velice dobře rozumím, jakého druhu ta ješitnost může být. Ale Heine soudil člověka, který se zpovídal před publikem. Já ale píšu jen sám pro sebe a jednou provždy prohlašuji, že jestli píšu, jako bych se obracel ke čtenářům, je to jedině na oko, protože se mi tak líp píše. Je to forma, jen prázdná forma, a čtenáře nikdy mít nebudu. To už jsem prohlásil…

Při redakci svých zápisků se nechci ničím omezovat. Pořádek a systém zavádět nebudu. Co si vybavím, to zapíšu.

No tak třeba: mohli by se chytit slova a zeptat se mě: jestli opravdu nepočítáte se čtenáři, proč teď sám se sebou, a ještě na papíře, uzavíráte takové dohody, totiž že nebudete zavádět pořádek a systém, že zapíšete, co si vybavíte, a tak dále, a tak dále? K čemu se vysvětlujete? K čemu se omlouváte?

„Ať si to vysvětlí, kdo chce," odpovídám.

Je v tom ostatně celá psychologie. Možná je to i tím, že jsem prostě zbabělec. A možná i tím, že si schválně představuji před sebou publikum, abych se choval slušněji, až budu zapisovat. Příčin může být tisíc.

Ale ještě tohle: proč, k čemu vlastně chci psát? Jestli ne pro publikum, mohl bych si přece všechno připomenout jen tak, v duchu, a nepřenášet to na papír?

Tak, prosím; ale na papíře to vyjde nějak slavnostněji. Je v tom něco, co vzbuzuje respekt, víc se budu soudit, přibude stylu. Kromě toho: možná mi zapisování opravdu přinese úlevu. Zrovna dnes mě například zvlášť tíží jedna dávná vzpomínka. Vybavila se mi jasně už

před několika dny a od té doby mi zůstala jako otravná melodie, která mě nechce pustit. A přitom je nutné, aby mě pustila. Takových vzpomínek mám stovky; ale čas od času z té stovky vystoupí nějaká jedna a tíží. Kdovíproč věřím, že když ji zapíšu, pustí mě. Proč to nezkusit?

Konečně: nudím se a pořád nic nedělám. A zapisování je opravdu jako práce. Říká se, že práce dělá člověka dobrým a poctivým. No, tak aspoň šance.

Dnes padá sníh, skoro mokrý, žlutý, kalný. Včera padal taky, před pár dny padal taky. Zdá se mi, že právě kvůli mokrému sněhu jsem si vzpomněl na tu historku, která mě teď nechce pustit. Ať je to tedy povídka kvůli mokrému sněhu.

II. Kvůli mokrému sněhu

Když z temné noci zbloudění
jsem žhavým slovem přesvědčení
tvou padlou duši vyvedl
a ty, vší mukou zmítaná,
jsi lomila si rukama
a proklela hřích, co tě opředl;
když svědomí, jež zapomnělo,
jsi vzpomínkami trestala
a vyprávěla, co se dělo,
než jsi mě vůbec poznala,
a náhle tvář jsi v dlaních skryla
a studem, hrůzou naplněná
ses v proudu slzí rozpustila,
pobouřená a otřesená…
A tak dále, a tak dále, a tak dále.
– Z poezie N. A. Nekrasova

I

V té době mi bylo teprve čtyřiadvacet let. Můj život byl už tehdy zachmuřený, nespořádaný a osamělý až k zdivočení. S nikým jsem se nestýkal, dokonce jsem se vyhýbal mluvení a pořád víc a víc jsem zalézal do svého kouta. V úřadě, v kanceláři, jsem se dokonce snažil nedívat se na nikoho a moc dobře jsem si všímal, že mě kolegové nejen po-

važují za podivína, ale – i tohle se mi pořád zdálo – že se na mě dívají s jakýmsi odporem. Napadalo mě: jak to, že se nikomu kromě mě nezdá, že se na něj dívají s odporem? Jeden z našich kancelářských měl ošklivý, celý poďobaný obličej, a dokonce nějak lupičský. Já bych se snad s tak neslušným obličejem neodvážil na nikoho ani pohlédnout. Druhý měl služební frak tak obnošený, že v jeho blízkosti už to nepěkně páchlo. A přitom ani jeden z těch pánů nebyl v rozpacích – ani kvůli šatům, ani kvůli obličeji, ani nějak tak mravně. Ani jeden, ani druhý si nepředstavovali, že se na ně dívají s odporem; a i kdyby si to představovali, bylo by jim to jedno, jen aby na ně neráčila hledět vrchnost. Teď je mi úplně jasné, že jsem se kvůli své neomezené ješitnosti, a tedy i náročnosti k sobě samému, sám na sebe velice často díval se zběsilou nespokojeností, která přecházela až v odpor, a proto jsem svůj pohled v duchu připisoval každému. Například jsem nenáviděl svůj obličej, připadal mi hnusný, a dokonce jsem tušil, že je v něm jakýsi podlý výraz, a proto jsem se pokaždé, když jsem přišel do úřadu, trýznivě snažil chovat co nejnezávisleji, aby mě nepodezírali z podlosti, a obličejem vyjadřovat co nejvíc ušlechtilosti. „Ať už mám třeba nehezký obličej," myslel jsem si, „ale ať je aspoň ušlechtilý, výrazný, a hlavně *neobyčejně* chytrý." Ale věděl jsem jistě, a trpěl jsem tím, že všechny ty dokonalosti svým obličejem nikdy nevyjádřím. A co bylo nejhorší, připadal mi rozhodně hloupý. A já bych se docela spokojil s chytrostí. Dokonce tak, že bych souhlasil i s tím podlým výrazem, jen kdyby můj obličej zároveň považovali za strašně chytrý.

Všechny naše kancelářské jsem pochopitelně nenáviděl, od prvního do posledního, a všemi jsem pohrdal, a zároveň jako bych se jich i bál. Stávalo se, že jsem je najednou dokonce stavěl výš než sebe. Dělo se to u mě tehdy nějak najednou: chvíli jimi pohrdám, chvíli je stavím výš než sebe. Vyspělý a slušný člověk nemůže být ješitný bez neomezené náročnosti k sobě samému a bez toho, aby sebou v některých chvílích nepohrdal až k nenávisti. Ale ať už jsem pohrdal, nebo stavěl výš, sko-

ro před každým, koho jsem potkal, jsem sklápěl oči. Dokonce jsem dělal pokusy: vydržím na sobě pohled třeba zrovna tohohle? – a vždycky jsem oči sklopil první. To mě trápilo až k zuřivosti. Až chorobně jsem se taky bál, že budu směšný, a proto jsem otrocky zbožňoval rutinu ve všem, co se týkalo vnějšku; s láskou jsem zapadal do vyjetých kolejí a celou duší jsem se v sobě děsil jakékoli výstřednosti. Ale kde jsem to měl vydržet? Byl jsem chorobně vyspělý, jak má být vyspělý člověk naší doby. Kdežto oni byli všichni tupí a podobali se jeden druhému jako ovce ve stádě. Možná jen mně jedinému v celé kanceláři se neustále zdálo, že jsem zbabělec a otrok; a zdálo se mi to právě proto, že jsem byl vyspělý. Ale nejen že se mi to zdálo, ono to tak doopravdy i bylo: byl jsem zbabělec a otrok. Říkám to bez jakýchkoli rozpaků. Každý slušný člověk naší doby je a musí být zbabělec a otrok. To je jeho normální stav. O tom jsem hluboce přesvědčen. Je tak udělaný a k tomu zřízený. A ne v nynější době, kvůli nějakým nahodilým okolnostem, ale vůbec ve všech dobách musí být slušný člověk zbabělec a otrok. To je přírodní zákon všech slušných lidí na zemi. Jestli se některý z nich náhodou nad něčím pokusí ukázat odvahu, ať se tím neutěšuje a nenechá se tím unést: stejně před někým jiným stáhne ocas. To je jediný a odvěký východ. Odvahu ukazují jen osli a jejich kříženci, ale i ti jen po jistou zeď. Těm nemá cenu věnovat pozornost, protože naprosto nic neznamenají.

Trápila mě tehdy ještě jedna okolnost: totiž to, že se mi nikdo nepodobá a já se nepodobám nikomu. „Já jsem sám, a oni jsou *všichni*," myslel jsem si – a zamýšlel se.

Z toho je vidět, že jsem byl ještě úplný kluk.

Stávaly se i opaky. Vždyť chodit do kanceláře mi bylo někdy tak protivné, že jsem se mnohokrát vracel ze služby nemocný. Ale najednou, z ničeho nic, přijde období skepse a lhostejnosti – u mě bylo všechno v obdobích –, a hle, já sám se směju své nesnášenlivosti a štítivosti a sám si vyčítám *romantismus*. Chvíli nechci s nikým ani mluvit, a jin-

dy to dotáhnu tak daleko, že se nejen rozpovídám, ale ještě si umanu, že se s nimi kamarádsky sblížím. Všechna štítivost najednou, z ničeho nic, naráz zmizela. Kdo ví, možná jsem ji nikdy neměl a byla jen strojená, z knížek? Tuhle otázku jsem dodnes ještě nerozřešil. Jednou jsem se s nimi dokonce úplně spřátelil, začal jsem je navštěvovat doma, hrát preferanc, pít vodku, rozebírat povyšování… Ale tady mi dovolte udělat jednu odbočku.

My Rusové jsme, obecně řečeno, nikdy neměli hloupé nadhvězdné romantiky, jako jsou němečtí a zvlášť francouzští, na které nic nepůsobí, ať se pod nimi třeba zem propadá, ať třeba celá Francie hyne na barikádách – oni jsou pořád stejní, nezmění se ani pro slušnost a budou dál zpívat své nadhvězdné písně, takříkajíc až do hrobu, protože jsou to hlupáci. U nás v ruské zemi hlupáci nejsou; to je známo; právě tím se lišíme od ostatních německých zemí. Tudíž se u nás ani nadhvězdné povahy v čistém stavu nevyskytují. To všechno si o našich romanticích navymýšleli naši tehdejší „kladní“ publicisté a kritici, když se tehdy honili za Kostanžogly a za strýčky Petry Ivanoviči a z hlouposti je považovali za náš ideál; pokládali naše romantiky za stejně nadhvězdné, jako jsou v Německu nebo ve Francii. Naopak, vlastnosti našeho romantika jsou úplně a přímo opačné než ty nadhvězdně evropské, a žádná evropská měrka se sem nehodí. Dovolte mi už to slovo používat: „romantik“ – je to slovíčko staré, ctihodné, zasloužilé a všem známé. Vlastnosti našeho romantika jsou: všechno chápat, *všechno vidět, a vidět často nesrovnatelně jasněji, než vidí ty nejkladnější z našich hlav*; s nikým a s ničím se nesmiřovat, ale zároveň ničím nepohrdat; všechno obejít, všemu ustoupit, se všemi jednat diplomaticky; neustále neztrácet ze zřetele užitečný, praktický cíl – nějaké ty erární bytečky, penzičky, hvězdičky –, rozeznávat ten cíl skrze všechna nadšení a svazečky lyrických veršíků, a přitom si „i krásné a vznešené“ až do hrobu neporušeně uchovat v sobě, a mimochodem si úplně uchovat i sebe, hezky zabaleného do vatičky jako nějakou klenotnickou věcič-

ku, třeba například pro dobro téhož „krásného a vznešeného“. Široký člověk je ten náš romantik a první filuta ze všech našich filutů, to vás ujišťuji… dokonce ze zkušenosti. To všechno ovšem platí, když je romantik chytrý. Totiž co to říkám! romantik je přece vždycky chytrý, chtěl jsem jen poznamenat, že i když se u nás vyskytovali romantici hlupáci, nepočítá se to, a to jedině proto, že se ještě v plné síle definitivně převrhli v Němce, a aby si tu svou klenotnickou věcičku pohodlněji uchovali, usadili se tam někde, nejspíš ve Výmaru nebo ve Schwarzwaldu. Já jsem například upřímně pohrdal svou úřední činností a neplival jsem jen z nutnosti, protože jsem tam sám seděl a dostával jsem za to peníze. Výsledek ale – všimněte si – byl ten, že jsem přece jen neplival. Náš romantik se spíš zblázní – což se ostatně stává velice zřídka –, ale plivat nezačne, nemá-li na obzoru jinou kariéru, a nikdy ho odtamtud nevystrkají, nanejvýš ho odvezou do blázince jako „španělského krále“, a to jen tehdy, když se už opravdu hodně zblázní. Ale u nás se blázní jen ti slaboučcí a světlovlasí. Kdežto nesčetné množství romantiků to později dotáhne k významným hodnostem. Neobyčejná mnohostrannost! A jaká schopnost k těm nejrozpornějším pocitům! Už tehdy mě to utěšovalo, a ještě teď si myslím totéž. Právě proto máme tolik „širokých povah“, které ani při tom nejhlubším pádu nikdy neztrácejí svůj ideál; a i když pro ten ideál ani nehnou prstem, i když jsou to notoričtí lupiči a zloději, přece svůj původní ideál ctí až k slzám a v duši jsou neobyčejně poctiví. Ano, prosím, jen mezi námi může být ten nejnotoričtější lump v duši úplně, a dokonce vznešeně poctivý, a přitom ani trochu nepřestat být lumpem. Opakuji, vždyť z našich romantiků co chvíli vycházejí takové obchodní šelmy – slovo „šelmy“ používám s láskou –, takový cit pro skutečnost a takovou znalost kladných věcí najednou projevují, že ohromená vrchnost i publikum na ně jen v úžasu mlaskají jazykem.

Mnohostrannost opravdu úžasná, a bůhví v co se promění a vyvine za dalších okolností a co nám slibuje do budoucna? A není to špatný

materiál, prosím! Neříkám to z nějakého vlastenectví, ať už směšného, nebo kvasného. Ostatně jsem si jistý, že si zase myslíte, že se směju. A kdo ví, možná naopak, totiž jste přesvědčeni, že si to doopravdy myslím. V každém případě, pánové, budu oba vaše názory pokládat za čest a za zvláštní potěšení. A tu odbočku mi odpusťte.

Se svými kolegy jsem pochopitelně přátelství nevydržel a velice brzy jsem se s nimi rozkmotřil, a protože jsem byl tehdy ještě mladý a nezkušený, dokonce jsem je přestal i zdravit, jako když utne. To se mi ostatně stalo jen jednou. Jinak jsem byl vždycky sám.

Doma jsem za prvé ze všeho nejvíc četl. Chtěl jsem vnějšími dojmy přehlušit všechno, co ve mně bez ustání kypělo. A z vnějších dojmů jsem měl k dispozici jen jediný – čtení. Čtení samozřejmě hodně pomáhalo – rozrušovalo, těšilo i trápilo. Ale chvílemi mě strašně omrzelo. Přece jen jsem se chtěl hýbat, a tak jsem se najednou nořil do temné, podzemní, hnusné – ne zhýralosti, ale zhýralůstky. Vášničky jsem měl ostré, palčivé, kvůli své věčné chorobné podrážděnosti. Návaly bývaly hysterické, se slzami a křečemi. Kromě čtení nebylo kam jít – totiž v mém okolí nebylo nic, čeho bych si tehdy mohl vážit a co by mě k sobě táhlo. Kromě toho ve mně kypěl stesk; objevovala se hysterická žízeň po rozporech, po kontrastech, a tak jsem se dal na zhýralost. Vždyť jsem toho teď tolik nanamlouval vůbec ne proto, abych se ospravedlnil… Ale vlastně ne! zalhal jsem! Právě ospravedlnit jsem se chtěl. To si, pánové, dělám poznámečku pro sebe. Nechci lhát. Dal jsem slovo.

Zhýralosti jsem se oddával o samotě, v noci, potajmu, bázlivě, špinavě, se studem, který mě neopouštěl ani v těch nejodpornějších chvílích a v takových chvílích dokonce docházel až ke kletbě. Už tehdy jsem v duši nosil podzemí. Strašně jsem se bál, aby mě někdo nějak neuviděl, nepotkal, nepoznal. A chodil jsem po všelijakých velice temných místech.

Jednou, když jsem šel v noci kolem jedné hospůdky, uviděl jsem osvětleným oknem, jak se pánové u kulečníku poprali tágy a jak jednoho z nich vyhodili oknem. Jindy by mi to bylo hrozně odporné; ale tehdy na mě najednou přišla taková chvíle, že jsem tomu vyhozenému pánovi záviděl, a záviděl tak, že jsem dokonce do hospody vešel, do kulečníkové herny: „Třeba se taky porvu," říkám si, „a taky mě vyhodí oknem."

Opilý jsem nebyl, ale co naděláte – vždyť až do takové hysterie může člověka stesk sežrat! Ale nic z toho nebylo. Ukázalo se, že nejsem schopný ani vyskočit z okna, a odešel jsem, aniž jsem se popral.

Hned při prvním kroku mě tam usadil jeden důstojník.

Stál jsem u kulečníku a z nevědomosti jsem zacláněl cestu, a on potřeboval projít; vzal mě za ramena a mlčky – bez upozornění a bez vysvětlení – mě přestavil z místa, kde jsem stál, na jiné, a sám prošel, jako by si mě ani nevšiml. Odpustil bych mu dokonce i bití, ale nijak jsem mu nemohl odpustit, že mě přestavil a že si mě tak definitivně nevšiml.

Čert ví, co bych byl tehdy dal za opravdovou, řádnější hádku, slušnější, takříkajíc *literárnější*! Zacházeli se mnou jako s mouchou. Ten důstojník měřil dva lokte a deset palců; kdežto já jsem člověk malý a vyzáblý. Hádka ostatně byla v mých rukou: stačilo trochu protestovat a samozřejmě by mě vyhodili oknem. Ale rozmyslel jsem si to a dal jsem přednost tomu… zlostně se vytratit.

Vyšel jsem z hospody zahanbený a rozrušený, rovnou domů, a druhý den jsem pokračoval ve své zhýralůstce ještě nesměleji, ušlápnutěji a smutněji než dřív, jako by se slzou v oku – ale přece jen jsem pokračoval. Nemyslete si ostatně, že jsem se toho důstojníka zalekl ze zbabělosti: v duši jsem nikdy zbabělec nebyl, i když jsem se ve skutečnosti neustále lekal, ale – počkejte se smát, i na to je vysvětlení; já mám na všechno vysvětlení, buďte si jistí.

Ach, kdyby ten důstojník patřil k těm, kteří byli ochotni jít na souboj! Ale ne, byl to právě jeden z těch pánů – běda! dávno vymizelých –, kteří dávali přednost tomu jednat tágy, anebo jako poručík Pirogov u Gogola – stížností u vrchnosti. Na souboj ale nechodili, a souboj s lidmi našeho ražení, s civilním pisálkem, by v každém případě považovali za neslušný – a vůbec považovali souboj za něco nemyslitelného, volnomyšlenkářského, francouzského, kdežto sami uráželi dost, zvlášť když měřili dva lokte a deset palců.

Zalekl jsem se tu ne ze zbabělosti, ale z té nejbezmeznější ješitnosti. Nelekl jsem se dvou loktů a deseti palců ani toho, že mě bolestivě zmlátí a vyhodí oknem; fyzické odvahy by mi, namouduši, bylo dost; ale nedostávalo se mi odvahy mravní. Lekl jsem se toho, že mě všichni přítomní, od toho drzého markéra až po posledního zatuchlého a uhrovitého úředníčka, který se tam taky motal, s límcem umaštěným jako sádlo, nepochopí a vysmějí se mi, až začnu protestovat a promluvím k nim literárním jazykem. Protože o otázce cti – totiž ne o cti, ale o otázce cti, point d'honneur – se u nás dodnes přece nedá mluvit jinak než literárním jazykem. Obyčejným jazykem se o „otázce cti" nemluví. Byl jsem naprosto přesvědčený – ten cit pro skutečnost, navzdory všemu romantismu! –, že všichni prostě puknou smíchy a že mě důstojník nezmlátí jen tak, totiž ne neškodně, ale určitě mě bude kopat kolenem, takhle mě provede kolem celého kulečníku a teprve potom se možná slituje a vyhodí mě oknem. Ta mizerná historie samozřejmě nemohla pro mě skončit jen tímhle. Potom jsem toho důstojníka často potkával na ulici a dobře jsem si ho zapamatoval. Jenom nevím, jestli mě poznával on. Asi ne; usuzuji tak podle jistých známek. Ale já, já jsem se na něj díval se zlobou a nenávistí, a to trvalo… několik let, prosím! Má zloba s léty dokonce sílila a rostla. Nejdřív jsem o tom důstojníkovi začal potichu vyzvídat. Šlo mi to těžko, protože jsem se s nikým neznal. Ale jednou na něj někdo na ulici zavolal příjmením, když jsem šel zdálky za ním, jako bych k němu byl přivázaný,

a tak jsem se jeho příjmení dozvěděl. Jindy jsem ho sledoval až k jeho bytu a za desetikopějku jsem se od domovníka dozvěděl, kde bydlí, v kterém patře, jestli sám, nebo s někým, a tak dále – jedním slovem všechno, co se dá od domovníka zjistit. Jednou ráno, i když jsem se nikdy literatuře nevěnoval, mě najednou napadlo popsat toho důstojníka v odhalující podobě, v karikatuře, jako povídku. Psal jsem tu povídku s rozkoší. Odhaloval jsem, dokonce jsem i pomlouval; příjmení jsem nejdřív upravil tak, že se dalo hned poznat, ale potom jsem ho po zralé úvaze změnil a poslal jsem povídku do časopisu „Otečestvennyje zapiski“. Ale tehdy se ještě neodhalovalo a mou povídku neotiskli. Hrozně mě to mrzelo. Někdy mě zloba přímo dusila. Nakonec jsem se rozhodl vyzvat svého protivníka na souboj. Sestavil jsem mu krásný, přitažlivý dopis, v němž jsem ho prosil, aby se mi omluvil; pro případ odmítnutí jsem dost pevně naznačoval souboj. Dopis byl sestavený tak, že kdyby důstojník jen trochu chápal „krásné a vznešené“, určitě by ke mně přiběhl, vrhl se mi kolem krku a nabídl mi své přátelství. A jak by to bylo krásné! Jak bychom si spolu žili! jak bychom si žili! On by mě chránil svou impozantností; já bych ho zušlechťoval svou vyspělostí, no a... idejemi, a mohlo by z toho být leccos! Představte si, že tehdy už uplynuly dva roky od té doby, co mě urazil, a moje výzva byla ten nejohavnější anachronismus, navzdory vší obratnosti mého dopisu, který ten anachronismus vysvětloval a zastíral. Ale chvála bohu – dodnes za to Všemohoucímu se slzami děkuji –, ten dopis jsem neposlal. Mráz mi běží po zádech, když si vzpomenu, co by z toho mohlo vzejít, kdybych ho poslal. A najednou... a najednou jsem se pomstil tím nejprostším, tím nejgeniálnějším způsobem! Najednou mě osvítila ta nejzářivější myšlenka. Někdy o svátcích jsem chodíval po třetí odpoledne na Něvský a procházel se po slunné straně. Totiž vůbec jsem se tam neprocházel, ale prožíval jsem nesčetná muka, ponížení a výlevy žluči; ale právě to jsem asi potřeboval. Kroutil jsem se mezi chodci jako piskoř, tím nejošklivějším způsobem, a neustále jsem uhýbal

z cesty hned generálům, hned důstojníkům jízdní gardy a husarům, hned dámám; v těch chvílích jsem cítil křečovité bolesti u srdce a horko v zádech při pouhé představě o bídě svého oblečení, o bídě a ubohosti své kličkující postavičky. Byla to muka nad muka, neustálé nesnesitelné ponížení z myšlenky, která přecházela v neustálý a bezprostřední pocit, že jsem před celým tím světem moucha, hnusná, nepotřebná moucha – chytřejší než všichni, vyspělejší než všichni, ušlechtilejší než všichni, to už se rozumí samo sebou –, ale moucha, která všem neustále ustupuje, kterou všichni ponižují a všichni urážejí. Proč jsem si tohle trápení nakládal, proč jsem chodil na Něvský – nevím? ale prostě mě to tam *táhlo* při každé příležitosti.

Tehdy jsem už začínal zakoušet návaly těch rozkoší, o kterých jsem už mluvil v první kapitole. A po té historii s důstojníkem mě to tam začalo táhnout ještě silněji: právě na Něvském jsem ho potkával nejčastěji, právě tam jsem se jím kochal. Chodil tam taky hlavně o svátcích. I když i on uhýbal z cesty generálům a vysoce postaveným osobám a taky se mezi nimi kroutil jako piskoř, lidi, jako jsme my, nebo dokonce i o něco lepší, prostě převálcoval; šel přímo na ně, jako by měl před sebou prázdný prostor, a v žádném případě neuhnul z cesty. Opájel jsem se svou zlobou, když jsem se na něj díval, a… pokaždé jsem mu zlostně uhnul. Trápilo mě, že ani na ulici s ním nemůžu být nijak na stejné úrovni. „Proč ty vždycky uhneš první?“ dotíral jsem sám na sebe v zuřivé hysterii, když jsem se někdy probudil ve tři ráno. „Proč zrovna ty, a ne on? Vždyť na to přece není zákon, vždyť to přece nikde není napsané? No tak ať je to napůl, jak to obyčejně bývá, když se potkají jemní lidé: on ustoupí napůl a ty napůl, a tak projdete a budete se navzájem ctít.“ Ale tak to nebylo, a pořád jsem uhýbal já, a on si ani nevšiml, že mu ustupuji. A tu mě najednou osvítila ta nejpodivuhodnější myšlenka. „A co kdyby,“ napadlo mě, „co kdybych se s ním potkal a… neuhnul? Schválně neuhnul, i kdybych do něj měl dokonce strčit: no, jaké by to bylo?“ Ta smělá myšlenka se mě pomalu zmocnila

natolik, že mi nedávala pokoj. Snil jsem o tom neustále, strašně, a schválně jsem chodil na Něvský častěji, abych si ještě jasněji představil, jak to udělám, až to budu dělat. Byl jsem nadšený. Ten úmysl se mi zdál čím dál pravděpodobnější a uskutečnitelnější. „Samozřejmě ne doopravdy strčit," myslel jsem si a už předem jsem z radosti dobrácky měkl, „ale jen tak, prostě neuhnout, srazit se s ním, ne tak, aby to moc bolelo, ale tak, rameno o rameno, přesně tolik, kolik předepisuje slušnost; takže kolik on narazí do mě, tolik já narazím do něj." Konečně jsem se úplně rozhodl. Ale přípravy zabraly velice mnoho času. Za prvé, při provedení bylo nutné vypadat co nejslušněji a postarat se o oblečení. „Pro všechny případy, kdyby se například strhla veřejná historie – a publikum je tu samá smetánka: chodí tu hraběnka, chodí kníže D., chodí celá literatura –, je nutné být dobře oblečený; to budí respekt a rovnou nás to v očích vyšší společnosti do jisté míry postaví na stejnou úroveň." S tím cílem jsem si vyprosil zálohu na plat a koupil jsem si černé rukavice a slušný klobouk u Čurkina. Černé rukavice se mi zdály solidnější a víc bon ton než citronově žluté, na které jsem si nejdřív troufal. „Ta barva je příliš křiklavá, jako by se člověk chtěl příliš vystavovat na odiv," a citronové jsem si nevzal. Pěknou košili s bílými kostěnými knoflíčky jsem měl připravenou už dávno; ale hodně mě zdržel plášť. Sám o sobě nebyl můj plášť vůbec špatný, hřál; ale byl na vatě a límec měl z mývala, a to už byl vrchol lokajství. Bylo nutné za každou cenu vyměnit límec a pořídit si bobra, podobně jako mají důstojníci. Kvůli tomu jsem začal chodit po Gostiném dvoře a po několika pokusech jsem si vyhlédl jednoho levného německého bobra. Tyhle německé bobry se sice velice rychle obnosí a dostanou ten nejmizernější vzhled, ale zpočátku, když jsou nové, vypadají dokonce velice slušně; a já jsem to přece potřeboval jen na jedinkrát. Zeptal jsem se na cenu: přece jen to bylo drahé. Po důkladné úvaze jsem se rozhodl, že svůj mývalí límec prodám. Chybějící, a pro mě velice značnou částku jsem se rozhodl vyprosit si na dluh od Antona Antonyče Setoč-

kina, svého přednosty oddělení, člověka pokorného, ale vážného a kladného, který nikomu peníze nepůjčoval, ale kterému mě kdysi, když jsem nastupoval do služby, zvlášť doporučila významná osoba, která mi to místo zařídila. Strašně jsem se trápil. Požádat Antona Antonyče o peníze mi připadalo obludné a hanebné. Dokonce jsem dvě tři noci nespal, ostatně jsem tehdy vůbec málo spal, měl jsem horečku; srdce mi nějak neurčitě zamíralo, nebo najednou začínalo skákat, skákat, skákat!... Anton Antonovič se nejdřív podivil, potom se zamračil, potom si to rozvážil a přece jen mi půjčil, ale vzal si ode mě úpis, že bude mít právo dostat zapůjčené peníze za dva týdny zpátky z mého platu. Tak bylo konečně všechno připravené; krásný bobr zavládl na místě hnusného mývala, a já jsem se pomalu začal pouštět do věci. Přece jsem se nemohl odhodlat hned napoprvé, nazdařbůh; bylo třeba tu věc obratně zařídit, právě pomalu. Ale přiznám se, že po mnoha pokusech jsem dokonce začal propadat zoufalství: nesrazíme se a nesrazíme – a hotovo! Copak jsem se nepřipravoval, copak jsem neměl v úmyslu – zdá se, že teď, teď hned se srazíme, a dívám se – a zase jsem uhnul z cesty a on prošel a nevšiml si mě. Dokonce jsem se modlil, když jsem se k němu blížil, aby mi bůh vlil do duše rozhodnost. Jednou jsem už byl úplně rozhodnutý, ale skončilo to tím, že jsem mu jen vlezl pod nohy, protože v tom posledním okamžiku, na vzdálenost nějakých dvou palců, mi došla odvaha. Prošel klidně přese mě a já jsem jako míček odletěl stranou. Té noci jsem měl zase horečku a blouznil jsem. A najednou všechno skončilo, jak nejlépe mohlo. Noc předtím jsem definitivně usoudil, že svůj zhoubný úmysl neprovedu a že toho všeho nechám ladem, a s tím cílem jsem naposledy vyšel na Něvský, jen tak se podívat – jak to, že toho všeho nechám ladem? Najednou, tři kroky od svého nepřítele, jsem se nečekaně rozhodl, zavřel jsem oči a – srazili jsme se pevně rameno o rameno! Neustoupil jsem ani o palec a prošel jsem kolem úplně na stejné úrovni! On se ani neohlédl a předstíral, že si ničeho nevšiml; ale jen to před-

stíral, tím jsem si jistý. Ještě dnes jsem si tím jistý! Samozřejmě jsem to schytal víc já; on byl silnější, ale o to nešlo. Šlo o to, že jsem dosáhl cíle, zachoval jsem si důstojnost, neustoupil jsem ani o krok a veřejně jsem se s ním postavil na stejnou společenskou úroveň. Vrátil jsem se domů úplně pomstěný za všechno. Byl jsem nadšený. Triumfoval jsem a zpíval italské árie. Samozřejmě vám nebudu popisovat, co se se mnou stalo za tři dny; jestli jste četli mou první kapitolu „Podzemí“, můžete si to domyslet sami. Důstojníka potom někam přeložili; už nějakých čtrnáct let jsem ho neviděl. Jakpak se mu teď vede, mému holoubkovi? Koho teď válcuje?

II

Ale období mé zhýralůstky končilo a bývalo mi strašně zle. Přicházela lítost, a já ji odháněl: příliš se mi z ní dělalo zle. Pomalu jsem si však zvykl i na tohle. Zvykal jsem si na všechno, totiž ne že bych si zvykal, ale jaksi jsem dobrovolně souhlasil, že to snesu. Ale měl jsem východ, který všechno smiřoval, a to – zachraňovat se do „všeho krásného a vznešeného", samozřejmě ve snech. Snil jsem strašně, snil jsem tři měsíce v kuse, zalezlý ve svém koutě, a věřte mi, že v těch chvílích jsem se nepodobal tomu pánovi, který s kuřecím srdcem v rozrušení přišíval na límec svého pláště německého bobra. Najednou jsem se stával hrdinou. Svého poručíka, co měřil dva lokte a deset palců, bych tehdy k sobě nepustil ani na návštěvu. Tehdy jsem si ho ani nedokázal představit. Co to byly za sny a jak jsem se s nimi mohl spokojit – o tom se teď těžko mluví, ale tehdy jsem se s tím spokojoval. Ostatně, vždyť se s tím zčásti spokojuji i teď. Sny ke mně přicházely sladší a silnější obzvlášť po zhýralůstce, přicházely s lítostí a slzami, s kletbami a nadšením. Bývaly chvíle takového kladného opojení, takového štěstí, že jsem v sobě necítil ani ten nejmenší posměšek, namouduši. Byla tu víra, naděje, láska. V tom to právě bylo, že jsem tehdy slepě věřil, že se to všechno nějakým zázrakem, nějakou vnější okolností najednou roztáhne, rozšíří; najednou se otevře obzor odpovídající činnosti, blahodárné, krásné, a hlavně *úplně hotové* – jaké přesně, to jsem nikdy nevěděl, ale hlavně úplně hotové –, a já najednou vystoupím do božího světla, skoro na bílém koni a s vavřínovým věncem. Druhořadou roli jsem ani nedokázal pochopit, a právě proto jsem ve skutečnosti velice klidně zastával tu poslední. Buď hrdina, nebo bláto, nic mezi tím nebylo. Právě to mě zahubilo, protože v blátě jsem se utěšoval tím, že

jindy bývám hrdina, a hrdina zase zakrýval bláto: obyčejný člověk se prý musí stydět, když se umaže, ale hrdina je příliš vysoko, než aby se mohl úplně umazat, a tudíž se umazat může. Je pozoruhodné, že ty návaly „všeho krásného a vznešeného“ ke mně přicházely i během zhýralůstky, a právě tehdy, když jsem už byl na samém dně, přicházely jen tak, v jednotlivých záblescích, jako by se mi připomínaly, ale svým příchodem zhýralůstku přece nevyhubily; naopak, jako by ji kontrastem oživovaly a přicházely přesně v takové míře, jaká byla potřeba pro dobrou omáčku. Ta omáčka se tu skládala z rozporu a utrpení, z trýznivé vnitřní analýzy, a všechna ta muka a mučeníčka dodávala mé zhýralůstce jakousi pikantnost, dokonce smysl – jedním slovem, plně zastávala úlohu dobré omáčky. To všechno dokonce nebylo bez jisté hloubky. A copak bych mohl přistoupit na prostou, sprostou, bezprostřední, písařskou zhýralost a nést na sobě všechnu tu špínu! Co by mě v ní pak mohlo lákat a vylákat v noci na ulici? Kdepak, prosím, já jsem měl na všechno ušlechtilou skulinku…

Ale kolik lásky, Bože, kolik lásky jsem v těch svých snech, v těch „záchranách do všeho krásného a vznešeného“ prožíval: i když to byla láska fantastická, i když se nikdy doopravdy na nic lidského neuplatnila, bylo jí, té lásky, tolik, že potom ve skutečnosti už jsem ani necítil potřebu ji uplatňovat: to už by byl zbytečný přepych. Všechno ostatně vždycky přešťastně končilo líným a opojným přechodem k umění, totiž ke krásným formám bytí, úplně hotovým, pořádně nakradeným u básníků a romanopisců a přizpůsobeným ke všemožným službám a požadavkům. Já například nade všemi triumfuji; všichni jsou samozřejmě v prachu a musejí dobrovolně uznat všechny mé dokonalosti, a já jim všem odpouštím. Zamiluji se, a jsem přitom slavný básník a komoří; dostanu nesčetné miliony a hned je obětuji lidskému pokolení a hned se před celým národem vyzpovídám ze svých hanebností, které samozřejmě nejsou jen tak obyčejné hanebnosti, ale obsahují neobyčejně mnoho „krásného a vznešeného“, něčeho manfredovské-

ho. Všichni pláčou a líbají mě – jinak by to byli pěkní tupci –, a já jdu bosý a hladový kázat nové ideje a porážím zpátečníky u Slavkova. Pak se hraje pochod, vyhlašuje se amnestie, papež souhlasí, že se odstěhuje z Říma do Brazílie; pak ples pro celou Itálii ve vile Borghese, která stojí na břehu jezera Como, protože jezero Como se pro tuhle příležitost schválně přenese do Říma; pak scéna v křoví a tak dále, a tak dále – jako byste to neznali! Řeknete, že je sprosté a podlé tohle všechno teď vynášet na trh, po tolika opojeních a slzách, ke kterým jsem se sám přiznal. A proč podlé, prosím? Copak si myslíte, že se za to všechno stydím a že to všechno bylo hloupější než cokoli ve vašem, pánové, životě? A kromě toho mi věřte, že jsem měl leccos sestavené vůbec ne špatně… Ne všechno se přece odehrávalo na jezeře Como. Ostatně máte pravdu; opravdu je to sprosté i podlé. A nejpodlejší je, že jsem se vám teď začal ospravedlňovat. A ještě podlejší je, že teď dělám tuhle poznámku. Ale dost už, jinak by to nikdy neskončilo: všechno bude jedno podlejší než druhé…

Déle než tři měsíce v kuse jsem snít nijak nedokázal a začínal jsem pociťovat neodolatelnou potřebu vrhnout se do společnosti. Vrhnout se do společnosti znamenalo u mě zajít na návštěvu ke svému přednostovi oddělení, Antonu Antonyčovi Setočkinovi. Byl to jediný můj stálý známý za celý můj život a sám se teď té okolnosti dokonce divím. Ale i k němu jsem chodil jen tehdy, když nastalo takové období a mé sny dospěly k takovému štěstí, že bylo nutné okamžitě a bezpodmínečně obejmout lidi a celé lidstvo; a k tomu bylo třeba mít po ruce aspoň jednoho člověka, skutečně existujícího. K Antonu Antonyčovi bylo ostatně třeba chodit v úterý – to byl jeho den –, a tudíž bylo třeba potřebu obejmout celé lidstvo vždycky načasovat na úterý. Ten Anton Antonyč bydlel u Pěti rohů, ve třetím patře, ve čtyřech pokojíčcích, nízkých a jeden menší než druhý, které vypadaly velice úsporně a nažloutle. Měl dvě dcery a jejich tetu, která nalévala čaj. Dcerkám bylo jedné třináct a druhé čtrnáct let, obě měly nosíky nahoru a já jsem se

jich strašně ostýchal, protože si pořád něco šeptaly a chichotaly se. Pán domu sedával obvykle v pracovně na koženém pohovce před stolem spolu s nějakým šedivým hostem, úředníkem z našeho nebo dokonce z jiného úřadu. Víc než dva tři hosty, a pořád tytéž, jsem tam nikdy neviděl. Mluvilo se o akcíze, o dražbách v senátu, o platech, o povyšování, o jeho excelenci, o tom, jak se zalíbit, a tak dále, a tak dále. Měl jsem trpělivost vysedávat vedle těch lidí jako hlupák třeba čtyři hodiny a poslouchat je, a sám jsem se neodvažoval a neuměl s nimi o ničem promluvit. Tupěl jsem, několikrát jsem se při tom zpotil, nade mnou se vznášela mrtvice; ale bylo to dobré a užitečné. Když jsem se vrátil domů, odložil jsem na nějakou dobu svou touhu obejmout celé lidstvo.

Měl jsem ostatně ještě jakoby jednoho známého, Simonova, svého bývalého spolužáka. Spolužáků jsem v Petrohradě měl možná i dost, ale nestýkal jsem se s nimi a přestal jsem je dokonce zdravit na ulici. Možná jsem i do služby v jiném úřadě přešel proto, abych nebyl s nimi a naráz to utnul s celým svým nenáviděným dětstvím. Prokletí na tu školu, na ta strašná léta jako v káznici! Jedním slovem, se spolužáky jsem se rozešel, hned jak jsem vyšel na svobodu. Zbyli dva tři lidé, které jsem při setkání ještě zdravil. Mezi nimi byl i Simonov, který se u nás ve škole ničím nevyznačoval, byl vyrovnaný a tichý, ale rozpoznal jsem v něm jistou nezávislost povahy, a dokonce poctivost. Ani si nemyslím, že by byl nějak zvlášť omezený. Kdysi jsme spolu zažívali docela jasné chvíle, ale netrvaly dlouho a nějak najednou je zahalila mlha. Zřejmě ho ty vzpomínky tížily a myslím, že se pořád bál, že upadnu do dřívějšího tónu. Tušil jsem, že jsem mu velice protivný, ale přece jsem k němu chodil, protože jsem si tím nebyl jistý.

A tak jednou ve čtvrtek, když jsem už nevydržel svou samotu a věděl jsem, že ve čtvrtek má Anton Antonyč dveře zavřené, vzpomněl jsem si na Simonova. Když jsem k němu stoupal do třetího patra, myslel jsem právě na to, že jsem tomu pánovi na obtíž a že k němu jdu

zbytečně. Ale protože vždycky končilo tím, že mě podobné úvahy jako naschvál ještě víc ponoukaly vlézt do dvojznačné situace, vešel jsem. Byl to skoro rok, co jsem Simonova naposledy viděl.

III

Zastihl jsem u něj ještě dva své spolužáky. Zřejmě rozebírali nějakou důležitou věc. Mému příchodu ani jeden z nich nevěnoval skoro žádnou pozornost, což bylo dokonce zvláštní, protože jsem se s nimi neviděl už léta. Zřejmě mě považovali za něco jako nejobyčejnější mouchu. Tak se mnou nezacházeli ani ve škole, ačkoli mě tam všichni nenáviděli. Samozřejmě jsem chápal, že mnou teď musejí pohrdat za neúspěch mé úřední kariéry a za to, že jsem se už hodně zanedbal, chodil ve špatných šatech a tak dále, což v jejich očích bylo vývěsním štítem mé neschopnosti a bezvýznamnosti. Ale přece jsem nečekal pohrdání v takové míře. Simonov se mému příchodu dokonce podivil. I dřív se mému příchodu vždycky jako by divil. To všechno mě zarazilo; posadil jsem se v jakési tísni a začal jsem poslouchat, o čem mluví.

Vedla se vážná, a dokonce vášnivá řeč o rozlučkovém obědě, který ti pánové chtěli hned zítra společně uspořádat svému kamarádovi Zverkovovi, který sloužil jako důstojník a odjížděl daleko do gubernie. Monsieur Zverkov byl celou tu dobu i mým spolužákem. Zvlášť jsem ho začal nenávidět od vyšších tříd. V nižších třídách byl jen hezký, čilý chlapec, kterého měli všichni rádi. Já jsem ho ostatně nenáviděl i v nižších třídách, a to právě proto, že byl hezký a čilý chlapec. Učil se vždycky soustavně špatně, a čím dál hůř; přesto ze školy vyšel úspěšně, protože měl protekci. V jeho posledním roce v naší škole mu připadlo dědictví, dvě stě duší, a protože u nás byli skoro všichni chudí, začal se dokonce i před námi vytahovat. Byl to nesmírně přízemní člověk, ale přece jen dobrák, i když se vytahoval. U nás se kolem Zverkova, navzdory vnějším, fantastickým a frázovitým formám cti a hrdosti, všichni kromě nemnohých dokonce točili, a tím víc, čím víc se vytaho-

val. A nepodlézali mu kvůli nějaké výhodě, ale jen tak, protože to byl člověk zahrnutý přízní přírody. Kromě toho bylo u nás nějak zvykem považovat Zverkova za odborníka na obratnost a dobré způsoby. To mě zvlášť dopalovalo. Nenáviděl jsem ostrý, o sobě nepochybující zvuk jeho hlasu, jeho zbožňování vlastních vtipů, které mu vycházely strašně hloupé, i když měl prořízlou pusu; nenáviděl jsem jeho hezký, ale hloupoučký obličej – za který bych ostatně ochotně vyměnil ten svůj *chytrý* – a jeho nenucené důstojnické způsoby ze čtyřicátých let. Nenáviděl jsem, jak vyprávěl o svých budoucích úspěších u žen – se ženami se neodvažoval začínat, dokud neměl důstojnické epolety, a netrpělivě na ně čekal – a o tom, jak bude každou chvíli chodit na souboje. Pamatuji se, jak jsem se já, vždycky mlčenlivý, najednou se Zverkovem chytil, když jednou ve volné chvíli s kamarády mluvil o budoucích záletech, rozdováděl se nakonec jako mladé štěně na slunci a najednou prohlásil, že ve své vesnici nenechá bez povšimnutí ani jednu venkovskou pannu, že je to droit de seigneur, a mužiky, jestli se odváží protestovat, dá všechny zmrskat a všem těm vousatým kanáliím uvalí dvojnásobnou dávku. Naši hulváti tleskali, a já jsem se s ním chytil, a vůbec ne ze soucitu s pannami a jejich otci, ale prostě proto, že takovému hmyzu tak tleskali. Tehdy jsem zvítězil, ale Zverkov, i když byl hloupý, byl veselý a drzý, a proto to odbyl smíchem, a dokonce tak, že jsem po pravdě úplně nezvítězil: smích zůstal na jeho straně. Potom mě ještě několikrát porazil, ale bez zloby, nějak tak, žertem, mimochodem, se smíchem. Já jsem mu zlostně a pohrdavě neodpovídal. Po ukončení školy ke mně udělal jakoby krok; moc jsem se nebránil, protože mi to lichotilo; ale brzy jsme se zcela přirozeně rozešli. Potom jsem slýchal o jeho kasárensko-poručických úspěších, o tom, jak *hýří*. Potom se objevily jiné řeči – o tom, jak mu to ve službě *jde*. Na ulici mě už nezdravil, a já jsem tušil, že se bojí zkompromitovat, kdyby se zdravil s tak bezvýznamnou osobou, jako jsem já. Viděl jsem ho taky jednou v divadle, ve třetím pořadí, už s adjutantskými šňůrami. Pod-

lézal a ohýbal se před dcerkami nějakého prastarého generála. Za nějaké tři roky se hodně zanedbal, i když byl pořád docela hezký a obratný; nějak zduřel, začal tloustnout; bylo vidět, že ve třiceti bude úplně odulý. Tak právě tomuhle Zverkovovi, který konečně odjížděl, chtěli naši kamarádi dát oběd. Celé ty tři roky se s ním neustále stýkali, ačkoli se mu sami v duchu nepovažovali za rovné, tím jsem si jistý.

Z obou Simonovových hostů byl jeden Ferfičkin, z ruských Němců – malý, s opičím obličejem, hlupák, který si ze všech utahoval, můj úhlavní nepřítel už od nižších tříd –, podlý, drzý vychloubač, který si hrál na tu nejhláklivější ctižádost, i když v duši byl samozřejmě zbabělec. Patřil k těm Zverkovovým ctitelům, kteří se mu vtírali z vypočítavosti a často si od něj půjčovali peníze. Druhý Simonovův host, Trudoljubov, byla osobnost nevýrazná, vojenský chlapík, vysoký, s chladnou fyziognomií, docela poctivý, ale klaněl se před každým úspěchem a byl schopen uvažovat jen o povyšování. Byl Zverkovovi nějakým vzdáleným příbuzným, a to mu mezi námi – je hloupé to říct – dodávalo jistou důležitost. Mě neustále považoval za nulu; jednal se mnou sice ne úplně zdvořile, ale snesitelně.

„No, když po sedmi rublech," promluvil Trudoljubov, „jsme tři, to je jednadvacet *ruplů* – dá se dobře poobědvat. Zverkov samozřejmě neplatí."

„To se rozumí, když ho zveme my," rozhodl Simonov.

„Copak si myslíte," vmísil se nadutě a vášnivě Ferfičkin, jako drzý lokaj, který se chlubí hvězdami svého pána generála, „copak si myslíte, že nás Zverkov nechá platit samotné? Z jemnocitu to přijme, ale zato ze svého postaví *půl tuctu*."

„No, kam bychom ve čtyřech dali půl tuctu," poznamenal Trudoljubov, kterého zaujal jen ten půltucet.

„Tak tedy tři, se Zverkovem čtyři, jednadvacet rublů v Hôtel de Paris, zítra v pět hodin," uzavřel definitivně Simonov, kterého zvolili za pořadatele.

„Jak to jednadvacet?“ řekl jsem trochu rozrušeně, dokonce zřejmě uražený. „Jestli počítáte i mě, tak to nebude jednadvacet, ale dvacet osm rublů.“

Zdálo se mi, že nabídnout se takhle najednou a nečekaně bude dokonce velice krásné a že budou všichni naráz poraženi a podívají se na mě s úctou.

„Copak chcete taky?“ poznamenal nespokojeně Simonov a nějak se vyhýbal pohledu na mě. Znal mě nazpaměť.

Rozzuřilo mě, že mě zná nazpaměť.

„A proč ne, prosím? Vždyť jsem snad taky spolužák, a přiznám se, že mě dokonce uráží, že jste mě vynechali,“ začal jsem zase bublat.

„A kde jsme vás měli hledat?“ vmísil se hrubě Ferfičkin.

„Vy jste se se Zverkovem nikdy nesnášel,“ dodal Trudoljubov a zamračil se. Ale já už jsem se toho chytil a nepouštěl.

„Myslím, že o tom nikdo nemá právo soudit,“ namítl jsem s chvěním v hlase, jako by se stalo bůhvíco. „Možná právě proto teď chci, že jsme se dřív nesnášeli.“

„No, kdo vám má rozumět… ty vaše vznešenosti…“ ušklíbl se Trudoljubov.

„Zapíšeme vás,“ rozhodl Simonov a obrátil se ke mně. „Zítra v pět hodin v Hôtel de Paris; nespleťte se.“

„A peníze!“ začal polohlasně Ferfičkin a kývl na mě Simonovovi, ale zarazil se, protože i Simonov byl v rozpacích.

„Dost,“ řekl Trudoljubov a vstal. „Jestli se mu tak strašně zachtělo, ať přijde.“

„Vždyť my jsme přece vlastní kroužek, přátelský,“ zlobil se Ferfičkin a taky sáhl po klobouku. „Tohle není oficiální shromáždění. Možná vás tam vůbec nechceme…“

Odešli; Ferfičkin se mi při odchodu vůbec neuklonil, Trudoljubov sotva kývl a nepodíval se na mě. Simonov, se kterým jsem zůstal mezi

čtyřma očima, byl v jakémsi mrzutém rozpaku a podivně se na mě podíval. Nesedal si a mě taky nevyzval.

„Hm… ano… tak zítra. Peníze dáte teď? Ptám se, abych to věděl jistě," zabručel rozpačitě.

Vzplanul jsem, ale když jsem vzplanul, vzpomněl jsem si, že jsem Simonovovi od nepaměti dlužil patnáct rublů, na což jsem ostatně nikdy nezapomněl, ale nikdy jsem je nevrátil.

„Uznejte sám, Simonove, že když jsem sem šel, nemohl jsem vědět… a moc mě mrzí, že jsem zapomněl…"

„Dobře, dobře, to je jedno. Zaplatíte zítra u oběda. Já jen, abych věděl… Vy, prosím…"

Zarazil se a začal chodit po pokoji ještě mrzutěji. Při chůzi začal došlapovat na paty a víc dupat.

„Nezdržuji vás?" zeptal jsem se po dvouminutovém mlčení.

„Ach ne!" trhl sebou najednou. „Totiž po pravdě – ano. Víte, ještě bych si měl někam zaskočit… Tady nedaleko…" dodal jakýmsi omluvným hlasem a trochu se styděl.

„Ach, můj bože! Proč to ne-ře-kne-te!" vykřikl jsem a popadl čepici, ostatně s podivuhodně nenuceným výrazem, který se vzal bůhví odkud.

„Vždyť to je nedaleko… Jen pár kroků…" opakoval Simonov a vyprovázel mě do předsíně s uspěchaným výrazem, který mu vůbec neslušel. „Tak zítra v pět hodin přesně!" zavolal na mě na schody: moc byl rád, že odcházím. Já jsem však zuřil.

„To mě musel čert posednout, posednout, abych s tím vyskočil!" skřípal jsem zuby, když jsem šel po ulici. „A ještě kvůli takovému lumpovi, čuníkovi, Zverkovovi! Samozřejmě tam nepojedu; samozřejmě, kašlu na to: copak jsem nějak vázaný? Hned zítra to Simonovovi oznámím městskou poštou…"

Ale právě proto jsem zuřil, že jsem jistě věděl, že pojedu; že schválně pojedu; a čím netaktnější, čím neslušnější pro mě bude jet, tím spíš

pojedu.

A dokonce tu byla i skutečná překážka, abych nejel: neměl jsem peníze. Měl jsem všeho všudy devět rublů. Ale z nich jsem hned zítra musel sedm vyplatit jako měsíční mzdu Apollonovi, svému sluhovi, který u mě sloužil za sedm rublů a na vlastní stravě.

Nevyplatit mu to se nedalo, když člověk znal Apollonovu povahu. Ale o té kanálii, o tom svém vředu, si promluvím někdy potom.

Ostatně jsem přece věděl, že mu to stejně nevyplatím a že určitě pojedu.

Té noci se mi zdály ty nejohavnější sny. Není divu: celý večer mě tížily vzpomínky na káznická léta mého školního života a nemohl jsem se jich zbavit. Do té školy mě strčili moji vzdálení příbuzní, na kterých jsem byl závislý a o kterých jsem od té doby neměl ani potuchy – strčili mě tam jako opuštěného sirotka, už ušlápnutého jejich výčitkami, už zadumaného, mlčenlivého a divoce se na všechno rozhlížejícího. Spolužáci mě přivítali zlými a nemilosrdnými posměšky za to, že jsem se nepodobal nikomu z nich. Ale já jsem posměšky snášet nedokázal; nedokázal jsem s nimi tak lacino vycházet, jako vycházeli oni mezi sebou. Hned jsem je začal nenávidět a uzavřel jsem se přede všemi do bázlivé, zraněné a nesmírné pýchy. Jejich hrubost mě pobuřovala. Cynicky se smáli mému obličeji, mé neohrabané postavě; a přitom jaké hloupé obličeje měli sami! V naší škole výrazy tváří nějak zvlášť hloupěly a zvrhávaly se. Kolik k nám nastupovalo krásných dětí. Za několik let bylo protivné se na ně i dívat. Už v šestnácti letech jsem se jim zachmuřeně divil; už tehdy mě ohromovala malichernost jejich myšlení, hloupost jejich zaměstnání, her, rozhovorů. Takové nezbytné věci nechápali, o tak podnětné, tak úžasné předměty se nezajímali, že jsem je chtě nechtě začal považovat za nižší, než jsem já. Nepodněcovala mě k tomu uražená ješitnost, a proboha, nevylézejte na mě s těmi až k zvracení otřepanými úředními námitkami: „že já jsem jen snil, kdežto oni už tehdy chápali skutečný život“. Nic nechápali, žádný sku-

tečný život, a přísahám, že právě to mě na nich nejvíc pobuřovalo. Naopak, tu nejzjevnější, do očí bijící skutečnost přijímali fantasticky hloupě a už tehdy si zvykli klanět se jedině úspěchu. Všemu, co bylo spravedlivé, ale ponížené a ušlápnuté, se krutě a hanebně smáli. Hodnost považovali za rozum; v šestnácti letech už mluvili o teplých místečkách. Samozřejmě v tom bylo hodně z hlouposti, ze špatného příkladu, který neustále obklopoval jejich dětství a dospívání. Zhýralí byli až k ohavnosti. Samozřejmě i tady bylo víc vnějšku, víc strojeného cynismu; samozřejmě i v nich i přes zhýralost probleskovalo mládí a jistá svěžest; ale nepříjemná na nich byla i ta svěžest a projevovala se v jakémsi rošťáctví. Strašně jsem je nenáviděl, i když jsem možná byl horší než oni. Oplácili mi stejně a svůj odpor ke mně neskrývali. Ale já už jsem netoužil po jejich lásce; naopak, neustále jsem prahl po jejich ponížení. Abych se zbavil jejich posměšků, schválně jsem se začal co nejlíp učit a probojoval jsem se mezi úplně nejlepší. To jim imponovalo. Kromě toho všichni pomalu začali chápat, že už čtu takové knihy, které oni číst nedokázali, a chápu takové věci – které nepatřily do našeho odborného kurzu –, o kterých oni neměli ani zdání. Dívali se na to divoce a posměšně, ale mravně se podřizovali, tím spíš, že si mě kvůli tomu všímali i učitelé. Posměšky přestaly, ale zůstala nevraživost a nastaly chladné, napjaté vztahy. Nakonec jsem to sám nevydržel: s léty se rozvíjela potřeba lidí, přátel. Zkusil jsem se s některými začít sbližovat; ale to sbližování vždycky vycházelo nepřirozeně a tak samo sebou i končilo. Jednou jsem dokonce měl i přítele. Ale já už jsem byl v duši despota; chtěl jsem neomezeně vládnout jeho duši; chtěl jsem v něm vzbudit pohrdání k prostředí, které ho obklopovalo; žádal jsem po něm povýšený a definitivní rozchod s tím prostředím. Vylekal jsem ho svým vášnivým přátelstvím; přiváděl jsem ho k slzám, ke křečím; byla to naivní a oddaná duše; ale když se mi oddal celý, hned jsem ho začal nenávidět a odstrčil jsem ho – jako bych ho potřeboval jen proto, abych nad ním zvítězil, jen proto, abych si ho podřídil. Ale nade všemi

jsem zvítězit nedokázal; můj přítel se taky nepodobal ani jednomu z nich a byl tou nejvzácnější výjimkou. Mým prvním činem po odchodu ze školy bylo opustit tu odbornou službu, ke které jsem byl předurčen, abych přetrhal všechny nitky, proklel minulost a zasypal ji prachem… A čert ví, proč jsem se potom dovlekl k tomu Simonovovi!…

Ráno jsem brzy vyletěl z postele, vyskočil jsem rozrušeně, jako by se to všechno mělo začít dít hned teď. Ale věřil jsem, že nastává a že ještě dnes určitě nastane jakýsi radikální zlom v mém životě. Snad z nezvyku, ale celý život se mi při každé vnější události, i té nejnepatrnější, pořád zdálo, že teď hned nastane nějaký radikální zlom v mém životě. Ostatně jsem šel do úřadu jako obvykle, ale vyklouzl jsem domů o dvě hodiny dřív, abych se připravil. Hlavní je, myslel jsem si, nepřijet první, jinak si budou myslet, že mám až příliš velkou radost. Ale takových hlavních věcí byly tisíce a všechny mě rozrušovaly až k vysílení. Vlastnoručně jsem si ještě jednou vyčistil boty; Apollon by je za nic na světě nečistil dvakrát denně, protože to podle něj nebylo v pořádku. A čistil jsem je s kartáči, které jsem ukradl z předsíně, aby si toho nějak nevšiml a pak mnou nepohrdal. Potom jsem si podrobně prohlédl šaty a zjistil jsem, že je všechno staré, odřené, obnošené. Příliš jsem se už zanedbal. Služební frak byl snad v pořádku, ale přece jsem nemohl jet na oběd ve služebním fraku. A hlavně, na kalhotách, přímo na koleni, byla obrovská žlutá skvrna. Tušil jsem, že už jen ta skvrna mi vezme devět desetin vlastní důstojnosti. Věděl jsem taky, že je velice nízké takhle myslet. „Ale teď není čas na přemýšlení; teď nastává skutečnost," myslel jsem si a klesal jsem na mysli. Taky jsem už tehdy výborně věděl, že všechna ta fakta obludně zveličuji; ale co se dalo dělat: ovládnout se jsem už nedokázal a třásla mnou horečka. Se zoufalstvím jsem si představoval, jak povýšeně a chladně mě přivítá ten „lump" Zverkov; s jakým tupým, ničím neodrazitelným pohrdáním se na mě bude dívat ten tupec Trudoljubov; jak ošklivě a drze se bude na můj účet pochichtávat ten hmyz Ferfičkin, aby se zalíbil Zverkovo-

vi; jak výborně to všechno pro sebe pochopí Simonov a jak mnou bude pohrdat pro nízkost mé ješitnosti a malomyslnosti, a hlavně – jak to všechno bude mizerné, ne *literární*, všední. Samozřejmě nejlepší by bylo vůbec nejet. Ale právě to bylo ze všeho nejvíc nemožné: když už mě to začalo táhnout, tak mě to vtáhlo celého, i s hlavou. Celý život bych se potom sám škádlil: „No co, dostal jsi strach, dostal jsi strach ze *skutečnosti*, dostal jsi strach!“ Naopak, vášnivě jsem chtěl celé té „sebrance“ dokázat, že vůbec nejsem takový zbabělec, jak si sám o sobě představuji. A nejen to: v tom nejsilnějším paroxysmu zbabělé horečky jsem snil o tom, že získám převahu, zvítězím, strhnu je, přinutím je, aby si mě zamilovali – no aspoň „pro vznešenost myšlenek a nepochybný vtip“. Opustí Zverkova, ten bude sedět stranou, mlčet a stydět se, a já Zverkova rozdrtím. Potom se s ním možná usmířím a připiju si s ním na *tykání*, ale co pro mě bylo ze všeho nejzlejší a nejurážlivější, bylo to, že jsem už tehdy věděl, věděl úplně a jistě, že nic z toho vlastně nepotřebuji, že je vlastně vůbec nechci drtit, podmaňovat, získávat a že za celý ten výsledek, i kdybych ho dosáhl, bych sám, první, nedal ani groš. Ach, jak jsem prosil boha, aby už ten den rychle uběhl! V nevýslovném stesku jsem přistupoval k oknu, otvíral jsem větračku a zahleděl se do kalné mlhy hustě padajícího mokrého sněhu…

Konečně na mých mizerných nástěnných hodinách zasyčela pátá. Popadl jsem čepici, a snažil jsem se přitom nepodívat na Apollona – který už od rána pořád čekal, že mu vyplatím mzdu, ale ze své pýchy nechtěl promluvit první –, proklouzl jsem kolem něj ze dveří a na rychlém fiakru, který jsem si schválně najal za poslední padesátikopějku, jsem jako pán přijel před Hôtel de Paris.

IV

Už předchozí den jsem věděl, že přijedu první. Ale už nešlo o prvenství.

Nejenže tam z nich nebyl nikdo, ale dokonce jsem sotva našel náš salonek. Stůl ještě nebyl úplně prostřený. Co to mělo znamenat? Po dlouhém vyptávání jsem se konečně od číšníků dopídil, že oběd je objednaný na šestou, a ne na pátou. Potvrdili mi to i v bufetu. Dokonce jsem se styděl vyptávat. Bylo teprve pětadvacet minut po páté. Jestli změnili hodinu, měli mi to v každém případě dát vědět; k tomu je městská pošta; a ne mě vystavovat „hanbě" před sebou samým a... a třeba i před číšníky. Posadil jsem se; číšník začal prostírat; v jeho přítomnosti to bylo nějak ještě urážlivější. K šesté hodině přinesli do pokoje kromě hořících lamp i svíčky. Číšníka ovšem nenapadlo přinést je hned, jak jsem přijel. Ve vedlejším pokoji obědvali u různých stolů dva nějací zachmuření hosté, zamračení a mlčící. V jednom ze vzdálených pokojů bylo velice hlučno; dokonce se křičelo; byl slyšet chechot celé tlupy lidí; ozývaly se jakési ošklivé francouzské výkřiky: oběd byl s dámami. Jedním slovem, bylo mi hrozně zle. Málokdy jsem prožil horší chvíli, takže když se přesně v šest hodin objevili všichni najednou, v první chvíli jsem jim byl rád jako nějakým osvoboditelům a skoro jsem zapomněl, že mám vypadat uraženě.

Zverkov vešel první, zřejmě jako vůdce. On i všichni ostatní se smáli; ale když mě uviděl, Zverkov se napřímil, nespěchavě přistoupil, trochu se prohýbal v pase, jako by koketoval, a podal mi ruku, vlídně, ale ne moc, s jakousi opatrnou, skoro generálskou zdvořilostí, jako by se tím podáním ruky před něčím chránil. Já jsem si naopak představoval, že se hned, jak vejde, rozchechtá tím svým dřívějším checho-

tem, tenkým a pisklavým, a že hned od prvních slov se spustí jeho ploché žerty a vtipy. Na ty jsem se připravoval už od večera, ale vůbec jsem nečekal takovou povýšenost, takovou vlídnost jako od excelence. Tedy už se teď úplně považoval za nezměrně výš postaveného než já ve všech ohledech? Kdyby mě tím generálstvím chtěl jen urazit, ještě by to nic nebylo, myslel jsem si; nějak bych to odplival. Ale co když se doopravdy, bez jakéhokoli přání urazit, do jeho skopové palice vážně vloudila myšlenečka, že je nezměrně výš než já a že se na mě může dívat jedině blahosklonně? Už jen z toho předpokladu se mi začal zajíkat dech.

„S údivem jsem se dozvěděl o vašem přání zúčastnit se s námi," začal a šišlal a sykal a protahoval slova, což u něj dřív nebývalo. „Nějak jsme se s vámi pořád nepotkávali. Stráníte se nás. Zbytečně. Nejsme tak strašní, jak se vám zdá. No prosím, v každém případě rád ob-no-vu-ji…"

A nedbale se otočil, aby položil klobouk na okno.

„Čekáte dlouho?" zeptal se Trudoljubov.

„Přijel jsem přesně v pět hodin, jak mi to včera určili," odpověděl jsem hlasitě a podrážděně, což slibovalo brzký výbuch.

„Copak jsi mu nedal vědět, že se změnila hodina?" obrátil se Trudoljubov k Simonovovi.

„Nedal. Zapomněl jsem," odpověděl ten, ale bez jakékoli lítosti, a aniž se mi omluvil, šel zařídit předkrm.

„Tak vy jste tu už hodinu, ach, chudáku!" vykřikl posměšně Zverkov, protože podle jeho představ to opravdu muselo být strašně směšné. Po něm se podlým, zvonivým hláskem jako psíček rozchechtal ten lump Ferfičkin. Jemu taky moje situace připadala velice směšná a trapná.

„To vůbec není směšné!" vykřikl jsem na Ferfičkina a byl jsem čím dál podrážděnější. „Vinni jsou jiní, a ne já. Opomněli mi dát vědět. To-to-to… je prostě nesmyslné."

„Nejen nesmyslné, ale ještě něco víc," zabručel Trudoljubov, který se mě naivně zastával. „Jste až příliš mírný. Prostě nezdvořilost. Samozřejmě ne úmyslná. A jak to, že Simonov... hm!"

„Kdyby si se mnou někdo takhle zahrál," poznamenal Ferfičkin, „já bych..."

„Ale vy byste si poručil něco přinést," přerušil ho Zverkov, „nebo byste si prostě řekl o oběd a nečekal."

„Uznejte, že jsem to mohl udělat i bez jakéhokoli svolení," odsekl jsem. „Jestli jsem čekal, tak..."

„Sedáme, pánové," zavolal Simonov, který právě vešel, „všechno je hotové; za šampaňské ručím, je výborně vychlazené... Vždyť jsem nevěděl, kde bydlíte, kde jsem vás měl hledat?" obrátil se najednou ke mně, ale zase se na mě nějak nedíval. Zřejmě měl něco proti mně. Asi si to po včerejšku rozmyslel.

Všichni se posadili; posadil jsem se i já. Stůl byl kulatý. Po mé levici mi vyšel Trudoljubov, po pravici Simonov. Zverkov se posadil naproti; Ferfičkin vedle něj, mezi ním a Trudoljubovem.

„Ře-e-kněte, vy jste... na departementu?" věnoval se mi dál Zverkov. Když viděl, že jsem v rozpacích, vážně si usmyslel, že je třeba se ke mně chovat vlídně a takříkajíc mě povzbudit. „Co chce, abych po něm hodil lahví?" pomyslel jsem si zuřivě. Rozčiloval jsem se z nezvyku nějak nepřirozeně rychle.

„V ... kanceláři," odpověděl jsem úsečně a díval se do talíře.

„A... vvýhodné to pro vvás je? Ře-ekněte, co vás přii-mělo opustit dřívější službu?"

„Přii-i-i-mělo mě to, že jsem chtěl opustit dřívější službu," protáhl jsem třikrát víc a už jsem se skoro neovládal. Ferfičkin vyprskl. Simonov se na mě ironicky podíval; Trudoljubov přestal jíst a začal si mě zvědavě prohlížet.

Zverkova to píchlo, ale nechtěl si toho všimnout.

„No-o-o, a jaké máte příjmy?"

„Jaké příjmy?“

„Totiž p-plat?“

„Co mě to zkoušíte!“

Ostatně jsem hned řekl, kolik dostávám platu. Strašně jsem se červenal.

„Nic moc,“ poznamenal důležitě Zverkov.

„Ano, prosím, v kavárnách-restauracích se za to obědvat nedá!“ dodal drze Ferfičkin.

„Podle mě je to dokonce prostě chudé,“ poznamenal vážně Trudoljubov.

„A jak jste zhubl, jak jste se změnil… od té doby…“ dodal Zverkov, už ne bez jedu, s jakousi drzou lítostí, a prohlížel si mě i mé oblečení.

„Ale nechte toho, vždyť ho uvádíte do rozpaků,“ vykřikl s chichotáním Ferfičkin.

„Milostivý pane, věžte, že nejsem v rozpacích,“ vybuchl jsem konečně, „slyšíte, prosím! Obědvám tady, ‚v kavárně-restauraci‘, za své peníze, za své, a ne za cizí, to si pamatujte, monsieur Ferfičkine.“

„Co-o! a kdo tady neobědvá za své? Vy jako byste…“ zakousl se do toho Ferfičkin, rudý jako rak, a zuřivě mi hleděl do očí.

„Ta-ak,“ odpověděl jsem, protože jsem cítil, že jsem zašel daleko, „a myslím, že bychom se raději měli věnovat chytřejšímu rozhovoru.“

„Vy máte, zdá se, v úmyslu předvádět svůj rozum?“

„Nemějte obavy, to by tu bylo úplně zbytečné.“

„Copak to, pane můj, kdákáte – co? nepřeskočilo vám už na tom vašem lepartementu?“

„Dost, pánové, dost!“ vykřikl panovačně Zverkov.

„Jak je to hloupé!“ zabručel Simonov.

„Opravdu hloupé, sešli jsme se v přátelské společnosti, abychom vyprovodili dobrého přítele na cesty, a vy si tu vyřizujete účty,“ promluvil Trudoljubov a hrubě se obracel jen ke mně. „Sám jste se k nám včera vnutil, tak nekazte společnou harmonii…“

„Dost, dost," křičel Zverkov. „Přestaňte, pánové, to se nehodí. Raději vám povím, jak jsem se předevčírem skoro oženil…"

A tak začal jakýsi paskvil o tom, jak se ten pán předevčírem skoro oženil. O ženění ostatně nepadlo ani slovo, ale ve vyprávění se pořád mihali generálové, plukovníci, a dokonce komorní junkeři, a Zverkov mezi nimi skoro v čele. Spustil se souhlasný smích; Ferfičkin dokonce pištěl.

Všichni mě opustili a já jsem seděl rozdrcený a zničený.

„Bože, je tohle moje společnost!" myslel jsem si. „A jakého hlupáka jsem ze sebe před nimi udělal sám! Ferfičkinovi jsem ovšem dovolil moc. Ti trumpeři si myslí, že mi prokázali čest, když mi dali místo u svého stolu, a přitom nechápou, že to já, já jim prokazuji čest, a ne oni mně! ‚Zhubl! Oblečení!' Ach, ty prokleté kalhoty! Zverkov už předtím zahlédl tu žlutou skvrnu na koleni… Ale co tady! Hned teď, tuto minutu vstát od stolu, vzít klobouk a prostě odejít, beze slova… Z pohrdání! A zítra třeba souboj. Lumpové. Vždyť mi přece nebude líto sedmi rublů. Ještě si pomyslí… K čertu! Není mi líto sedmi rublů! Tuto minutu odcházím!…"

Samozřejmě jsem zůstal.

Ze žalu jsem pil lafit a sherry po sklenicích. Z nezvyku jsem se rychle opíjel, a s opilostí rostla i zlost. Najednou jsem je všechny chtěl urazit tím nejdrzejším způsobem a teprve potom odejít. Vybrat si chvíli a ukázat se – ať si říkají: i když je směšný, je chytrý… a… a… jedním slovem, čert je vem!

Drze jsem je všechny přejel kalnýma očima. Ale jako by na mě už úplně zapomněli. U *nich* bylo hlučno, křiklavo, veselo. Mluvil pořád Zverkov. Začal jsem poslouchat. Zverkov vyprávěl o nějaké okázalé dámě, kterou nakonec přece jen přivedl až k vyznání – samozřejmě lhal jako najatý –, a že mu v té věci zvlášť pomáhal jeho důvěrný přítel, nějaké knížátko, husar Kolja, který má tři tisíce duší.

„A přitom tu ten Kolja, který má tři tisíce duší, není a není, aby vás vyprovodil," vmísil jsem se najednou do rozhovoru. Na chvíli se všichni odmlčeli.

„Vy už jste teď opilý," uráčil se mě konečně Trudoljubov zpozorovat a pohrdavě po mně zašilhal. Zverkov si mě mlčky prohlížel jako brouka. Sklopil jsem oči. Simonov rychle začal nalévat šampaňské.

Trudoljubov pozvedl pohár, a po něm všichni kromě mě.

„Na tvoje zdraví a šťastnou cestu!" vykřikl na Zverkova. „Na stará léta, pánové, na naši budoucnost, hurá!"

Všichni vypili a lezli se Zverkovem líbat. Já jsem se nehýbal; plný pohár stál přede mnou nedotčený.

„A vy snad pít nebudete?" zařval Trudoljubov, kterému došla trpělivost, a hrozivě se obrátil ke mně.

„Chci ze své strany pronést proslov, zvlášť... a pak se napiju, pane Trudoljubove."

„Odporný zlostníček!" zabručel Simonov.

Narovnal jsem se na židli a v horečce jsem vzal pohár; chystal jsem se na něco neobyčejného a sám jsem ještě nevěděl, co vlastně řeknu.

„Silence!" vykřikl Ferfičkin. „To bude rozumu!" Zverkov čekal velice vážně, protože chápal, oč jde.

„Pane poručíku Zverkove," začal jsem, „vězte, že nenávidím fráze, frazéry a vyšněrované pasy... To je první bod, a po něm bude následovat druhý."

Všichni sebou silně pohnuli.

„Druhý bod: nenávidím zálety a záletníky. A zvlášť záletníky!"

„Třetí bod: miluji pravdu, upřímnost a poctivost," pokračoval jsem skoro mechanicky, protože jsem sám už začínal tuhnout hrůzou a nechápal jsem, jak to, že takhle mluvím... „Miluji myšlenku, monsieur Zverkove; miluji opravdové kamarádství, na stejné úrovni, a ne... hm... Miluji... Ale ostatně, proč ne? I já se napiju na vaše zdraví, monsieur

Zverkove. Svádějte Čerkešanky, střílejte nepřátele vlasti a… a… Na vaše zdraví, monsieur Zverkove!“

Zverkov vstal ze židle, uklonil se mi a řekl:

„Velice vám děkuji.“

Byl strašně uražený a dokonce zbledl.

„Čert aby to vzal!“ zařval Trudoljubov a uhodil pěstí do stolu.

„Ne, prosím, za tohle se dává do obličeje!“ zapištěl Ferfičkin.

„Měl by se vyhodit!“ zabručel Simonov.

„Ani slovo, pánové, ani gesto!“ vykřikl slavnostně Zverkov a zarazil všeobecné rozhořčení. „Děkuji vám všem, ale sám mu dokážu ukázat, jak si cením jeho slov.“

„Pane Ferfičkine, hned zítra mi dáte satisfakci za svá nynější slova!“ řekl jsem hlasitě a důležitě jsem se obrátil k Ferfičkinovi.

„Totiž souboj, prosím? Račte,“ odpověděl ten, ale asi jsem byl tak směšný, když jsem ho vyzýval, a tak se to k mé postavě nehodilo, že všichni, a po nich i Ferfičkin, se váleli smíchy.

„Ano, samozřejmě, nechte ho! Vždyť je úplně opilý!“ pronesl s odporem Trudoljubov.

„Nikdy si neodpustím, že jsem ho zapsal!“ zabručel zase Simonov.

„Teď bych měl po nich po všech hodit lahví,“ pomyslel jsem si, vzal jsem lahev a… nalil jsem si plnou sklenici.

„…Ne, raději tu vysedím až do konce!“ myslel jsem si dál. „Byli byste rádi, pánové, kdybych odešel. Za nic na světě. Schválně budu sedět a pít až do konce, na znamení, že vám nepřikládám nejmenší důležitost. Budu sedět a pít, protože tohle je krčma, a já jsem zaplatil vstupné. Budu sedět a pít, protože vás považuji za pěšáky, za neexistující pěšáky. Budu sedět a pít… a zpívat, když budu chtít, ano, prosím, i zpívat, protože na to mám právo… abych zpíval… hm.“

Ale nezpíval jsem. Jen jsem se snažil nedívat se na nikoho z nich; zaujímal jsem ty nejnezávislejší pózy a netrpělivě čekal, kdy se mnou sami, *první*, promluví. Ale běda, nepromluvili. A jak, jak rád bych se

s nimi v té chvíli usmířil! Odbilo osm hodin, nakonec devět. Přesunuli se od stolu na pohovku. Zverkov se rozvalil na lehátku a jednu nohu si položil na kulatý stolek. Přenesli tam i víno. Opravdu jim postavil tři lahve svého. Mě samozřejmě nepozval. Všichni kolem něj obsedli pohovku. Poslouchali ho skoro se zbožnou úctou. Bylo vidět, že ho mají rádi. „Za co? za co?“ myslel jsem si v duchu. Občas propadali opilému nadšení a líbali se. Mluvili o Kavkaze, o tom, co je pravá vášeň, o kartách, o výhodných místech ve službě; o tom, jaké příjmy má husar Podcharževskij, kterého nikdo z nich osobně neznal, a radovali se, že má velké příjmy; o neobyčejné kráse a půvabu kněžny D., kterou taky nikdo z nich nikdy neviděl; nakonec došlo až na to, že Shakespeare je nesmrtelný.

Pohrdavě jsem se usmíval a chodil jsem po druhé straně pokoje, přímo naproti pohovce, podél zdi, od stolu ke kamnům a zpátky. Ze všech sil jsem chtěl ukázat, že se bez nich obejdu; a přitom jsem schválně dupal botami a došlapoval na paty. Ale všechno bylo marné. *Oni* si toho vůbec nevšímali. Měl jsem tu trpělivost takhle chodit přímo před nimi od osmi do jedenácti hodin, pořád po jednom a tomtéž místě, od stolu ke kamnům a od kamen zpátky ke stolu. „Tak si chodím a nikdo mi to nemůže zakázat.“ Číšník, který chodil do pokoje, se několikrát zastavil a díval se na mě; z častého otáčení se mi točila hlava; chvílemi se mi zdálo, že blouzním. Za ty tři hodiny jsem se třikrát zpotil a zase oschl. Občas mi do srdce s tou nejhlubší, jedovatou bolestí vnikla myšlenka: že uplyne deset let, dvacet let, čtyřicet let, a já si přece, třeba i za čtyřicet let, s odporem a s ponížením vzpomenu na tyhle nejšpinavější, nejsměšnější a nejstrašnější minuty celého svého života. Nestoudněji a dobrovolněji se sám ponižovat už nebylo možné, a já jsem to úplně, úplně chápal, a přece jsem dál chodil od stolu ke kamnům a zpátky. „Ach, kdybyste jen věděli, jakých citů a myšlenek jsem schopen a jak jsem vyspělý!“ myslel jsem si chvílemi a v duchu jsem se obracel k pohovce, kde seděli moji nepřátelé. Ale moji nepřá-

telé se chovali, jako bych v pokoji vůbec nebyl. Jednou, jen jedinkrát se ke mně obrátili, právě když Zverkov začal mluvit o Shakespearovi a já jsem se najednou pohrdavě rozchechtal. Vyprskl jsem tak strojeně a ošklivě, že všichni naráz přerušili rozhovor a mlčky asi dvě minuty pozorovali, vážně, bez smíchu, jak chodím podél zdi, od stolu ke kamnům, a jak si jich *vůbec nevšímám*. Ale nic z toho nebylo: nepromluvili a za dvě minuty mě zase opustili. Odbila jedenáctá.

„Pánové," zvolal Zverkov a zvedal se z pohovky, „teď všichni *tam*."

„Samozřejmě, samozřejmě!" ozvali se ostatní.

Prudce jsem se otočil ke Zverkovovi. Byl jsem tak utrápený, tak zlámaný, že bych se klidně podřízl, jen aby to skončilo! Měl jsem horečku; vlasy zmáčené potem mi přischly k čelu a ke spánkům.

„Zverkove! prosím vás o odpuštění," řekl jsem ostře a rozhodně. „Ferfičkine, i vás, všechny, všechny, urazil jsem všechny!"

„Aha! souboj, to není žádná legrace!" zasyčel jedovatě Ferfičkin.

Bolestně mě to bodlo u srdce.

„Ne, nebojím se souboje, Ferfičkine! Jsem ochoten se s vámi zítra bít, už po usmíření. Dokonce na tom trvám, a vy mi to nemůžete odmítnout. Chci vám dokázat, že se souboje nebojím. Vy budete střílet první, a já vystřelím do vzduchu."

„Sám se tím baví," poznamenal Simonov.

„Prostě mu přeskočilo!" ozval se Trudoljubov.

„Ale nechte mě projít, co se mi stavíte do cesty!... No co chcete?" odpověděl pohrdavě Zverkov. Všichni byli rudí; všem se leskly oči: hodně pili.

„Prosím o vaše přátelství, Zverkove, urazil jsem vás, ale..."

„Urazil? V-vy! M-mě! Vězte, milostivý pane, že vy nikdy a za žádných okolností nemůžete urazit *mě*!"

„A dost s vámi, pryč!" uzavřel Trudoljubov. „Jedeme."

„Olimpija je moje, pánové, platí?" zavolal Zverkov.

„Nenamítáme! nenamítáme!" odpovídali mu se smíchem.

Stál jsem jako poplivaný. Tlupa hlučně odcházela z pokoje, Trudoljubov spustil nějakou hloupou písničku. Simonov se na malinkou chvilku zdržel, aby dal číšníkům spropitné. Najednou jsem k němu přistoupil:

„Simonove! dejte mi šest rublů!“ řekl jsem rozhodně a zoufale.

Podíval se na mě v nesmírném údivu nějak tupýma očima. Byl taky opilý.

„Copak pojedete i *tam* s námi?“

„Ano!“

„Nemám peníze!“ odsekl, pohrdavě se ušklíbl a šel z pokoje.

Chytil jsem ho za plášť. Byla to noční můra.

„Simonove! viděl jsem u vás peníze, proč mi je odmítáte? Copak jsem lump? Varuji vás, neodmítejte mi je: kdybyste věděl, kdybyste věděl, k čemu je chci! Na tom závisí všechno, celá moje budoucnost, všechny moje plány…“

Simonov vytáhl peníze a skoro mi je hodil.

„Vezměte si je, když jste tak nestoudný!“ pronesl nemilosrdně a běžel ostatní dohonit.

Zůstal jsem na chvíli sám. Nepořádek, zbytky jídla, rozbitá sklenička na podlaze, rozlité víno, nedopalky papirosů, opilost a blouznění v hlavě, trýznivý stesk v srdci a nakonec lokaj, který všechno viděl a všechno slyšel a zvědavě mi nahlížel do očí.

„*Tam!*“ vykřikl jsem. „Buď mě budou všichni na kolenou, s rukama kolem mých nohou, prosit o přátelství, nebo… nebo dám Zverkovovi facku!“

V

„Tak tady je, tak tady je konečně ta srážka se skutečností," mumlal jsem a střemhlav jsem utíkal dolů ze schodů. „Tohle už asi není papež, který opouští Řím a odjíždí do Brazílie; tohle už asi není ples na jezeře Como!"

„Jsi lump," blesklo mi hlavou, „když se tomu teď směješ."

„Ať!" vykřikl jsem si v odpověď. „Teď už je přece všechno ztraceno!"

Už po nich nebylo ani stopy; ale to nevadí: věděl jsem, kam jeli.

U vchodu stál osamělý drožkář, noční vozka, v selském kabátě z hrubého sukna, celý zasypaný pořád ještě padajícím mokrým a jakoby teplým sněhem. Bylo vlhko a dusno. Jeho malý huňatý strakatý koníček byl taky celý zasypaný a kašlal; to si moc dobře pamatuju. Vrhl jsem se do lýkových saní; ale sotva jsem zvedl nohu, abych si sedl, vzpomínka na to, jak mi Simonov před chvílí dával šest rublů, mě tak podťala, že jsem do saní padl jako pytel.

„Ne! Bude třeba udělat hodně, abych tohle všechno odčinil!" vykřikl jsem. „Ale odčiním to, nebo ještě této noci zahynu na místě. Jeď!"

Vyjeli jsme. V hlavě se mi točil celý vír.

„Na kolenou prosit o mé přátelství – to nebudou. To je přelud, sprostý přelud, odporný, romantický a fantastický; tentýž ples na jezeře Como. A proto *musím* dát Zverkovovi facku! Jsem povinen ji dát. Tak tedy, je rozhodnuto; teď letím, abych mu dal facku."

„Pohoň!"

Drožkář zaškubal opratěmi.

„Jak vejdu, tak mu ji dám. Mám před fackou říct pár slov jako úvod? Ne! Prostě vejdu a dám mu ji. Budou všichni sedět v sále a on na pohovce s Olimpijí. Prokletá Olimpija! Jednou se smála mému obličeji

a odmítla mě. Olimpiji vytahám za vlasy a Zverkova za uši! Ne, raději za jedno ucho a za ucho ho provedu celým pokojem. Možná mě všichni začnou bít a vystrkají mě. To dokonce určitě. Ať! Přece jen jsem facku dal první já: je to moje iniciativa; a podle zákonů cti je to všechno; je už ocejchovaný a žádným bitím už tu facku ze sebe nesmyje, leda soubojem. Bude se muset bít. Ať mě tedy teď bijí. Ať, nevděčníci! Nejvíc mě bude bít Trudoljubov: je tak silný; Ferfičkin se přichytí ze strany a určitě za vlasy, to jistě. Ale ať, ať! Na to jsem šel. Jejich skopové palice budou nakonec přece jen muset rozlousknout, co je na tom všem tragického! Až mě budou táhnout ke dveřím, zakřičím na ně, že ve skutečnosti nestojí ani za můj malíček."

„Pohoň, vozko, pohoň!" zakřičel jsem na drožkáře.

Dokonce sebou trhl a švihl bičem. Moc divoce jsem vykřikl.

„Za úsvitu se bijeme, to je už rozhodnuto. S departementem je konec. Ferfičkin předtím řekl místo departement – lepartement. Ale kde vzít pistole? Nesmysl! Vezmu si zálohu na plat a koupím je. A prach, a kulky? To je věc sekundanta. A jak to všechno stihnout do úsvitu? A kde vezmu sekundanta? Nemám známé…"

„Nesmysl!" vykřikl jsem a rozvířil se ještě víc. „Nesmysl!"

„První, koho na ulici potkám a na koho se obrátím, je povinen být mým sekundantem stejně, jako je povinen vytáhnout z vody tonoucího. Musí se připustit i ty nejvýstřednější případy. Vždyť i kdybych zítra požádal za sekundanta samotného ředitele, i ten by musel souhlasit už jen z rytířského cítění a zachovat tajemství! Anton Antonyč…"

Jde o to, že právě v té chvíli jsem jasněji a zřetelněji než kdokoli na celém světě viděl celou tu nejohavnější nesmyslnost svých předpokladů i celý rub medaile, ale…

„Pohoň, vozko, pohoň, ty šelmo, pohoň!"

„Ech, milostpane!" pronesla ta venkovská síla.

Najednou mě ovanul chlad.

„A nebylo by lepší… a nebylo by lepší… rovnou teď domů? Ach, můj bože! proč, proč jsem se včera vnutil na ten oběd! Ale ne, nemožné! A ta tříhodinová procházka od stolu ke kamnům? Ne, oni, oni, a nikdo jiný mi musí za tu procházku zaplatit! Musejí tu potupu smýt!“

„Pohoň!“

„A co když mě dají na policii? Neodváží se! Budou se bát skandálu. A co když Zverkov z pohrdání souboj odmítne? To dokonce určitě; ale pak jim dokážu… Vrhnu se pak na poštovní dvůr, až bude zítra odjíždět, chytím ho za nohu, strhnu z něj plášť, až bude lézt do vozu. Zakousnu se mu zuby do ruky, kousnu ho. ‚Podívejte se všichni, kam až se dá dohnat zoufalý člověk!‘ Ať mě bije do hlavy, a všichni ostatní zezadu. Celému publiku zakřičím: ‚Podívejte se, tady je mladé štěně, které jede okouzlovat Čerkešanky s mým plivancem na tváři!‘

„Samozřejmě, potom už je všechno ztraceno! Departement zmizel z povrchu zemského. Chytí mě, budou mě soudit, vyhodí mě ze služby, zavřou mě do vězení, pošlou mě na Sibiř, do vyhnanství. Nevadí! Za patnáct let se za ním potáhnu v hadrech, jako žebrák, až mě pustí z vězení. Najdu ho někde v gubernském městě. Bude ženatý a šťastný. Bude mít dospělou dceru… Řeknu: ‚Podívej se, netvore, podívej se na mé vpadlé tváře a na mé hadry! Ztratil jsem všechno – kariéru, štěstí, umění, vědu, *milovanou ženu*, a všechno kvůli tobě. Tady jsou pistole. Přišel jsem vybít svou pistoli a… a odpouštím ti.‘ Pak vystřelím do vzduchu a už o mně nikdo neuslyší…“

Dokonce jsem se rozplakal, i když jsem v tutéž chvíli úplně přesně věděl, že je to všechno ze Silvia a z Lermontovovy „Maškarády“. A najednou jsem se strašně zastyděl, tak strašně, že jsem zastavil koně, vylezl ze saní a postavil se do sněhu uprostřed ulice. Drožkář se na mě s údivem díval a vzdychal.

Co dělat? Ani tam se nedalo – vycházel z toho nesmysl; a nechat věci být se taky nedalo, protože pak z toho vyjde… Pane bože! Jak se to dá nechat být! A po takových urážkách!

„Ne!“ vykřikl jsem a znovu se vrhl do saní. „Je to předurčeno, je to osud! pohoň, pohoň, tam!“

A netrpělivostí jsem vozku uhodil pěstí do krku.

„Ale co děláš, proč se pereš?“ zakřičel mužíček, ale přece jen švihl herku, takže začala vyhazovat zadníma nohama.

Mokrý sníh padal hustými vločkami; rozepjal jsem se, nestaral jsem se o něj. Zapomněl jsem na všechno ostatní, protože jsem se definitivně rozhodl pro facku a s hrůzou jsem cítil, že se to přece *určitě hned*, teď stane a že *to už nezastaví žádná síla*. Opuštěné lucerny se zachmuřeně míhaly ve sněžné mlze jako pochodně na pohřbu. Sníh se mi nacpal pod plášť, pod kabát, pod nákrčník a tam tál; nezakrýval jsem se: vždyť i tak už bylo všechno ztraceno! Konečně jsme dojeli. Vyskočil jsem skoro bez sebe, vyběhl jsem po schodech a začal jsem bušit do dveří rukama i nohama. Zvlášť nohy mi v kolenou strašně slábly. Otevřeli nějak rychle; jako by věděli, že přijedu. Simonov totiž opravdu předem upozornil, že možná přijde ještě jeden, a tady bylo nutné upozorňovat předem a vůbec dělat opatření. Byl to jeden z tehdejších „módních obchodů“, které už policie dávno vyhubila. Ve dne to byl opravdu obchod; a večer sem mohli přijíždět na návštěvu ti, kdo měli doporučení. Rychlými kroky jsem prošel tmavým krámem do sálu, který jsem znal, kde hořela jen jedna svíčka, a zarazeně jsem se zastavil: nikdo tam nebyl.

„Kde jsou?“ zeptal jsem se kohosi.

Ale oni se už samozřejmě stačili rozejít…

Přede mnou stála jakási osoba s hloupým úsměvem, sama madam, která mě trochu znala. Za chvíli se otevřely dveře a vešla jiná osoba.

Aniž jsem čemukoli věnoval pozornost, chodil jsem po pokoji a zřejmě jsem mluvil sám se sebou. Jako bych byl zachráněn před smrtí a celou svou bytostí jsem to radostně tušil: vždyť já bych mu facku dal, určitě, určitě bych mu facku dal! Ale teď tu nejsou a… všechno zmizelo, všechno se změnilo!… Rozhlížel jsem se. Ještě jsem

se nemohl vzpamatovat. Mechanicky jsem se podíval na dívku, která vešla: mihla se přede mnou svěží, mladá, trochu bledá tvář s rovným tmavým obočím, s vážným a jakoby trochu udiveným pohledem. Hned se mi to zalíbilo; nenáviděl bych ji, kdyby se usmívala. Začal jsem si ji pozorněji prohlížet, a jakoby s námahou: myšlenky se mi ještě úplně nesebraly. V té tváři bylo něco prostodušného a dobrého, ale nějak podivně vážného. Jsem si jistý, že na tom tady prodělávala a že si jí nikdo z těch hlupáků nevšiml. Ostatně se nedala nazvat krasavicí, i když byla vysoká, silná, dobře rostlá. Oblečená byla nesmírně prostě. Něco ohavného mě kouslo; šel jsem přímo k ní…

Náhodou jsem se podíval do zrcadla. Můj rozjitřený obličej mi připadal nanejvýš odporný: bledý, zlý, podlý, s rozcuchanými vlasy. „To nevadí, tomu jsem rád," pomyslel jsem si, „jsem právě rád, že se jí budu zdát odporný; je mi to příjemné…"

VI

...Někde za přepážkou, jako by pod nějakým silným tlakem, jako by je někdo škrtil – zachraptěly hodiny. Po nepřirozeně dlouhém chraptění následovalo tenounké, ošklivé a nějak nečekaně rychlé zvonění – jako by někdo najednou vyskočil dopředu. Odbily dvě. Probral jsem se, i když jsem nespal, jen jsem ležel v polozapomnění.

V pokoji úzkém, stísněném a nízkém, zastaveném obrovskou šatní skříní a zaházeném krabicemi, hadry a všelijakým starým šatstvem – byla skoro úplná tma. Oharek, který svítil na stole na druhém konci pokoje, úplně dohasínal a jen občas maličko zablikal. Za několik minut měla nastat naprostá tma.

Netrvalo dlouho, než jsem se vzpamatoval; všechno se mi naráz, bez námahy, hned vybavilo, jako by to na mě číhalo, aby se na mě mohlo znovu vrhnout. Ostatně i v samém polozapomnění mi v paměti pořád zůstával jakýsi bod, který se nijak nedal zapomenout a kolem kterého těžce kroužily mé ospalé sny. Ale bylo to zvláštní: všechno, co se mi ten den stalo, mi teď, po probuzení, připadalo dávno, dávno minulé, jako bych to všechno už dávno, dávno přežil.

V hlavě jsem měl jako zakouřeno. Něco jako by se nade mnou vznášelo, dotýkalo se mě, dráždilo mě a znepokojovalo. Stesk a žluč se znovu vzdouvaly a hledaly průchod. Najednou jsem vedle sebe uviděl dvě otevřené oči, které si mě zvědavě a upřeně prohlížely. Ten pohled byl chladně lhostejný, zachmuřený, jako úplně cizí; bylo z něj těžko.

V mozku se mi zrodila zachmuřená myšlenka a prošla mi celým tělem jakýmsi ošklivým pocitem, podobným tomu, když člověk vstoupí do podzemí, vlhkého a zatuchlého. Bylo nějak nepřirozené, že si ty dvě oči usmyslely začít si mě prohlížet právě až teď. Vzpomněl jsem si

taky, že jsem s tou bytostí za celé dvě hodiny nepromluvil ani slovo a vůbec jsem to nepovažoval za nutné; dokonce se mi to předtím z nějakého důvodu líbilo. Teď se mi ale najednou živě vybavila nesmyslná představa zhýralosti, odporná jako pavouk, zhýralosti, která bez lásky, hrubě a nestydatě začíná rovnou tím, čím se pravá láska korunuje. Dlouho jsme se tak na sebe dívali, ale ona před mýma očima své oči nesklopila a svůj pohled nezměnila, takže mi z nějakého důvodu nakonec začalo být úzko.

„Jak se jmenuješ?“ zeptal jsem se úsečně, abych to měl rychle za sebou.

„Liza,“ odpověděla skoro šeptem, ale nějak docela nevlídně, a odvrátila oči.

Chvíli jsem mlčel.

„Dneska je počasí… sníh… ohavné!“ pronesl jsem skoro pro sebe, sklesle jsem si dal ruku za hlavu a díval se do stropu.

Neodpovídala. Celé to bylo nechutné.

„Jsi odsud?“ zeptal jsem se po chvíli, skoro rozmrzele, a trochu jsem k ní otočil hlavu.

„Ne.“

„Odkud?“

„Z Rigy,“ řekla neochotně.

„Němka?“

„Ruska.“

„Jsi tu dlouho?“

„Kde?“

„V tomhle domě.“

„Dva týdny.“ Mluvila čím dál úsečněji. Svíčka úplně zhasla; už jsem nedokázal rozeznat její tvář.

„Otce a matku máš?“

„Ano… ne… mám.“

„Kde jsou?“

„Tam… v Rize.“

„Co jsou zač?“

„Jen tak…“

„Jak to, jen tak? Kdo jsou, jakého stavu?“

„Měšťané.“

„Žila jsi pořád s nimi?“

„Ano.“

„Kolik je ti let?“

„Dvacet.“

„Tak proč jsi od nich odešla?“

„Jen tak…“

To *jen tak* znamenalo: dej mi pokoj, je mi z toho zle. Zmlkli jsme.

Bůhví proč jsem neodcházel. Mně samotnému bylo čím dál víc zle a teskno. Obrazy celého uplynulého dne mi nějak samy od sebe, bez mé vůle, začaly bez ladu a skladu procházet pamětí. Najednou jsem si vzpomněl na jednu scénu, kterou jsem ráno viděl na ulici, když jsem ustaraně klusal do úřadu.

„Dneska vynášeli rakev a málem ji upustili,“ pronesl jsem najednou nahlas, vůbec jsem nechtěl začínat rozhovor, jen tak, skoro neúmyslně.

„Rakev?“

„Ano, na Senném; vynášeli ji ze sklepa.“

„Ze sklepa?“

„Ne ze sklepa, ale ze suterénu… no víš… tam dole… z jednoho nerestného domu… Kolem byla taková špína… Skořápky, smetí… páchlo to… bylo to hnusné.“

Ticho.

„Dneska je ošklivé pohřbívat!“ začal jsem znovu, jen abych nemlčel.

„Proč ošklivé?“

„Sníh, plískanice…“ Zívl jsem.

„To je jedno,“ řekla najednou po chvíli mlčení.

„Ne, je to hnusné…“ Znovu jsem zívl. „Hrobníci určitě nadávali, protože je ten sníh máčel. A v hrobě určitě byla voda.“

„Proč by v hrobě byla voda?“ zeptala se s jakousi zvědavostí, ale vyslovovala ještě hruběji a úsečněji než předtím. Mě najednou něco začalo popichovat.

„No přece, voda, na dně, tak na šest palců. Tady na Volkovském nevykopeš suchý ani jeden hrob.“

„Proč?“

„Jak to, proč? Je to takové vodnaté místo. Všude je tu bažina. Tak je do té vody rovnou kladou. Viděl jsem to sám… mockrát…“

Neviděl jsem to ani jednou a na Volkovském hřbitově jsem nikdy nebyl, jen jsem slyšel, jak o tom lidi vyprávějí.

„Copak je ti to jedno, umřít?“

„A proč bych umírala?“ odpověděla, jako by se bránila.

„Jednou přece umřeš, a umřeš úplně stejně jako ta dnešní nebožka. To byla… taky jedna dívka… Umřela na souchotiny.“

„Děvka by umřela ve špitále…“ Ona už o tom ví, pomyslel jsem si, a řekla: děvka, a ne dívka.

„Dlužila madam,“ namítl jsem a ta hádka mě čím dál víc popichovala, „a sloužila jí skoro až do samého konce, i když měla souchotiny. Kočí kolem si o tom povídali s vojáky. Asi to byli její bývalí známí. Smáli se. Ještě jí chtěli v krčmě připít na památku.“ I tady jsem toho hodně nalhal.

Ticho, hluboké ticho. Ani se nepohnula.

„A to se snad ve špitále umírá líp?“

„Není to jedno?… A proč bych vůbec měla umírat?“ dodala podrážděně.

„Když ne teď, tak potom?“

„No tak potom…“

„To určitě! Teď jsi mladá, hezká, svěží – proto si tě tolik cení. Ale po roce takového života už nebudeš taková, uvadneš.“

„Po roce?“

„V každém případě budeš mít po roce menší cenu,“ pokračoval jsem škodolibě. „A tak odsud přejdeš někam níž, do jiného domu. Za další rok do třetího domu, pořád níž a níž, a za nějakých sedm let skončíš na Senném ve sklepě. To by ještě bylo dobré. Ale co když se u tebe k tomu všemu objeví ještě *nějaká* nemoc, no, třeba slabost na prsou… nebo nastydneš, nebo něco jiného. V takovém životě nemoc těžko odchází. Když se přichytí, tak se možná už nepustí. A umřeš.“

„Tak umřu,“ odpověděla už úplně zlostně a prudce se pohnula.

„Ale vždyť je to škoda.“

„Koho?“

„Škoda života.“

Ticho.

„Měla jsi ženicha? Co?“

„Co je vám po tom?“

„Však já tě nevyslýchám. Co je mi po tom. Proč se zlobíš? Samozřejmě jsi mohla mít své nepříjemnosti. Co mně do toho? Jen tak, je mi to líto.“

„Koho?“

„Tebe je mi líto.“

„Není proč…“ zašeptala sotva slyšitelně a znovu sebou pohnula.

To mě okamžitě rozzlobilo. Cože! Já jsem k ní byl tak mírný, a ona…

„A co si vlastně myslíš? Že jsi na dobré cestě, co?“

„Nic si nemyslím.“

„To je právě špatné, že si nic nemyslíš. Vzpamatuj se, dokud je čas. A čas ještě je. Jsi ještě mladá, hezká; mohla bys někoho milovat, vdát se, být šťastná…“

„Ne všechny vdané jsou šťastné,“ odsekla tím svým dřívějším hrubým drmolením.

„Ne všechny, samozřejmě – ale přece je to mnohem lepší než tady. Nesrovnatelně lepší. A s láskou se dá žít i bez štěstí. I v žalu je život

krásný, je krásné žít na světě, ať se žije jakkoli. Ale co je tady, kromě… smradu. Fuj!“

Odvrátil jsem se s odporem; to už jsem chladně nemudroval. Sám jsem začínal cítit, co říkám, a rozohňoval jsem se. Už jsem dychtil vyložit své nejdražší *myšlenečky*, vysezené v koutě. Něco se ve mně najednou rozhořelo, jakýsi cíl se „objevil“.

„Nedívej se na to, že jsem tady, já ti nejsem příkladem. Já jsem možná ještě horší než ty. Ostatně jsem sem zašel opilý,“ pospíšil jsem si přece jen, abych se ospravedlnil. „A kromě toho muž ženě vůbec není příkladem. To je jiná věc; já se sice špiním a mažu, ale zato nejsem ničí otrok; byl jsem tu a odešel, a už tu nejsem. Setřesu to ze sebe a jsem zase jiný. Ale vezmi si, že ty jsi hned od samého začátku – otrokyně. Ano, otrokyně! Dáváš všechno, celou svou vůli. A potom budeš chtít ty řetězy přetrhnout, ale to už ne: budou tě omotávat čím dál pevněji. To už je takový prokletý řetěz. Já ho znám. O ostatním už ani nemluvím, tomu bys možná ani nerozuměla, ale řekni mi: vždyť ty už jsi určitě dlužná madam? No, tak vidíš!“ dodal jsem, i když mi neodpověděla, jen mlčky, celou svou bytostí poslouchala, „tady máš ten řetěz! Už se nikdy nevykoupíš. Tak to zařídí. Jako bys upsala duši ďáblu… … A kromě toho já… možná jsem taky stejně nešťastný, co ty víš, a schválně lezu do bláta, taky ze stesku. Vždyť lidi pijou ze žalu: no, a já jsem tady – ze žalu. Tak řekni, co je na tom dobrého: tady jsme se my dva… sešli… před chvílí, a za celou tu dobu jsme spolu nepromluvili ani slovo, a ty sis mě teprve potom začala prohlížet jako divoška; a já tebe taky. Copak se takhle miluje? Copak se takhle má člověk sbližovat s člověkem? To je samá hanebnost, nic jiného!“

„Ano!“ přisvědčila mi ostře a spěšně. Dokonce mě ta spěšnost jejího *ano* překvapila. Takže i jí se možná honila hlavou stejná myšlenka, když si mě před chvílí prohlížela? Takže i ona už je schopná nějakých myšlenek?… „Čert vem, to je zajímavé, to je mi – *blízké*,“ myslel jsem

si a skoro jsem si přitom mnul ruce. „A jak by si člověk neporadil s takovou mladou duší?…“

Nejvíc mě strhávala ta hra.

Otočila hlavu blíž ke mně a, jak se mi ve tmě zdálo, podepřela si ji rukou. Možná si mě prohlížela. Jak jsem litoval, že nemůžu rozeznat její oči. Slyšel jsem její hluboké dýchání.

„Proč jsi sem přijela?“ začal jsem už s jistou autoritou.

„Jen tak…“

„A přitom jak dobře by se žilo v otcovském domě! Teplo, volnost; vlastní hnízdo.“

„A co když tam je ještě hůř?“

„Musím trefit tón,“ blesklo mi hlavou, „se sentimentalitou asi moc nepořídím.“

Ostatně, to mi jen tak blesklo hlavou. Přísahám, že mě opravdu zajímala. Kromě toho jsem byl nějak rozměklý a naladěný. A šibalství se přece tak snadno snáší s citem.

„Kdo by to popíral!“ pospíšil jsem si s odpovědí. „Stává se všechno. Však já jsem si jistý, že ti někdo ublížil a že spíš oni se provinili proti tobě než ty proti *nim*. Já přece o tvém příběhu nic nevím, ale taková dívka jako ty sem určitě nepřijde z vlastní chuti…“

„Jaká taková dívka jsem?“ zašeptala sotva slyšitelně; ale já jsem to zaslechl.

„Čert vem, vždyť já lichotím. To je hnusné. Ale možná je to i dobře…“ Mlčela.

„Vidíš, Lizo – řeknu ti něco o sobě! Kdybych měl od dětství rodinu, nebyl bych takový, jaký jsem teď. Často na to myslím. Ať je v rodině sebehůř – pořád jsou to otec a matka, a ne nepřátelé, ne cizí lidé. Aspoň jednou za rok ti projeví lásku. Přece jen víš, že jsi doma. Já jsem vyrostl bez rodiny; proto ze mě asi vyrostl takový… necita.“

Znovu jsem vyčkával.

„Možná ani nerozumí," myslel jsem si, „a je to i směšné – takové mravní kázání."

„Kdybych byl otec a měl vlastní dceru, myslím, že bych dceru miloval víc než syny, opravdu," začal jsem oklikou, jako bych mluvil o něčem jiném, abych ji rozptýlil. Přiznávám, že jsem se červenal.

„A proč?" zeptala se.

Á, takže poslouchá!

„Jen tak; nevím, Lizo. Víš: znal jsem jednoho otce, byl to přísný, drsný člověk, a před dcerou klečel na kolenou, líbal jí ruce i nohy, nemohl se na ni vynadívat, opravdu. Ona tančí na večírku, a on stojí pět hodin na jednom místě a nespustí z ní oči. Byl do ní celý blázen; to já chápu. Ona se v noci unaví a usne, a on se probudí a jde ji spící líbat a žehnat jí křížkem. Sám chodí v umaštěném kabátku, na všechny je skoupý, ale jí kupuje i za poslední peníze, dává jí bohaté dárky, a to je radosti, když se jí dárek líbí. Otec má dcery vždycky radši než matka. Některá dívka má doma veselý život! A já bych svou dceru asi ani nevdával."

„A jak to?" zeptala se a maličko se pousmála.

„Žárlil bych, namouduši. No jak by mohla líbat jiného? Mít cizího radši než otce? To je těžké si i představit. Samozřejmě, to všechno jsou nesmysly; samozřejmě, každý nakonec dostane rozum. Ale já bych se asi, než bych ji dal, utrápil samou starostí: všechny ženichy bych vyřadil. A nakonec bych to stejně skončil tak, že bych ji dal tomu, koho má ona sama ráda. Ten, koho si dcera sama zamiluje, se totiž otci vždycky zdá ze všech nejhorší. Tak už to je. Kvůli tomu bývá v rodinách hodně zlého."

„Jiní jsou rádi, když můžou dceru prodat, natož aby ji počestně provdali," pronesla najednou.

Á! Tak o tohle jde!

„To je, Lizo, v těch prokletých rodinách, kde není ani bůh, ani láska," chytil jsem se toho horlivě, „a kde není láska, tam není ani ro-

zum. Takové rodiny jsou, pravda, ale o těch já nemluvím. Ty jsi ve své rodině asi nic dobrého nezažila, když takhle mluvíš. Jsi doopravdy nějaká nešťastná. Hm… Většinou se to všechno děje z chudoby."

„A to je to snad u pánů lepší? I v chudobě žijou poctiví lidé dobře."

„Hm… ano. Možná. A pak ještě tohle, Lizo: člověk rád počítá jen své neštěstí, ale své štěstí nepočítá. Kdyby ho spočítal, jak se patří, viděl by, že je ho dost připraveno pro každý úděl. No, a co když se v rodině všechno podaří, bůh požehná, muž bude dobrý, miluje tě, hýčká tě, nehne se od tebe! To je v takové rodině dobře! Dokonce i někdy napůl se žalem je dobře; a kde není žal? Možná se vdáš, *sama poznáš*. Zato vezmi si třeba jen ten první čas po svatbě s tím, koho miluješ: kolik štěstí, kolik štěstí někdy přijde! A vůbec ne zřídka. V tom prvním čase dokonce i hádky s mužem dobře končí. Některá žena, čím víc miluje, tím víc hádek s mužem rozpoutá. Opravdu; znal jsem jednu takovou: ‚Tak vidíš, mám tě moc ráda, a z lásky tě trápím, a ty si to uvědom.' Víš, že člověka lze z lásky schválně trápit? Většinou ženy. A ona si přitom pro sebe myslí: ‚Zato ho budu potom tak milovat, tak ho zahrnu něhou, že teď není hřích ho trochu potrápit.' A všichni v domě se z vás radují, a je dobře, a veselo, a pokojně, a počestně… Jiné zase bývají žárlivé. Když on někam odejde – znal jsem jednu takovou –, nevydrží to, uprostřed noci vyskočí a potichoučku běží se podívat: není tam, není v tom domě, není s tou? To už je zlé. A sama ví, že je to zlé, a srdce se jí svírá a trestá se, ale přece miluje; všechno je to z lásky. A jak je krásné usmířit se po hádce, sama se mu omluvit nebo mu odpustit! A oběma je najednou tak dobře, tak dobře – jako by se znovu potkali, znovu se vzali, jako by jejich láska začínala znovu. A nikdo, vůbec nikdo nemá vědět, co se děje mezi mužem a ženou, když se mají rádi. A ať se pohádají jakkoli – ani vlastní matku si nesmějí volat za soudce a jeden na druhého jí žalovat. Sami jsou si soudci. Láska je boží tajemství a má být skrytá před všemi cizími zraky, ať se stane cokoli. Je pak svatější, lepší. Víc se navzájem váží, a na úctě hodně stojí. A když už

jednou láska byla, když se brali z lásky, proč by láska měla pominout! Copak se nedá udržet? Málokdy se stane, že se udržet nedá. No a když se trefí muž dobrý a poctivý, jak by tu mohla láska pominout? První manželská láska pomine, pravda, ale potom přijde láska ještě lepší. Pak se sejdou duší, všechno budou dělat společně; nebudou mít před sebou tajemství. A až přijdou děti, pak se každé, i to nejtěžší období zdá štěstím; jen mít rád a být statečný. Pak je i práce veselá, pak si člověk kvůli dětem někdy odepře i chleba, a i to je veselé. Vždyť tě za to potom budou mít rády; takže si vlastně střádáš pro sebe. Děti rostou – cítíš, že jsi jim příkladem, že jsi jim oporou; že i když umřeš, ponesou celý život tvé city a myšlenky, protože je dostaly od tebe, převezmou tvůj obraz a podobu. Takže je to veliká povinnost. Jak by se tu otec s matkou nesblížili ještě víc? Říká se, že mít děti je těžké? Kdo to říká? To je nebeské štěstí! Máš ráda malé děti, Lizo? Já je mám strašně rád. Víš – takový růžový chlapeček, saje ti z prsu, a kterému muži by se srdce neobrátilo k ženě, když vidí, jak sedí s jeho dítětem! Děťátko růžové, baculaté, rozvalí se, rozplývá se blahem; nožičky a ručičky jako nalité, nehtíky čisťoučké, malinkaté, tak malinkaté, že je to k smíchu se na ně dívat, očička, jako by už všechno chápalo. A když saje – ručičkou ti tahá za prs, hraje si. Přijde otec – odtrhne se od prsu, celé se prohne dozadu, podívá se na otce, rozesměje se – jako by to bylo bůhvíjak k smíchu – a zase, zase se dá do sání. A jindy si vezme a kousne matku do prsu, když se mu už prořezávají zoubky, a očičkama po ní šilhá: ‚Vidíš, kousl jsem tě!' Copak tady není samé štěstí, když jsou ti tři, muž, žena a dítě, spolu? Za takové chvilky se dá hodně odpustit. Ne, Lizo, napřed se člověk musí sám naučit žít, a teprve potom obviňovat jiné!"

„Obrázky, právě takovými obrázky na tebe musím!" pomyslel jsem si, i když jsem, namouduši, mluvil s citem, a najednou jsem zčervenal. „A co když se najednou rozesměje, kam se pak podím?" Ta myšlenka mě rozzuřila. Ke konci řeči jsem se opravdu rozohnil, a teď moje ješit-

nost nějak trpěla. Ticho trvalo dál. Dokonce jsem do ní chtěl šťouchnout.

„Nějak vy…“ začala najednou a zarazila se.

Ale já už jsem všechno pochopil: v jejím hlase se už chvělo něco jiného, ne ostrého, ne hrubého a vzdorovitého jako ještě nedávno, ale něco měkkého a stydlivého, tak stydlivého, že jsem se najednou sám před ní nějak zastyděl a připadal jsem si provinile.

„Co?“ zeptal jsem se s něžnou zvědavostí.

„No vy…“

„Co?“

„Nějak vy… jako byste mluvil podle knížky,“ řekla, a v jejím hlase jako by najednou zase zaznělo cosi posměšného.

Ta poznámka mě bolestně štípla. To jsem nečekal.

Ani jsem nepochopil, že se schválně maskovala posměchem, že je to obvyklý poslední úskok lidí stydlivých a v srdci cudných, kterým někdo hrubě a dotěrně leze do duše a kteří se z pýchy do poslední chvíle nevzdávají a bojí se před vámi vyslovit svůj cit. Měl jsem to uhodnout už podle nesmělosti, s jakou se ke svému posměchu na několikrát odhodlávala, než se ho nakonec odvážila vyslovit. Ale neuhodl jsem to a zmocnil se mě zlý pocit.

„Jen počkej,“ pomyslel jsem si.

VII

„Ale jdi, Lizo, jakápak knížka, když je mi z toho samotnému hnusně, i když se mě to netýká. Ale vlastně se mě to týká. Mně se teď tohle všechno v duši probudilo… Copak, copak tobě samé tady není hnusně? Ne, zvyk asi znamená hodně! Čert ví, co dokáže zvyk z člověka udělat. Copak si vážně myslíš, že nikdy nezestárneš, že budeš věčně hezká a že si tě tu budou držet až na věky věků? To už ani nemluvím o tom, že i tady je to svinstvo… Ostatně, o tom tvém nynějším živobytí ti řeknu tohle: teď jsi sice mladá, pohledná, hodná, máš duši, máš cit; ale víš, že mně, hned jak jsem se před chvílí probral, bylo hnusné být tady s tebou? Sem se přece člověk může dostat jedině opilý. Ale kdybys byla někde jinde, kdybys žila, jak žijí dobří lidé, tak bych ti možná nejen nadbíhal, ale prostě bych se do tebe zamiloval, byl bych rád za každý tvůj pohled, natož za slovo; číhal bych na tebe u vrat, klečel bych před tebou na kolenou; díval bych se na tebe jako na svou nevěstu a ještě bych to pokládal za čest. Neodvážil bych se o tobě pomyslet nic nečistého. Ale tady přece vím, že stačí, abych hvízdl, a ty, chceš nechceš, musíš jít se mnou, a to se neptám já tvé vůle, ale ty mojí. I ten poslední mužik, když se dá najmout za čeledína, přece jen nezaprodá celého sebe, a ví, že jeho službě jednou bude konec. A kde je konec té tvé? Jen si to představ: co tady dáváš? co zaprodáváš? Duši, duši, nad kterou nemáš moc, zaprodáváš spolu s tělem! Svou lásku dáváš na pospas každému opilci! Lásku! – vždyť ta je všechno, vždyť je to diamant, dívčí poklad, ta láska! Vždyť aby si ji zasloužil, je leckdo ochoten položit duši, jít na smrt. A jakou cenu má teď tvoje láska? Jsi celá koupená, úplně celá, a proč se tu tedy ještě ucházet o lásku, když i bez lásky je možné všechno. Vždyť pro dívku není větší urážky, chápeš to? Slyšel

jsem, že vás, hlupačky, tady utěšují – dovolují vám tu mít milence. Ale to je jen hra, jen podvod, jen výsměch, a vy tomu věříte. Copak tě on doopravdy miluje, ten milenec? Nevěřím. Jak tě může milovat, když ví, že tě od něj každou chvíli zavolají. Je to po tom všem hnusák! Váží si tě aspoň za mák? Co máš s ním společného? Směje se ti a ještě tě okrádá – v tom je celá jeho láska! Ještě dobře, že tě nebije. Ale možná i bije. Zeptej se ho, jestli takového máš: jestli si tě vezme? Vždyť se ti vysměje do očí, jestli na tebe rovnou neplivne nebo tě nezmlátí – a sám přitom možná nemá cenu ani dva zlámané groše. A za co, jen si to představ, jsi tu zahubila svůj život? Za to, že ti dávají kafe a že tě dosyta krmí? Vždyť proč tě krmí? Jiné, počestné, by takové sousto nešlo do krku, protože ví, proč ji krmí. Tady jsi dlužná, no a pořád budeš dlužná, a budeš dlužná až do úplného konce, až do chvíle, kdy se tě hosté začnou štítit. A to přijde brzy, nespoléhej na mládí. Tady to přece všechno letí jako s poštovními koňmi. Pak tě vyhodí. A nejen tak prostě vyhodí, ale dlouho předtím do tebe začnou rýpat, začnou ti vyčítat, začnou ti nadávat – jako by to nebyla ty, kdo madam dal své zdraví a kdo pro ni zadarmo zmařil mládí i duši, ale jako bys ji naopak ty zruinovala, přivedla na mizinu, okradla. A nečekej žádnou podporu: i ty tvoje kamarádky se do tebe pustí, aby se madam zalíbily, protože tady jsou všichni v otroctví a svědomí i soucit dávno ztratili. Zpodlily se, a ošklivější, podlejší a urážlivější nadávky než ty jejich na celé zemi nejsou. A tady všechno položíš, všechno, bez výhrady – i zdraví, i mládí, i krásu, i naděje, a ve dvaadvaceti budeš vypadat jako pětatřicetiletá, a ještě dobře, jestli nebudeš nemocná, modli se za to k bohu. Teď si asi myslíš, že vůbec nepracuješ, že se tu jen hýří! Vždyť těžší a otročtější práce na světě není a nikdy nebyla. Člověk by řekl, že už jen srdce by se mělo celé rozplynout v slzách. A neopovážíš se říct ani slovo, ani půl slova, až tě odsud vyženou, odejdeš jako provinilá. Přejdeš jinam, potom zase jinam, potom ještě někam a nakonec se dostaneš až na Senné. A tam už tě začnou bít jen tak mimochodem; to je tamní zdvořilost;

tam host neumí ani pomazlit, aby přitom neuhodil. Nevěříš, že je to tam tak odporné? Jdi se tam někdy podívat, možná to uvidíš na vlastní oči. Já jsem tam jednou na Nový rok viděl jednu, u dveří. Vystrčily ji ven její vlastní kamarádky, pro legraci, aby trochu promrzla, protože moc řvala, a zavřely za ní dveře. V devět hodin ráno už byla úplně opilá, rozcuchaná, napůl nahá, celá zbitá. Obličej nabílený, ale oči samá modřina; z nosu a z úst jí tekla krev: nějaký kočí ji zrovna zřídil. Sedla si na kamenné schůdky, v rukou měla nějakou slanou rybu; řvala, cosi naříkala nad svým „vosudem" a tou rybou mlátila do schodů. A u vchodu se nahrnuli kočí a opilí vojáci a pošťuchovali ji. Nevěříš, že i ty budeš taková? Já bych tomu taky nechtěl věřit, ale co ty víš, možná že před deseti, před osmi lety tahle stejná, s tou slanou rybou, sem odněkud přijela svěžounká jako cherubínek, nevinná, čisťoučká; o zlu nevěděla, při každém slově se červenala. Možná byla stejná jako ty, hrdá, citlivá na urážky, jiná než ostatní, dívala se jako královna a sama věděla, že celé štěstí čeká toho, kdo by ji miloval a koho by milovala ona. Vidíš, jak to skončilo? A co když se jí v té chvíli, kdy tou rybou mlátila o špinavé schody, opilá a rozcuchaná, co když se jí právě v té chvíli vybavila všechna ta dřívější, čistá léta v otcovském domě, kdy ještě chodila do školy a sousedovic syn na ni číhal na cestě a ujišťoval ji, že ji bude celý život milovat, že jí zasvětí svůj osud, a kdy si spolu slíbili, že se budou milovat navěky a že se vezmou, jen co vyrostou! Ne, Lizo, štěstí, štěstí pro tebe, jestli někde tam v koutě, ve sklepě, jako ta dnešní, co nejdřív umřeš na souchotiny. Do špitálu, říkáš? Dobře – odvezou tě, ale co když tě madam ještě potřebuje? Souchotiny jsou taková nemoc; to není horečka. Při nich člověk až do poslední chvíle doufá a říká, že je zdravý. Sám sebe utěšuje. A madam se to vyplácí. Neboj se, je to tak; duši jsi prodala, a k tomu jsi dlužná peníze, takže se ani neopovážíš pípnout. A až budeš umírat, všichni tě opustí, všichni se odvrátí – protože co si od tebe pak vezmou? Ještě ti budou vyčítat, že zabíráš místo zadarmo, že pořád neumíráš. Ani vodu si nevy-

prosíš, podají ti ji s nadávkou: ‚Kdypak už, ty mrcho, chcípneš; nedáš spát – sténáš, hosti se štítí.‘ To je pravda; takové řeči jsem sám zaslechl. Strčí tě, umírající, do nejsmradlavějšího kouta ve sklepě – tma, vlhko; co si tam pak, když budeš ležet sama, všechno promyslíš? Umřeš – narychlo tě upraví, cizí rukou, s bručením, s netrpělivostí – nikdo ti nepožehná, nikdo si nad tebou nevzdychne, jen aby tě měli co nejrychleji z krku. Koupí rakev, vynesou tě, jako dneska vynášeli tu chudinku, a půjdou tě do *krčmy* zapíjet. V hrobě břečka, svinstvo, mokrý sníh – kvůli tobě se přece nebudou s ničím párat? ‚Pouštěj ji, Vaňucho; koukej, ten její „vosud“ jde i tady nohama nahoru, taková už je. Zkraťty provazy, ty kluku.‘ – ‚Dobrý je to i takhle.‘ – ‚Co je dobrý? Koukej, leží na boku. Byl to taky člověk, nebo ne? No dobře, zasypávej.‘ A ani hádat se kvůli tobě dlouho nebudou chtít. Rychle tě zasypou mokrou modrou hlínou a půjdou do krčmy… A tím je konec tvé památky na zemi; za jinými chodí na hrob děti, otcové, manželé, ale u tebe – ani slza, ani povzdech, ani vzpomínka, a nikdo, vůbec nikdo, nikdy v celém širém světě za tebou nepřijde; tvé jméno zmizí z povrchu země – jako bys nikdy nebyla a nikdy se nenarodila! Bláto a bažina, a klidně si tam po nocích, když vstávají mrtví, tluč do víka rakve: ‚Pusťte mě, dobří lidé, na svět, ať si ještě požiju! Žila jsem – a život jsem neviděla, můj život skončil jako hadr na utírání; propili ho v krčmě na Senném; pusťte mě, dobří lidé, ještě jednou žít na světě!…‘“

Dostal jsem se do takového patosu, že se mi samotnému začalo svírat hrdlo, a… najednou jsem přestal, polekaně jsem se nadzvedl, bázlivě jsem sklonil hlavu a s bušícím srdcem jsem začal naslouchat. Bylo z čeho se zarazit.

Už dávno jsem tušil, že jsem jí převrátil celou duši a zlomil srdce, a čím víc jsem se o tom přesvědčoval, tím víc jsem toužil co nejrychleji a co nejsilněji dosáhnout cíle. Hra, ta hra mě strhla; ostatně nejen hra…

Věděl jsem, že mluvím těžkopádně, strojeně, dokonce knižně, zkrátka jinak jsem to ani neuměl než „jako podle knížky“. Ale to mě nemátlo; věděl jsem přece, tušil jsem, že mi porozumí a že právě ta knižnost může věci ještě víc pomoct. Ale teď, když jsem dosáhl účinku, jsem najednou dostal strach. Ne, nikdy, ještě nikdy jsem nebyl svědkem takového zoufalství! Ležela tváří dolů, obličej pevně zabořený do polštáře, který objímala oběma rukama. Rvalo jí to hruď. Celé její mladé tělo se chvělo jako v křečích. Vzlyky, které se jí nahromadily v hrudi, ji dusily, rvaly a najednou se s nářkem a křikem draly ven. Tehdy se k polštáři přitiskla ještě víc: nechtěla, aby se tady někdo, aby se jediná živá duše dozvěděla o jejím trápení a slzách. Kousala do polštáře, prokousla si ruku do krve – to jsem viděl až potom –, nebo se prsty zaťala do svých rozpletených copů a tak strnula v úsilí, zadržovala dech a zatínala zuby. Chtěl jsem jí začít něco říkat, poprosit ji, aby se uklidnila, ale cítil jsem, že se neodvažuji, a najednou jsem se sám, celý roztřesený jakousi zimnicí, skoro v hrůze, poslepu a jakž takž narychlo pustil do chystání na cestu. Byla tma: ať jsem se snažil sebevíc, nemohl jsem to rychle skončit. Najednou jsem nahmatal krabičku sirek a svícen s celou, nezačatou svíčkou. Sotva světlo ozářilo pokoj, Liza najednou vyskočila, posadila se a s jakousi zkřivenou tváří, s napůl šíleným úsměvem se na mě skoro nechápavě podívala. Posadil jsem se vedle ní a vzal ji za ruce; vzpamatovala se, vrhla se ke mně, chtěla mě obejmout, ale neodvážila se a tiše přede mnou sklonila hlavu.

„Lizo, má milá, já zbytečně… odpusť mi,“ začal jsem, ale ona mi stiskla ruce ve svých prstech takovou silou, že jsem pochopil, že neříkám to pravé, a přestal jsem.

„Tady je moje adresa, Lizo, přijď ke mně.“

„Přijdu…“ zašeptala odhodlaně a pořád ještě nezvedala hlavu.

„A teď půjdu, sbohem… na shledanou.“

Vstal jsem, vstala i ona a najednou celá zrudla, zachvěla se, popadla šátek, který ležel na židli, a přehodila si ho přes ramena až po bradu.

Když to udělala, znovu se nějak bolestně usmála, začervenala se a podivně se na mě podívala. Bolelo mě to; spěchal jsem pryč, chtěl jsem zmizet.

„Počkejte," řekla najednou, už v předsíni přímo u dveří, zastavila mě rukou za plášť, ve spěchu postavila svíčku a utekla – asi si na něco vzpomněla nebo mi chtěla něco přinést ukázat. Když odbíhala, celá zčervenala, oči se jí leskly, na rtech se objevil úsměv – co to jen může být? Chtě nechtě jsem počkal; vrátila se za minutu s pohledem, který jako by za něco prosil o odpuštění. Vůbec to už nebyla ta tvář, ten pohled jako předtím – zachmuřený, nedůvěřivý a umíněný. Její pohled byl teď prosebný, měkký, a zároveň důvěřivý, laskavý, nesmělý. Tak se dívají děti na ty, které mají moc rády a o něco je prosí. Oči měla světle hnědé, krásné oči, živé, dokázaly odrážet lásku i zachmuřenou nenávist.

Aniž mi cokoli vysvětlila – jako bych já jako nějaká vyšší bytost měl všechno vědět bez vysvětlování –, podala mi papírek. Celá její tvář v tu chvíli přímo zazářila tím nejnaivnějším, skoro dětským triumfem. Rozložil jsem ho. Byl to dopis pro ni od nějakého studenta medicíny nebo něčeho takového – velice vzletné, květnaté, ale nesmírně uctivé vyznání lásky. Na výrazy si teď nevzpomenu, ale velice dobře si pamatuji, že tím vznešeným slohem prosvítal opravdový cit, který se nedá napodobit. Když jsem dočetl, setkal jsem se s jejím horoucím, zvědavým a dětsky netrpělivým pohledem. Přikovala oči k mému obličeji a netrpělivě čekala – co řeknu? V několika slovech, narychlo, ale nějak radostně a jako by na to byla hrdá, mi vysvětlila, že byla někde na tanečním večírku, v rodinném domě, u jedněch „moc, moc hodných lidí, *rodinných lidí*, kde *ještě nic nevědí*, vůbec nic" – protože ona je tady teprve nová a jen tak... a vůbec se ještě nerozhodla, že zůstane, a určitě odejde, jakmile zaplatí dluh... „No a byl tam ten student, celý večer s ní tančil, mluvil s ní, a ukázalo se, že ji znal už v Rize, ještě jako dítě, hrávali si spolu, jenže už je to moc dávno – a zná i její rodiče, ale *o to-*

mhle že neví nic, nic, vůbec nic a ani to netuší! A druhý den po tom tanci – to bylo před třemi dny – poslal po kamarádce, se kterou na večírek jela, tenhle dopis… a… no, to je všechno."

Když dovyprávěla, nějak stydlivě sklopila své zářící oči.

Chudinka, schovávala si dopis od toho studenta jako drahocennost a běžela pro tu svou jedinou drahocennost, protože nechtěla, abych odešel a nedozvěděl se, že i ji někdo miluje počestně a upřímně, že i s ní se mluví uctivě. Tomu dopisu bylo asi souzeno proležet v krabičce bez následků. Ale to je jedno; jsem si jistý, že by si ho celý život schovávala jako drahocennost, jako svou pýchu a své ospravedlnění, a teď si v takové chvíli sama vzpomněla a přinesla ten dopis, aby se přede mnou naivně pochlubila, aby se v mých očích znovu pozvedla, aby to viděl i já, aby ji pochválil i já. Nic jsem neřekl, stiskl jsem jí ruku a odešel jsem. Tolik jsem chtěl odejít… Celou cestu jsem šel pěšky, přestože mokrý sníh pořád padal hustými vločkami. Byl jsem vyčerpaný, zdrcený, zmatený. Ale zpoza toho zmatku už prosvítala pravda. Ohavná pravda!

VIII

Ostatně jsem tu pravdu nebyl ochoten přiznat hned. Když jsem se ráno probudil po několika hodinách hlubokého, olověného spánku a hned jsem si v hlavě srovnal celý včerejší den, dokonce jsem se podivil své včerejší *sentimentalitě* s Lizou, všem těm „včerejším hrůzám a lítostem". „Že na člověka přijde taková babská nervová slabost, fuj!" usoudil jsem. „A proč jsem jí vůbec vnutil svou adresu? Co když přijde? Ale ostatně, ať si klidně přijde; nic se neděje…" Ale *zřejmě* teď nešlo o tohle, hlavní a nejdůležitější věc byla jinde: musel jsem pospíchat a za každou cenu co nejrychleji zachránit svou pověst v očích Zverkova a Simonova. To byla ta hlavní věc. A na Lizu jsem to ráno v tom shonu dokonce úplně zapomněl.

Především jsem musel okamžitě vrátit Simonovovi včerejší dluh. Odhodlal jsem se k zoufalému prostředku: vypůjčit si od Antona Antoniviče celých patnáct rublů. Jako naschvál měl to ráno tu nejskvělejší náladu a půjčil mi je hned, na první požádání. Tak jsem se z toho zaradoval, že když jsem podepisoval dlužní úpis, s jakýmsi frajerským výrazem jsem mu *ledabyle* sdělil, že jsme včera „trochu flámovali s přáteli v Hôtel de Paris; vyprovázeli jsme kamaráda, dalo by se dokonce říct přítele z dětství, a víte – je to velký flamendr, rozmazlený – no, samozřejmě z dobré rodiny, značné jmění, skvělá kariéra, vtipný, milý, má pletky s těmi dámami, rozumíte: vypili jsme o ‚půl tuctu' víc, než jsme měli, a…" A přece nic; všechno to šlo z úst velice lehce, nenuceně a samolibě.

Když jsem přišel domů, okamžitě jsem napsal Simonovovi.

Dodnes se kochám, když si vzpomenu na skutečně gentlemanský, dobrosrdečný, otevřený tón svého dopisu. Obratně a ušlechtile,

a hlavně úplně bez zbytečných slov, jsem ze všeho obvinil sebe. Omlouval jsem se, „pokud je mi vůbec ještě dovoleno se omlouvat“, tím, že jsem se kvůli naprosté nezvyklosti na víno opil už po první skleničce, kterou jsem – prý – vypil ještě před nimi, když jsem na ně v Hôtel de Paris čekal od pěti do šesti. Prosil jsem o odpuštění hlavně Simonova; a jeho jsem taky prosil, aby má vysvětlení vyřídil i všem ostatním, zvlášť Zverkovovi, kterého jsem, „jak si vzpomínám, jako přes sen“, snad urazil. Dodával jsem, že bych za všemi zajel sám, ale bolí mě hlava, a hlavně – stydím se. Zvlášť spokojený jsem byl s tou „jistou lehkostí“, ba skoro ledabylostí – ostatně naprosto slušnou –, která se najednou odrazila v mém peru a lépe než všechny možné důvody jim naráz dávala na srozuměnou, že se na „celou tu včerejší ohavnost“ dívám dost nezávisle; že vůbec, ale vůbec nejsem zdrcený na místě, jak si vy, pánové, nejspíš myslíte, ale naopak, že se na to dívám tak, jak se na to má dívat gentleman, který si klidně váží sám sebe. Co se mládenci přihodí, to mu není k hanbě, jak se říká.

„Je v tom dokonce jakási markýzovská hravost, ne?“ kochal jsem se, když jsem si lístek po sobě četl. „A to všechno proto, že jsem vyspělý a vzdělaný člověk! Jiní by na mém místě nevěděli, jak se z toho vymotat, a já jsem se vykroutil a zase si vesele žiju, a to všechno proto, že jsem ‚vzdělaný a vyspělý člověk naší doby‘. A vlastně se to všechno včera možná opravdu stalo kvůli vínu. Hm… ale ne, ne kvůli vínu. Vodku jsem přece vůbec nepil, od pěti do šesti, když jsem na ně čekal. Lhal jsem Simonovovi; nestydatě jsem lhal; a ani teď se nestydím…“

Ostatně, kašlu na to! Hlavní je, že jsem z toho venku.

Vložil jsem do dopisu šest rublů, zapečetil ho a uprosil Apollona, aby ho zanesl Simonovovi. Když se Apollon dozvěděl, že jsou v dopise peníze, byl hned uctivější a svolil, že tam zajde. K večeru jsem si vyšel na procházku. Hlava mě po včerejšku ještě bolela a točila se mi. Ale čím víc se blížil večer a čím hustší byl soumrak, tím víc se měnily a mátly mé dojmy a po nich i myšlenky. Něco ve mně neumíralo,

uvnitř, v hloubi srdce a svědomí, nechtělo to umřít a ozývalo se to palčivým steskem. Toulal jsem se spíš po nejrušnějších obchodních ulicích, po Měšťanských, po Sadové, u Jusupovovy zahrady. Zvlášť rád jsem se po těch ulicích procházel vždycky za soumraku, právě když tam houstne dav všelijakého kolemjdoucího lidu, obchodníků a řemeslníků s tvářemi ustaranými až ke zlosti, který se po denní práci rozchází domů. Líbil se mi právě ten shon kvůli pár grošům, ta drzá prozaičnost. Tentokrát mě všechna ta pouliční tlačenice dráždila ještě víc. Nijak jsem se nedokázal ovládnout, najít v tom hlavu a patu. Něco se mi v duši bez přestání zvedalo, zvedalo, s bolestí, a nechtělo se to uklidnit. Úplně rozladěný jsem se vrátil domů. Přesně jako bych měl na duši nějaký zločin.

Neustále mě trápila myšlenka, že přijde Liza. Bylo mi divné, že ze všech těch včerejších vzpomínek mě vzpomínka na ni trápila nějak zvlášť, nějak úplně odděleně. Na všechno ostatní jsem k večeru už úplně stačil zapomenout, mávl jsem nad tím rukou a pořád jsem byl naprosto spokojený se svým dopisem Simonovovi. Ale tady jsem nějak spokojený nebyl. Jako bych se trápil jedině Lizou. „Co když přijde?“ myslel jsem si bez přestání. „No a co, nic, ať přijde. Hm. Ošklivé je už jen to, že uvidí třeba, jak žiju. Včera jsem se jí ukázal takový… hrdina… a teď, hm! Ostatně je to ošklivé, že jsem tak zpustl. Ten byt je prostě bída. A v takových šatech jsem se včera odhodlal jet na oběd! A ta moje pohovka z voskovaného plátna, ze které leze výplň! A ten můj župan, kterým se nedá ani zahalit! Samé cáry… A ona tohle všechno uvidí; a uvidí Apollona. To dobytče ji určitě urazí. Bude do ní rýpat, aby se ke mně mohl chovat hrubě. A já samozřejmě jako obvykle dostanu strach, začnu před ní cupitat, zahalovat se cípy županu, začnu se usmívat, začnu lhát. Fuj, jaká ohavnost! Ale to ještě není ta hlavní ohavnost! Je v tom něco hlavnějšího, hnusnějšího, podlejšího! Ano, podlejšího! A zase, zase si nasazovat tu nečestnou, prolhanou masku!…“

Když jsem došel k téhle myšlence, přímo jsem vzplanul:

„Proč nečestnou? Jakou nečestnou? Včera jsem mluvil upřímně. Pamatuju si, že ve mně byl taky opravdový cit. Chtěl jsem v ní právě probudit ušlechtilé city… jestli si poplakala, je to dobře, to na ni bude mít blahodárný vliv…“

Ale přesto jsem se nijak nemohl uklidnit.

Celý ten večer, už když jsem se vrátil domů, už po deváté, kdy podle mého počítání Liza nijak nemohla přijít, se mi přesto pořád zjevovala, a hlavně jsem si ji vybavoval pořád v jedné a téže poloze. Jeden okamžik z celého včerejška se mi vybavoval zvlášť živě: jak jsem sirkou osvětlil pokoj a uviděl její bledou, zkřivenou tvář s mučednickým pohledem. A jak ubohý, jak nepřirozený, jak zkřivený úsměv měla v tu chvíli! Ale tehdy jsem ještě nevěděl, že i za patnáct let si budu Lizu pořád představovat právě s tím ubohým, zkřiveným, zbytečným úsměvem, který měla v tu chvíli.

Druhý den jsem byl zase ochoten považovat to všechno za nesmysl, za rozjitřené nervy, a hlavně – za *přehánění*. Tuhle svou slabou strunu jsem si vždycky uvědomoval a někdy jsem se jí moc bál: „pořád všechno přeháním, v tom je moje slabina,“ opakoval jsem si každou hodinu. Ale ostatně, „ostatně Liza možná přece jen přijde“ – to byl refrén, kterým končily všechny mé tehdejší úvahy. Tak jsem se znepokojoval, že jsem někdy upadal do zuřivosti. „Přijde! Určitě přijde!“ vykřikoval jsem a pobíhal po pokoji. „Když ne dnes, tak zítra, ale přijde, už si mě najde! Takový je ten prokletý romantismus všech těch *čistých srdcí*! Ó ohavnost, ó hloupost, ó omezenost těch ‚mizerných sentimentálních duší‘! No jak to nepochopit, jak to, proboha, nepochopit?…“ Ale tady jsem se sám zarazil, a to dokonce ve velkých rozpacích.

„A jak málo, jak málo slov bylo potřeba,“ myslel jsem si mimochodem, „jak málo idyly bylo potřeba – a to ještě idyly strojené, knižní, vymyšlené –, aby se hned celá lidská duše obrátila podle mého. To je ta panenskost! To je ta svěžest půdy!“

Někdy mě napadlo, že bych za ní zajel sám, „všechno jí řekl“ a uprosil ji, aby ke mně nechodila. Ale při té myšlence se ve mně zvedala taková zloba, že bych tu „prokletou“ Lizu snad rozdrtil, kdyby se najednou ocitla vedle mě, urazil bych ji, poplival, vyhnal, uhodil!

Uplynul však den, druhý, třetí – nepřicházela, a já jsem se začínal uklidňovat. Zvlášť jsem pookřál a rozjařil se po deváté, dokonce jsem někdy začínal snít, a to dost sladce: „Já například zachraňuji Lizu, a to právě tím, že ke mně chodí a já jí vykládám… Rozvíjím ji, vzdělávám. Nakonec si všimnu, že mě miluje, vášnivě miluje. Dělám, že to nechápu – ostatně nevím, proč to dělám; asi jen tak, pro krásu. Nakonec se mi ona, celá v rozpacích, krásná, roztřesená a vzlykající, vrhne k nohám a řekne, že jsem její zachránce a že mě miluje nade všechno na světě. Já se divím, ale… ‚Lizo,‘ říkám, ‚copak si myslíš, že jsem si tvé lásky nevšiml? Viděl jsem všechno, uhodl jsem to, ale neodvažoval jsem se sáhnout na tvé srdce první, protože jsem na tebe měl vliv a bál jsem se, že se z vděčnosti schválně přinutíš opětovat mou lásku, že v sobě násilím vyvoláš cit, který možná není, a to jsem nechtěl, protože to je… despotismus… To je netaktní –‘ no, zkrátka tady jsem se pokaždé zapovídal do nějaké takové evropské, georgesandovské, nevýslovně ušlechtilé jemnosti… ‚Ale teď, teď – jsi moje, jsi mé dílo, jsi čistá, krásná, jsi – má krásná žena.

A směle, svobodně, jak paní,
do mého domu vstup a vládni!‘

„Pak spolu začneme žít šťastně a spokojeně, odjedeme do ciziny a tak dále, a tak dále.“ Zkrátka mně samotnému z toho bylo odporně, a končil jsem tím, že jsem sám na sebe vyplazoval jazyk.

„Ale vždyť ji ani nepustí, tu ‚mrchu‘!“ myslel jsem si. „Je přece, myslím, moc nepouštějí ven, zvlášť večer –“ z nějakého důvodu se mi totiž zdálo, že musí přijít určitě večer, a to právě v sedm hodin. „Ostatně

říkala, že tam ještě není úplně zaprodaná, že má zvláštní práva; tedy, hm! Čert vem, přijde, určitě přijde!“

Ještě dobře, že mě v té době rozptyloval Apollon svými hrubostmi. Připravoval mě o poslední zbytky trpělivosti! Byl to můj vřed, bič, který na mě seslala prozřetelnost. Neustále jsme se spolu pošťuchovali, několik let po sobě, a já jsem ho nenáviděl. Bože můj, jak jsem ho nenáviděl! Myslím, že jsem v životě ještě nikoho nenáviděl tak jako jeho, zvlášť v některých chvílích. Byl to postarší, důstojný člověk, který se zčásti živil krejčovinou. Ale nevím proč mnou pohrdal, dokonce nad všechnu míru, a díval se na mě nesnesitelně svrchu. Ostatně on se díval svrchu na všechny. Stačilo jen pohlédnout na tu světlovlasou, hladce učesanou hlavu, na tu kadeř, kterou si načechrával nad čelem a mazal rostlinným olejem, na ta solidní ústa, vždycky sešpulená do véčka – a už jste cítili, že máte před sebou bytost, která o sobě nikdy nezapochybovala. Byl to pedant v nejvyšší míře, a ten největší pedant ze všech, které jsem kdy na zemi potkal; a k tomu s ješitností, jaká by slušela snad jen Alexandru Makedonskému. Byl zamilovaný do každého svého knoflíku, do každého svého nehtu – rozhodně zamilovaný, tak se tvářil! Choval se ke mně naprosto despoticky, mluvil se mnou nesmírně málo, a když se mu stalo, že na mě pohlédl, díval se pevným, vznešeně sebejistým a neustále posměšným pohledem, který mě někdy přiváděl k zuřivosti. Vykonával svou službu s takovým výrazem, jako by mi prokazoval nejvyšší milost. Ostatně pro mě nedělal skoro vůbec nic, a dokonce se vůbec necítil povinen něco dělat. Nemohlo být pochyb, že mě považoval za toho největšího hlupáka na celém světě, a jestli „mě u sebe držel“, pak jedině proto, že ode mě mohl každý měsíc dostávat mzdu. Svolil, že u mě bude „nic nedělat“ za sedm rublů měsíčně. Kvůli němu mi bude odpuštěno mnoho hříchů. Někdy to docházelo k takové nenávisti, že mě jen z jeho chůze házelo skoro do křečí. Ale zvlášť hnusné mi bylo jeho šišlání. Měl jazyk o něco delší, než se sluší, nebo něco takového, a proto pořád šišlal a cucal slova

a zřejmě na to byl strašně pyšný, protože si představoval, že mu to dodává neobyčejně mnoho důstojnosti. Mluvil tiše, odměřeně, s rukama za zády a s očima sklopenýma k zemi. Zvlášť mě rozzuřoval, když za svou přepážkou začal číst žaltář. Mnoho bitev jsem kvůli tomu čtení svedl. Ale on strašně rád četl po večerech, tichým, rovným hlasem, zpěvavě, přesně jako nad mrtvým. Zajímavé je, že tím taky skončil: ted se nechává najímat, aby četl žaltář nad nebožtíky, a zároveň hubí krysy a vyrábí krém na boty. Ale tehdy jsem ho nemohl vyhnat, jako by byl s mou existencí chemicky slitý. Kromě toho by on sám za nic na světě nesvolil, aby ode mě odešel. Já jsem nemohl bydlet v zařízeném pokoji: můj byt byl můj samostatný dům, má skořápka, mé pouzdro, do kterého jsem se schovával před celým lidstvem, a Apollon mi čert ví proč připadal jako součást toho bytu, a celých sedm let jsem ho nemohl vyhnat.

Zadržet mu třeba mzdu, byť jen na dva, na tři dny, nebylo možné. Udělal by z toho takovou historii, že bych nevěděl, kam se vrtnout. Ale v těch dnech jsem byl na všechny tak rozzlobený, že jsem se nevím proč a k čemu rozhodl Apollona *potrestat* a ještě dva týdny mu mzdu nevyplatit. Už dávno, tak dva roky, jsem se to chystal udělat – jedině proto, abych mu dokázal, že si vůči mně nesmí tolik vyskakovat a že když budu chtít, můžu mu mzdu kdykoli nevyplatit. Umínil jsem si, že mu o tom nic neřeknu, a dokonce budu schválně mlčet, abych zlomil jeho pýchu a přinutil ho, aby o mzdě začal mluvit sám, první. Pak vytáhnu ze zásuvky všech sedm rublů, ukážu mu, že je mám a že jsou schválně odložené, ale že mu „nechci, nechci, prostě nechci vyplatit mzdu, nechci, protože *tak chci*“, protože taková je „má panská vůle“, protože je neuctivý, protože je hrubián; ale že když mě uctivě poprosí, tak možná změknu a dám mu ji; jinak bude čekat ještě dva týdny, bude čekat tři, bude čekat celý měsíc…

Ale ať jsem byl sebezlostnější, přece jen zvítězil on. Nevydržel jsem ani čtyři dny. Začal tím, čím v podobných případech vždycky začínal,

protože podobné případy už byly, už se to zkoušelo – a podotýkám, že jsem tohle všechno věděl předem, znal jsem jeho podlou taktiku nazpaměť –, totiž: začínal tím, že na mě upřel neobyčejně přísný pohled a nespustil ho ze mě několik minut za sebou, zvlášť když mě vítal doma nebo vyprovázel z domu. Když jsem například vydržel a dělal, že si těch pohledů nevšímám, přistoupil, pořád mlčky, k dalšímu mučení. Najednou, z ničeho nic, vejde tiše a plynule do mého pokoje, když chodím sem a tam nebo čtu, zastaví se u dveří, dá jednu ruku za záda, vystrčí nohu a upře na mě svůj pohled, už nejen přísný, ale úplně pohrdavý. Když se ho najednou zeptám, co chce, neodpoví nic, ještě několik vteřin se na mě upřeně dívá, potom nějak zvlášť stiskne rty, s významným výrazem se pomalu otočí na místě a pomalu odejde do svého pokoje. Asi za dvě hodiny najednou zase vyjde a zase se přede mnou stejně objeví. Stávalo se, že jsem se ho v zuřivosti už ani neptal, co chce, ale prostě jsem sám prudce a panovačně zvedl hlavu a taky se na něj začal upřeně dívat. Tak jsme se na sebe dívali třeba dvě minuty; nakonec se otočí, pomalu a důstojně, a zase odejde na dvě hodiny.

Když jsem ani tímhle pořád ještě nedostal rozum a dál se bouřil, začal najednou vzdychat, a přitom se na mě díval, vzdychat dlouze, zhluboka, jako by jediným tím povzdechem měřil celou hloubku mého mravního pádu, a samozřejmě to nakonec skončilo tím, že úplně zvítězil: zuřil jsem, křičel, ale to, oč šlo, jsem stejně musel splnit.

Tentokrát, sotva začaly obvyklé manévry „přísných pohledů“, jsem se okamžitě přestal ovládat a zuřivě jsem se na něj vrhl. I bez toho jsem byl až příliš podrážděný.

„Stůj!“ zakřičel jsem nepříčetně, když se pomalu a mlčky, s jednou rukou za zády, otáčel, aby odešel do svého pokoje. „Stůj! Vrať se, vrať se, říkám ti!“ A asi jsem zařval tak nepřirozeně, že se otočil a dokonce si mě s jistým údivem začal prohlížet. Ostatně dál neříkal ani slovo, a právě to mě rozzuřovalo.

„Jak se opovažuješ chodit ke mně bez dovolení a takhle se na mě dívat? Odpovídej!“

Ale on se na mě asi půl minuty klidně díval a pak se zase začal otáčet.

„Stůj!“ zařval jsem a přiběhl k němu. „Ani hnout! Tak. A teď odpovídej: proč ses sem chodil dívat?“

„Jestli mi teďkonc máte něco poručit, tak je moje věc to vykonat,“ odpověděl zase po chvíli mlčení, tiše a odměřeně šišlal, zvedl obočí a klidně naklonil hlavu z jednoho ramene na druhé – a to všechno s děsivým klidem.

„Na tohle, na tohle se tě neptám, ty kate!“ zakřičel jsem a třásl jsem se zlostí. „Já ti sám řeknu, kate, proč sem chodíš: vidíš, že ti nevyplácím mzdu, a sám se z pýchy nechceš poklonit – poprosit, a proto sem chodíš se svými hloupými pohledy, abys mě trestal, trápil, a ani nepostř-ř-řeheneš, kate, jak je to hloupé, hloupé, hloupé, hloupé, hloupé!“

Mlčky se zase začal otáčet, ale já jsem ho chytil.

„Poslouchej,“ křičel jsem na něj. „Tady jsou peníze, vidíš; tady jsou!“ Vytáhl jsem je ze stolku. „Všech sedm rublů, ale ty je nedostaneš, nedo-o-staneš je až do té doby, dokud nepřijdeš uctivě, se skloněnou hlavou, a nepoprosíš mě o odpuštění. Slyšel jsi!“

„To nemůže být!“ odpověděl s jakousi nepřirozenou sebejistotou.

„Bude!“ křičel jsem. „Dávám ti na to své čestné slovo, bude!“

„A nemám vás za co prosit o odpuštění,“ pokračoval, jako by můj křik vůbec nevnímal, „protože vy jste mě nazval ‚katem‘, a za to na vás můžu na okrsku kdykoli žalovat pro urážku.“

„Jdi! Žaluj!“ zařval jsem. „Jdi hned, tuhle minutu, tuhle vteřinu! A stejně jsi kat! Kat! Kat!“ Ale on se na mě jen podíval, pak se otočil, a aniž poslouchal, jak na něj volám, plynule odešel k sobě a ani se neohlédl.

„Nebýt Lizy, nic z toho by nebylo!“ usoudil jsem v duchu. Pak jsem chvíli postál, důležitě a slavnostně, ale se srdcem, které bilo pomalu

a silně, a sám jsem se k němu vydal za zástěnu.

„Apollone!“ řekl jsem tiše a důrazně, ale zadýchaně, „zajdi okamžitě a bez nejmenšího odkladu pro okrskového policejního dozorce!“

Mezitím se už usadil za svým stolem, nasadil si brýle a vzal si něco šít. Ale když uslyšel můj rozkaz, najednou vyprskl smíchy.

„Hned, tuhle minutu jdi! Jdi, nebo si ani nedovedeš představit, co bude!“

„Vy jste vážně pomatený,“ poznamenal, ani nezvedl hlavu, stejně pomalu šišlal a dál navlékal nit. „A kdepak se to kdy vidělo, aby člověk sám na sebe chodil pro vrchnost? A co se týče strachu – zbytečně se jen přepínáte, protože – nic nebude.“

„Jdi!“ ječel jsem a chytil ho za rameno. Cítil jsem, že ho v příští chvíli uhodím.

Ale vůbec jsem neslyšel, jak se v tu chvíli dveře z předsíně najednou tiše a pomalu otevřely a jakási postava vešla, zastavila se a začala si nás udiveně prohlížet. Pohlédl jsem tam, strnul jsem hanbou a vrhl se do svého pokoje. Tam jsem se oběma rukama chytil za vlasy, opřel jsem se hlavou o zeď a v té poloze jsem ztuhl.

Asi za dvě minuty se ozvaly pomalé Apollonovy kroky.

„Ptá se po vás *nějaká*,“ řekl a díval se na mě zvlášť přísně, pak ustoupil stranou a pustil dovnitř – Lizu. Nechtěl odejít a posměšně si nás prohlížel.

„Jdi! Jdi!“ poroučel jsem mu, celý bez sebe. V tu chvíli se moje hodiny napjaly, zasyčely a odbily sedm.

IX

A směle, svobodně, jak paní,
do mého domu vstup a vládni!
– Z téže poezie

Stál jsem před ní zdrcený, potupený, odporně zahanbený a myslím, že jsem se usmíval, ze všech sil jsem se snažil zahalit cípy svého otrhaného, vatovaného župánku – no přesně tak, jak jsem si to ještě nedávno ve sklíčenosti představoval. Apollon nad námi asi dvě minuty postál a odešel, ale mně nebylo o nic lehčeji. Nejhorší bylo, že i ona se najednou zarazila, a to tak, že jsem to vůbec nečekal. Když se na mě dívala, pochopitelně.

„Sedni si," řekl jsem bezmyšlenkovitě, přisunul jsem jí židli ke stolu a sám jsem si sedl na pohovku. Okamžitě a poslušně se posadila, hleděla na mě vyvalenýma očima a zřejmě ode mě něco hned čekala. Právě ta naivita jejího očekávání mě rozzuřila, ale ovládl jsem se.

Tady bych se právě měl snažit nic si nevšímat, jako by bylo všechno jako obvykle, a ona... A nejasně jsem cítil, že mi *za tohle všechno* draze zaplatí.

„Zastihla jsi mě v podivné situaci, Lizo," začal jsem a zajíkal se, a věděl jsem, že právě takhle se začínat nemá.

„Ne, ne, nemysli si nic!" vykřikl jsem, když jsem viděl, že najednou zčervenala. „Já se své chudoby nestydím... Naopak, na svou chudobu se dívám hrdě. Jsem chudý, ale ušlechtilý... Člověk může být chudý a ušlechtilý," mumlal jsem. „Ostatně... chceš čaj?"

„Ne..." začala.

„Počkej!"

Vyskočil jsem a běžel za Apollonem. Musel jsem se přece někam propadnout.

„Apollone," šeptal jsem horečně a překotně a hodil jsem před něj sedm rublů, které jsem celou dobu svíral v pěsti, „tady máš mzdu; vidíš, vyplácím ti ji; ale zato mě musíš zachránit: okamžitě přines z hostince čaj a deset sucharů. Jestli nebudeš chtít jít, uděláš z člověka nešťastníka! Ty nevíš, jaká je to žena… To je – všechno! Ty si možná něco myslíš… Ale ty nevíš, jaká je to žena!…"

Apollon, který už se usadil k práci a už si zase nasadil brýle, nejdřív, aniž pustil jehlu, mlčky po penězích šilhl; potom mi nevěnoval nejmenší pozornost, nic mi neodpověděl a dál se piplal s nití, kterou pořád ještě navlékal. Čekal jsem asi tři minuty, stál jsem před ním s rukama zkříženýma à la Napoléon. Spánky jsem měl mokré od potu; sám jsem byl bledý, cítil jsem to. Ale chvála bohu, asi mu mě bylo líto, když se na mě díval. Když skončil s nití, pomalu se zvedl z místa, pomalu odsunul židli, pomalu si sundal brýle, pomalu přepočítal peníze, a nakonec se mě přes rameno zeptal, jestli má vzít celou porci, a pomalu vyšel z pokoje. Když jsem se vracel k Lize, cestou mě napadlo: co kdybych utekl, tak jak jsem, v župánku, kam mě oči ponesou, a pak ať se děje, co chce.

Zase jsem se posadil. Dívala se na mě znepokojeně. Několik minut jsme mlčeli.

„Já ho zabiju!" vykřikl jsem najednou a praštil jsem pěstí do stolu tak silně, že z kalamáře vyšplíchl inkoust.

„Ach, co to říkáte!" vykřikla a trhla sebou.

„Zabiju ho, zabiju ho!" ječel jsem a bušil do stolu, úplně nepříčetný, a zároveň jsem naprosto chápal, jak je hloupé být tak nepříčetný.

„Ty nevíš, Lizo, co pro mě ten kat znamená. Je to můj kat… Teď šel pro suchary; on…"

A najednou jsem propukl v pláč. Byl to záchvat. Jak jsem se mezi vzlyky styděl; ale už jsem je nedokázal zadržet. Polekala se.

„Co je vám! Co je to s vámi!“ vykřikovala a pobíhala kolem mě.

„Vodu, podej mi vodu, tamhle!“ mumlal jsem slabým hlasem, a přitom jsem si v duchu uvědomoval, že bych se bez vody docela obešel a nemusel bych mumlat slabým hlasem. Ale já jsem, jak se říká, *hrál divadlo*, abych zachoval zdání slušnosti, i když záchvat byl skutečný.

Podala mi vodu a dívala se na mě jako ztracená. V tu chvíli přinesl Apollon čaj. Najednou se mi zdálo, že ten obyčejný a prozaický čaj je po všem, co se stalo, strašně nepatřičný a ubohý, a zčervenal jsem. Liza se na Apollona dívala dokonce se strachem. Odešel a ani se na nás nepodíval.

„Lizo, pohrdáš mnou?“ řekl jsem, upřeně jsem se na ni díval a třásl jsem se netrpělivostí, abych se dozvěděl, co si myslí.

Zarazila se a nedokázala nic odpovědět.

„Pij čaj!“ pronesl jsem zlostně. Zlobil jsem se na sebe, ale samozřejmě to musela odnést ona. V srdci se ve mně najednou vzedmula strašná zloba proti ní; snad bych ji byl i zabil. Abych se jí pomstil, v duchu jsem přísahal, že s ní celou dobu nepromluvím ani slovo. „Ona je přece příčinou všeho,“ myslel jsem si.

Naše mlčení trvalo už asi pět minut. Čaj stál na stole; nedotkli jsme se ho: došel jsem tak daleko, že jsem schválně nechtěl začít pít, abych jí to tím ještě víc ztížil; a jí samotné bylo trapné začít. Několikrát na mě pohlédla se smutnými rozpaky. Umíněně jsem mlčel. Největším mučedníkem jsem byl samozřejmě já sám, protože jsem si naplno uvědomoval celou odpornou nízkost své zlostné hlouposti, a zároveň jsem se nijak nedokázal ovládnout.

„Já odtamtud… chci… úplně odejít,“ začala, aby nějak přerušila mlčení, ale chudinka! Právě o tomhle se nemělo začínat mluvit v takové už tak hloupé chvíli, s člověkem už tak hloupým, jako jsem já. Dokonce i mně se sevřelo srdce soucitem s její neobratností a zbytečnou přímostí. Ale něco ohavného ve mně všechen soucit okamžitě udusilo;

dokonce mě to ještě víc popíchlo: ať se celý svět propadne! Uběhlo dalších pět minut.

„Nevyrušila jsem vás?“ začala nesměle, sotva slyšitelně, a chystala se vstát.

Ale jakmile jsem uviděl ten první záblesk uražené důstojnosti, přímo jsem se roztřásl zlostí a okamžitě jsem vybuchl.

„Proč jsi ke mně přišla, řekni mi laskavě?“ začal jsem, lapal jsem po dechu a vůbec jsem nedbal na logický pořádek svých slov. Chtěl jsem všechno vyklopit naráz, jedním dechem; dokonce jsem se nestaral, čím začít.

„Proč jsi přišla? Odpovídej! Odpovídej!“ vykřikoval jsem a sotva jsem věděl, co dělám. „Já ti povím, holenko, proč jsi přišla. Přišla jsi, protože jsem ti tehdy říkal *dojemná slova*. No a tak ses rozněžnila a zase sis zachtěla ‚dojemných slov‘. Tak tedy věz, věz, že jsem se ti tehdy smál. A směju se i teď. Proč se třeseš? Ano, smál jsem se! Předtím mě urazili, u oběda, ti, co tehdy přijeli přede mnou. Přijel jsem k vám, abych jednoho z nich, toho důstojníka, ztloukl; ale nevyšlo to, nezastihl jsem ho; urážku jsem si přece musel na někom vylít, vzít si své, a ty ses namanula, tak jsem na tobě vylil zlost a vysmál se ti. Mě ponížili, tak jsem chtěl taky ponižovat; udělali ze mě hadr, tak jsem chtěl taky ukázat svou moc… Tak to bylo, a ty sis už myslela, že jsem tehdy přijel schválně proto, abych tě zachránil, co? To sis myslela? To sis myslela?“

Věděl jsem, že se možná zamotá a nepochopí podrobnosti; ale věděl jsem taky, že výborně pochopí podstatu. A tak se taky stalo. Zbledla jako stěna, chtěla něco říct, rty se jí bolestně zkřivily; ale jako by ji podťali sekerou, padla na židli. A celou tu dobu potom mě poslouchala s otevřenými ústy, s vytřeštěnýma očima a třásla se strašným strachem. Cynismus, cynismus mých slov ji zdrtil…

„Zachraňovat!“ pokračoval jsem, vyskočil jsem ze židle a pobíhal jsem před ní sem a tam po pokoji. „Před čím zachraňovat! Vždyť já

jsem možná horší než ty. Proč jsi mi to tehdy rovnou nevmetla do tváře, když jsem ti kázal: ‚A proč jsi k nám vůbec chodil ty sám? Snad nám kázat morálku?' Moc, moc jsem tehdy potřeboval, potřeboval jsem hru, potřeboval jsem dosáhnout tvých slz, ponížení, tvé hysterie – to jsem tehdy potřeboval! Vždyť já sám jsem to tehdy nevydržel, protože jsem mizera, polekal jsem se a čert ví proč jsem ti z hlouposti dal adresu. A pak, ještě než jsem došel domů, už jsem tě kvůli té adrese proklínal, co se do mě vešlo. Už jsem tě nenáviděl, protože jsem ti tehdy lhal. Protože já si umím jen se slovy pohrát, v hlavě si zasnít, ale ve skutečnosti potřebuju, víš co: abyste se všichni propadli, to potřebuju! Potřebuju klid. Vždyť já bych za to, aby mě nikdo nerušil, hned ted prodal celý svět za kopějku. Má se propadnout svět, nebo já nemám pít čaj? Řeknu, ať se svět propadne, jen když já budu pít čaj vždycky. Věděla jsi to, nebo ne? No, a já zato vím, že jsem lump, podlec, sobec, lenoch. Celé ty tři dny jsem se třásl strachy, že přijdeš. A víš, co mě celé ty tři dny zvlášť znepokojovalo? To, že jsem se ti tehdy ukázal jako takový hrdina, a teď mě najednou uvidíš v tomhle roztrhaném županku, žebráka, hnusného. Před chvílí jsem ti řekl, že se své chudoby nestydím; tak tedy věz, že se stydím, ze všeho nejvíc se stydím, ze všeho nejvíc se toho bojím, víc, než kdybych kradl, protože jsem ješitný, jako by ze mě stáhli kůži, a bolí mě už jen vzduch. Copak jsi ani teď ještě neuhodla, že ti nikdy neodpustím, že jsi mě přistihla v tomhle županku, když jsem se jako zlý psík vrhal na Apollona? Ten vzkřisitel, ten bývalý hrdina se vrhá jako prašivý, chlupatý čokl na svého lokaje, a ten se mu směje! A ty slzy před chvílí, které jsem před tebou jako zahanbená ženská nedokázal zadržet, ti nikdy neodpustím! A to, co ti ted přiznávám, ti taky nikdy neodpustím, *tobě*! Ano – ty, jedině ty za tohle všechno musíš odpovídat, protože ses tak namanula, protože jsem lump, protože jsem ten nejhnusnější, nejsměšnější, nejmalichernější, nejhloupější, nejzávistivější ze všech červů na zemi, kteří vůbec nejsou lepší než já, ale kteří, čert ví proč, nikdy nejsou v rozpacích; kdežto já

budu celý život dostávat štulce od každé hnidy – a to je můj rys! Co je mi do toho, že z toho nic nepochopíš! A co, no co, co je mi do tebe a do toho, jestli tam hyneš, nebo ne? A chápeš vůbec, jak tě teď, když jsem ti tohle všechno vyklopil, budu nenávidět za to, že jsi tu byla a poslouchala? Vždyť člověk se takhle vypovídá jen jednou za život, a to ještě v hysterii!... Co ještě chceš? Proč tu po tom všem ještě trčíš přede mnou, trápíš mě, neodcházíš?“

Ale tu se najednou stala podivná věc.

Tak jsem si zvykl myslet a představovat si všechno podle knížky a vidět všechno na světě tak, jak jsem si to sám předtím vymyslel ve snech, že jsem tu podivnou věc tehdy ani hned nepochopil. A stalo se tohle: Liza, kterou jsem urazil a zdrtil, pochopila mnohem víc, než jsem si představoval. Pochopila z toho všeho to, co žena vždycky pochopí ze všeho nejdřív, když upřímně miluje, totiž: že já sám jsem nešťastný.

Vylekaný a uražený výraz na její tváři vystřídal nejdřív žalostný údiv. Když jsem se však začal nazývat podlecem a lumpem a vyhrkly mi slzy – celou tu tirádu jsem vyřkl se slzami –, celá její tvář sebou škubla v jakési křeči. Chtěla vstát, zastavit mě; a když jsem skončil, nevěnovala pozornost mému křiku: „Proč tu jsi, proč neodcházíš!“ – ale tomu, že mi asi bylo samotnému moc těžké tohle všechno vyslovit. A byla tak zakřiknutá, chudinka; považovala se za nekonečně nižší než já; jak by se mohla rozzlobit, urazit? Najednou v jakémsi nezadržitelném popudu vyskočila ze židle, celá se ke mně nakláněla, ale pořád se ještě ostýchala a neodvažovala se hnout z místa, a vztáhla ke mně ruce... Tu se srdce obrátilo i ve mně. Tehdy se ke mně najednou vrhla, objala mě kolem krku a rozplakala se. Ani já jsem to nevydržel a rozvzlykal jsem se tak, jak se mi to ještě nikdy nestalo...

„Nenechají mě... Nemůžu být... dobrý!“ vypravil jsem ze sebe stěží, pak jsem došel k pohovce, padl na ni tváří dolů a čtvrt hodiny jsem

vzlykal ve skutečné hysterii. Přitiskla se ke mně, objala mě a v tom objetí jako by strnula.

Ale stejně šlo o to, že hysterie přece musela přejít. A tak – píšu přece odpornou pravdu – když jsem ležel tváří dolů na pohovce, pevně zabořený obličejem do svého mizerného koženého polštáře, začal jsem pomaloučku, zdálky, bezděčně, ale neodbytně cítit, že teď přece bude trapné zvednout hlavu a podívat se Lize přímo do očí. Za co jsem se styděl? – nevím, ale styděl jsem se. Do mé rozbouřené hlavy taky přišlo, že se teď role definitivně vyměnily, že hrdinkou je teď ona, a já jsem přesně takové ponížené a zdrcené stvoření, jakým byla ona přede mnou té noci – před čtyřmi dny… A tohle všechno mě napadlo ještě v těch chvílích, kdy jsem ležel tváří dolů na pohovce!

Bože můj! Copak jsem jí tehdy záviděl?

Nevím, dodnes to ještě nedokážu rozhodnout, a tehdy jsem to samozřejmě chápal ještě méně než teď. Bez moci a tyranie nad někým přece nedokážu žít… Ale… ale úvahami se přece nic nevysvětlí, a tudíž není o čem uvažovat.

Přemohl jsem se však a zvedl hlavu: jednou jsem ji přece zvednout musel… A dodnes jsem přesvědčen, že právě proto, že jsem se styděl se na ni podívat, se mi tehdy v srdci najednou rozžehl a vzplanul jiný cit… cit panování a vlastnictví. Oči mi zaplály vášní a pevně jsem jí stiskl ruce. Jak jsem ji nenáviděl a jak mě to k ní v tu chvíli táhlo! Jeden cit posiloval druhý. Podobalo se to skoro pomstě!… Na její tváři se nejdřív objevily jakoby rozpaky, jakoby dokonce strach, ale jen na okamžik. Nadšeně a vroucně mě objala.

X

O čtvrt hodiny později jsem v zuřivé netrpělivosti pobíhal sem a tam po pokoji, každou chvíli jsem přistupoval k zástěně a škvírkou jsem se díval na Lizu. Seděla na podlaze, hlavu skloněnou na postel, a asi plakala. Ale neodcházela, a právě to mě dráždilo. Tentokrát už všechno věděla. Urazil jsem ji definitivně, ale… o tom není co vyprávět. Uhodla, že vzplanutí mé vášně bylo právě pomstou, novým ponížením pro ni, a že k mé dřívější, skoro bezpředmětné nenávisti se teď přidala už *osobní, závistivá* nenávist k ní… Ostatně netvrdím, že to všechno pochopila zřetelně; ale zato naprosto pochopila, že jsem odporný člověk, a hlavně, že ji nejsem schopen milovat.

Vím, že mi řeknou, že je to neuvěřitelné – neuvěřitelné být tak zlý, tak hloupý jako já; možná ještě dodají, že bylo neuvěřitelné nezamilovat se do ní nebo aspoň neocenit tu lásku. Proč by to bylo neuvěřitelné? Za prvé, zamilovat se jsem už nemohl, protože, opakuji, milovat u mě znamenalo tyranizovat a mravně se vyvyšovat. Celý život jsem si nedokázal ani představit jinou lásku a došel jsem tak daleko, že si ted někdy myslím, že láska spočívá právě v tom, že milovaná bytost dobrovolně daruje právo, aby ji člověk tyranizoval. I ve svých snech v podzemí jsem si lásku nikdy nepředstavoval jinak než jako boj, vždycky jsem ji začínal nenávistí a končil mravním podmaněním, a potom jsem si už ani nedokázal představit, co si s tou podmaněnou bytostí počít. A co je na tom neuvěřitelného, když jsem se už stačil mravně tak zkazit, tak jsem odvykl „živému životu“, že jsem si před chvílí usmyslel jí vyčítat a zahanbovat ji tím, že ke mně přišla poslouchat „dojemná slova“; a sám jsem neuhodl, že vůbec nepřišla proto, aby poslouchala dojemná slova, ale aby mě milovala, protože pro ženu je

právě v lásce celé vzkříšení, celá záchrana před jakoukoli zkázou a celé znovuzrození, a ani se to jinak projevit nemůže než takhle. Ostatně moje nenávist k ní nebyla zas tak velká, když jsem pobíhal po pokoji a škvírkou nahlížel za zástěnu. Jen mi bylo nesnesitelně těžko z toho, že je tady. Chtěl jsem, aby zmizela. Toužil jsem po „klidu“, toužil jsem zůstat sám v podzemí. „Živý život“ mě z nezvyku tak zalehl, že se mi dokonce těžko dýchalo.

Ale uplynulo ještě několik minut, a ona pořád ještě nevstávala, jako by byla v mrákotách. Měl jsem tu nestoudnost, že jsem potichu zaklepal na zástěnu, abych jí připomněl… Najednou sebou trhla, vyskočila z místa a vrhla se hledat svůj šátek, svůj klobouček, kožich, jako by přede mnou někam utíkala… Za dvě minuty pomalu vyšla zpoza zástěny a těžce se na mě podívala. Zlostně jsem se ušklíbl, ostatně násilím, *pro slušnost*, a odvrátil jsem se od jejího pohledu.

„Sbohem,“ pronesla a zamířila ke dveřím.

Najednou jsem k ní přiběhl, chytil ji za ruku, rozevřel jí ji, vložil do ní… a pak jsem jí ji zase sevřel. Potom jsem se hned odvrátil a rychle odskočil do druhého kouta, abych aspoň neviděl…

Chtěl jsem v tuhle chvíli zalhat – napsat, že jsem to udělal neúmyslně, nepříčetně, ve zmatku, z hlouposti. Ale nechci lhát, a proto říkám přímo, že jsem jí rozevřel ruku a vložil do ní… ze zlosti. Napadlo mě to udělat, když jsem pobíhal sem a tam po pokoji a ona seděla za zástěnou. Ale tohle můžu říct jistě: tu krutost jsem sice udělal schválně, ale ne ze srdce, nýbrž ze své špatné hlavy. Ta krutost byla tak strojená, tak vymyšlená hlavou, tak schválně přibásněná, tak *knižní*, že jsem to sám nevydržel ani minutu – nejdřív jsem odskočil do kouta, abych neviděl, a potom jsem se s hanbou a zoufalstvím vrhl za Lizou. Otevřel jsem dveře do předsíně a začal jsem naslouchat.

„Lizo! Lizo!“ zavolal jsem do schodiště, ale nesměle, polohlasem…

Odpověď nepřišla, zdálo se mi, že slyším její kroky na spodních schodech.

„Lizo!“ zavolal jsem hlasitěji.

Žádná odpověď. Ale v tu chvíli jsem zdola uslyšel, jak se ztěžka, se skřípěním otevřely těžké venkovní skleněné dveře na ulici a ztěžka se zabouchly. Po schodišti se rozlehl hukot.

Odešla. Zamyšleně jsem se vrátil do pokoje. Bylo mi strašně těžko.

Zastavil jsem se u stolu vedle židle, na které seděla, a nepřítomně jsem hleděl před sebe. Uplynula asi minuta, a najednou jsem se celý zachvěl: přímo před sebou, na stole, jsem uviděl… zkrátka jsem uviděl zmačkanou modrou pětirublovku, právě tu, kterou jsem jí před minutou vtiskl do ruky. Byla to *ta* bankovka; jiná to ani být nemohla; jinou jsem v domě ani neměl. Tedy ji stačila vyhodit z ruky na stůl v té chvíli, kdy jsem odskočil do druhého kouta.

No a co? Mohl jsem čekat, že to udělá. Mohl jsem to čekat? Ne. Byl jsem takový sobec, ve skutečnosti jsem si lidí tak málo vážil, že jsem si ani nedokázal představit, že by to udělala i ona. To jsem nevydržel. O okamžik později jsem se jako šílený vrhl k oblékání, hodil jsem na sebe, co jsem ve spěchu stačil, a střemhlav jsem za ní vyběhl. Neušla ještě ani dvě stě kroků, když jsem vyběhl na ulici.

Bylo ticho, sněžilo, sníh padal skoro kolmo a kladl na chodník i na pustou ulici měkkou vrstvu jako polštář. Nikde žádný chodec, nebylo slyšet ani hlásku. Lampy blikaly smutně a zbytečně. Doběhl jsem asi dvě stě kroků ke křižovatce a zastavil jsem se.

„Kam šla? A proč za ní běžím? Proč? Padnout před ní na kolena, rozvzlykat se lítostí, líbat jí nohy, prosit o odpuštění! Chtěl jsem to; celá hruď se mi rvala na kusy, a nikdy, nikdy si na tu chvíli nevzpomenu lhostejně. Ale – proč?“ pomyslel jsem si. „Copak ji možná hned zítra nezačnu nenávidět, a to právě za to, že jsem jí dnes líbal nohy? Copak jí dám štěstí? Copak jsem dnes znovu, už posté, nepoznal, jakou mám cenu? Copak ji neumučím!“

Stál jsem ve sněhu, hleděl do kalné mlhy a myslel jsem na to.

„A nebude lepší, nebude lepší," fantazíroval jsem už doma, potom, a fantaziemi jsem přehlušoval živou bolest srdce, „nebude lepší, když si teď navěky odnese tu urážku? Urážka – vždyť to je očištění; to je to nejžíravější a nejbolestnější vědomí! Hned zítra bych jí sebou pošpinil duši a unavil srdce. Ale urážka v ní teď nikdy neodumře, a ať je špína, která ji čeká, sebeohavnější – urážka ji povznese a očistí… nenávistí… hm… možná i odpuštěním… Ale ostatně, bude jí po tom všem lehčeji?"

A doopravdy: teď si sám pro sebe kladu jednu planou otázku: co je lepší – laciné štěstí, nebo vznešené utrpení? No tak, co je lepší?

Takové představy se mi honily hlavou, když jsem ten večer seděl doma, sotva živý duševní bolestí. Ještě nikdy jsem nesnesl tolik utrpení a lítosti; ale mohla být vůbec nějaká pochybnost, když jsem vybíhal z bytu, že se z půli cesty nevrátím domů? Lizu jsem už nikdy nepotkal a nic jsem o ní neslyšel. Dodám taky, že jsem byl ještě dlouho spokojený s tou *frází* o užitku urážky a nenávisti, přestože jsem tehdy sám ze stesku málem onemocněl.

Dokonce i teď, po tolika letech, se mi to všechno vybavuje nějak příliš *nehezky*. Mnohé se mi teď vybavuje nehezky, ale… neměl bych už tady „Zápisky" ukončit? Myslím, že jsem udělal chybu, když jsem je začal psát. Aspoň jsem se celou dobu, co jsem tuhle *povídku* psal, styděl: tedy to už není literatura, ale nápravný trest. Vždyť vyprávět třeba dlouhé povídky o tom, jak jsem promarnil svůj život mravní zkažeností v koutě, nedostatkem prostředí, odvykáním od živého a ješitnou zlobou v podzemí – namouduši to není zajímavé; román potřebuje hrdinu, a tady jsou *schválně* posbírány všechny rysy pro antihrdinu, a hlavně, to všechno udělá krajně nepříjemný dojem, protože jsme všichni odvykli životu, všichni kulháme, každý víc nebo míň. Dokonce jsme mu odvykli tak, že občas ke skutečnému „živému životu" cítíme jakýsi odpor, a proto nesneseme, když nám ho někdo připomíná. Vždyť jsme došli tak daleko, že skutečný „živý život" málem považujeme za práci, skoro za službu, a všichni jsme si v duchu zajedno, že po-

dle knížky je to lepší. A proč se někdy hemžíme, proč vyvádíme, oč prosíme? Sami nevíme oč. Nám samotným bude hůř, když nám ty naše rozmarné prosby splní. No, zkuste to, no, dejte nám třeba víc samostatnosti, rozvažte komukoli z nás ruce, rozšiřte okruh činnosti, uvolněte poručnictví, a my… vždyť vás ujišťuji: hned zase poprosíme, aby nás vzali zpátky pod poručnictví. Vím, že se na mě za to možná rozzlobíte, budete křičet, dupat: „Mluvte prý jen sám o sobě a o svých ubohostech v podzemí, ale neopovažujte se říkat: *‚my všichni‘*.“ Dovolte, pánové, já se tím svým *všichnictvím* přece neospravedlňuji. Pokud jde vlastně o mě, já jsem přece ve svém životě jen dováděl do krajnosti to, co jste se vy neodvažovali dovést ani do poloviny, a ještě jste svou zbabělost pokládali za rozumnost, a tím jste se utěšovali a klamali sami sebe. Takže já jsem možná ještě „živější“ než vy. Jen se podívejte pozorněji! Vždyť ani nevíme, kde to živé teď vlastně žije a co to je, jak se to jmenuje? Nechte nás samotné, bez knížky, a hned se zamotáme, ztratíme se – nebudeme vědět, k čemu se přidat, čeho se držet; co milovat a co nenávidět, čeho si vážit a čím pohrdat? Dokonce nás tíží i to, že jsme lidé – lidé se skutečným, *vlastním* tělem a krví; stydíme se za to, považujeme to za hanbu a snažíme se být nějakými nebývalými všeobecnými lidmi. Jsme mrtvě narození, a už dávno se ani nerodíme ze živých otců, a čím dál víc se nám to líbí. Přicházíme tomu na chuť. Brzy si vymyslíme, jak se rodit nějak z ideje. Ale dost; už nechci psát „z Podzemí“…

* * *

Ostatně „zápisky“ tohoto paradoxisty tady ještě nekončí. Nevydržel to a psal dál. Ale i nám se zdá, že tady se dá skončit.

Fjodor Michajlovič Dostojevskij: Zápisky z podzemí

Překlad: Audioknihy CZ. Nový český překlad z originálu, který vznikl pro tento projekt a prošel nezávislou korekturou.

Zdroj originálního textu: Project Gutenberg #600.

Originální text je volné dílo. Překlad a vydání: Audioknihy CZ, licence CC BY 4.0. Můžete jej sdílet a dál používat, pokud uvedete zdroj (Audioknihy CZ, audioknihycz.cz/kniha/zapisky-z-podzemi-dostojevskij/).

Audioknihu připravujeme. Další knihy a audioknihy zdarma najdete na audioknihycz.cz/kniha/zapisky-z-podzemi-dostojevskij/.